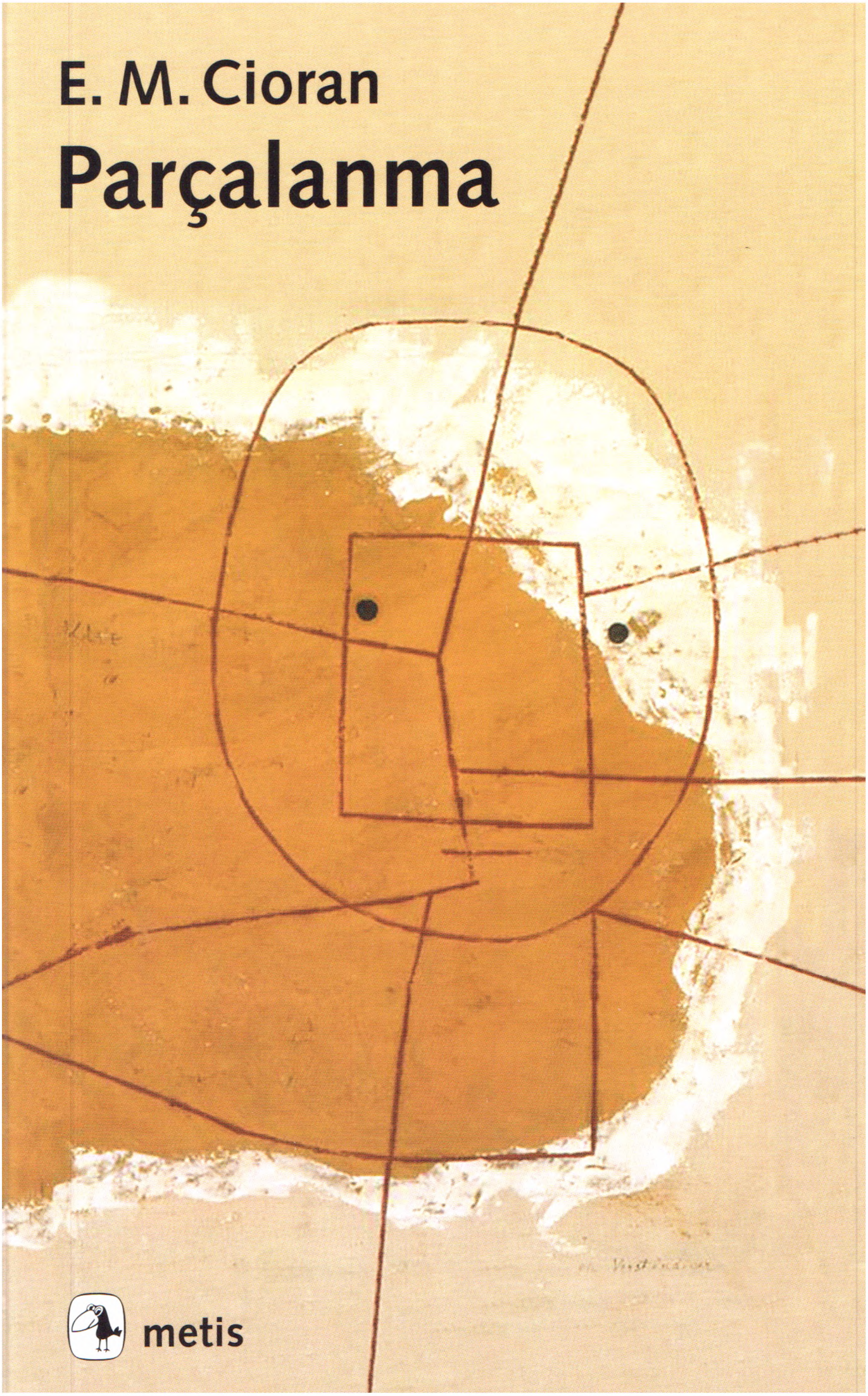
E. M. Cioran

Parçalanma

metis

E. M. Cioran
Parçalanma

"Sabahtan öğlene kadar 'insan bir girdaptır, insan bir girdaptır,' diye tekrarlayıp durdum. Daha iyisini bulamıyorum, çok yazık!

"Kuş pazarı. Şu pır pır eden küçücük bedenlerde ne biçim bir güç, ne biçim bir azim var! Bu hiçin içinde kök salıyor yaşam; bir parçacık maddeye can veren, ve zaten bizzat o maddeden çıkan ve onunla birlikte yok oluveren acıklı şey... Ama hayretim geçmiyor: Bu hummayı, bu kesintisiz dansı, bu temsili, yaşamın kendi kendisine sunduğu bu gösteriyi açıklayabilmek ne mümkün. Ne müthiş bir tiyatro şu nefes denen şey!"

Metis Edebiyatdışı

Metis Yayınları
www.metiskitap.com

E. M. Cioran

Parçalanma

Fransızca yazan Rumen deneme yazarı ve ahlakçısı Emil Michel Cioran 8 Nisan 1911'de Rasinari'de (Romanya) doğdu. On yedi yaşında Bükreş Üniversitesi Felsefe Bölümü'ne girdi. Lisansını Bergson üzerine hazırladığı bir tezle aldı. 1934'te Bükreş'te yayımlanan ilk kitabı *Umutsuzluğun Doruklarında* (Jaguar Kitap, 2019) kendisinin de kabul ettiği gibi, sonradan Rumence ve Fransızca yazdığı her şeyin özünü barındırır. Hayatın trajik boyutundan habersiz olmakla suçladığı Bergsonculuktan o dönemde koptu. 1937'de dini bir krizin ürünü olan ve tartışmalar yaratan kitabı *Des larmes et des saints* (Gözyaşları ve Azizler Üzerine) yayımlandı. Aynı yıl Bükreş Fransız Enstitüsü'nden bir burs alarak Paris'e gitti ve oraya yerleşti. 1995 yılında Alzheimer hastalığından öldü. 1947'de Fransızca yazdığı ve Fransa'da yayımlanan ilk kitabı olan *Çürümenin Kitabı*'nı (Metis, 2000) başlıca şu eserleri izledi: *Burukluk* (Metis, 1993), *Var Olma Eğilimi* (Metis, 2016), *Tarih ve Ütopya* (Metis, 1999), *La Chute dans le temps* (1965, Zamanda Düşüş), *Doğmuş Olmanın Sakıncası Üstüne* (Metis, 2017), *Aveux et Anathèmes* (1981, İtiraflar ve Aforozlar).

Cioran'la yapılmış söyleşilerin bir araya getirildiği, 2007'de yayımladığımız *Ezeli Mağlup*'u da tavsiye ederiz.

Metis Yayınları
İpek Sokak 5, 34433 Beyoğlu, İstanbul
e-posta: info@metiskitap.com
www.metiskitap.com
Yayınevi Sertifika No: 43544

Parçalanma
E. M. Cioran

Fransızca Basımı: Écartélement
Gallimard, 1979

© Éditions Gallimard, 1979
© Metis Yayınları, 2019
Çeviri Eser © Siren İdemen, 2019

İlk Basım: Ocak 2020

Yayıma Hazırlayan: Semih Sökmen

Kapak Resmi: Paul Klee, 1934
Kapak Tasarımı: Emine Bora

Dizgi ve Baskı Öncesi Hazırlık: Metis Yayıncılık Ltd.
Baskı ve Cilt: Yaylacık Matbaacılık Ltd.
Fatih Sanayi Sitesi No. 12/197 Topkapı, İstanbul
Matbaa Sertifika No: 44865

ISBN-13: 978-605-316-185-1

Eserin bütünüyle ya da kısmen fotokopisinin çekilmesi, mekanik ya da elektronik araçlarla çoğaltılması, kopyalanarak internette ya da herhangi bir veri saklama cihazında bulundurulması, 5846 Sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu'nun hükümlerine aykırıdır ve hak sahiplerinin maddi ve manevi haklarının çiğnenmesi anlamına geldiği için suç oluşturmaktadır.

E. M. Cioran

Parçalanma

Çeviren:

Siren İdemen

metis

EMİL MICHEL CIORAN
KOLEKSİYONU

•

BURUKLUK 1993

TARİH VE ÜTOPYA 1999

ÇÜRÜMENİN KİTABI 2000

EZELİ MAĞLUP
(Söyleşiler) 2007

VAR OLMA EĞİLİMİ 2016

DOĞMUŞ OLMANIN
SAKINCASI ÜSTÜNE 2017

PARÇALANMA 2020

ZAMANDA DÜŞÜŞ 2020

İçindekiler

İKİ HAKİKAT
9

HATIRAT MERAKLISI
23

TARİHTEN SONRA
37

VAHAMETİN ACİLİYETİ
51

VERTİGO TASLAKLARI
65

İki Hakikat

Kapanış vakti gelip çattı Garp parklarında

CYRIL CONNOLLY

GNOSTİSİZMDEN mülhem bir efsaneye göre gökyüzünde melekler savaşa tutuşur, Melek Mikail'in safında yer alanlar Ejder'in taraftarlarını yenilgiye uğratır. Müteredditkalarak seyretmekle yetinen meleklerse gökyüzünde almayı beceremedikleri tavrı yeryüzünde alsınlar diye aşağıya sürülürler. Savaşa, asıl önemlisi kaçamak tavırlarına dair en ufak bir anıyı taşımadıklarından burada seçim yapmaları daha da zor hale gelmiştir.

Böylece, tarihi harekete geçiren şey tereddüt olmuş, insan ise, sürgüne gönderilmezden önce içinde bulunacağı safı seçememe aczinin, ilk kararsızlıkla bocalamanın ürünü olarak ortaya çıkmıştır. Seçim yapmayı öğrensin diye fırlatıldığı yeryüzünde eyleme, maceraya mahkûm olacak ve ancak içindeki seyirciyi bastırdığı nispette burada temizlenecektir. Bir tek Tanrı bir dereceye kadar tarafsızlığa izin verdiğinden, tarih ters yönde akarak, insan olarak ete kemiğe bürünmeden önce, o tarafın değil de bu tarafın yanında saf tutmak için herhangi bir sebep bulamayanların cezası olarak ortaya çıkacaktır. İnsanların bir davaya bağlanmaya, bir hakikat etrafında toplaşmaya bu kadar can atmalarının sebebi anlaşılıyor. Peki ama, ne mene bir hakikat bu?

Geç Budizmde, esas olarak da Madhyamaka öğretisinde, *paramartha*, yani ermiş kişinin inhisarındaki hakikat ya da hakiki hakikat ile *samvritha*, yani "örtülü" hakikat, daha doğrusu azat olmamış kişinin laneti, belki de ayrıcalığı olan "hata hakikati" ya da sıradan hakikat arasındaki radikal karşıtlık vurgulanır.

Herhangi bir hakikatin reddi, hatta hakikat fikrinin reddi de dahil bütün riskleri üstlenen hakiki hakikat, eylemde bulunmayanların, bile isteye eylem alanının dışında duranların imtiyazıdır; onlar için tek önemli olan tözsüz olmayı ele geçirmektir (hoyratça ya da adım adım, fark etmez). Hiçbir biçimde hüsran duygusunun eşlik etmediği bir ele geçirmedir bu; hatta tam tersidir, çünkü gerçeklik-olmayana açılma gizemli bir zenginleşmeyi de içerir. Tarih onlar için, boyun eğecekleri kötü bir rüya olacaktır; zaten dilediği kâbusu görmek kimsenin harcı değildir.

Tarihsel sürecin özünü, daha doğrusu özden *yoksun* oluşunu kavramak için, tarihin yüklenip taşıdığı bütün hakikatlerin hata hakikatleri olduğunu kabul etmek gerek. Hepsi hata hakikatleridir, çünkü bir doğası olmayana kendine has bir doğa, bir öze sahip olamayacak olana bir öz atfederler. Çifte hakikat teorisi, tarihin bir yürüyen sersemlik, bir uyurgezerler cenneti olarak, gerçekdışılıklar merdiveninde işgal ettiği yeri görebilmeye yarar. Doğrusu, tarih mutlak olarak özden yoksun da değildir, zira gözü kör eden ne varsa, zamanın içinde yaşamaya yardımı dokunan her ne varsa onun anahtarı olan *aldatmacanın özü*'dür tarih.

*

Sarvakarmaphalatyâga.... Bu büyüleyici kelimeyi gün boyu seyredebilmek için iri harflerle bir kâğıda yazıp odamın duvarına asmıştım yıllar önce. Aylarca kaldı orada, sonra kelimenin büyüsüne kapıldıkça içeriğinden gitgide uzaklaştığımı fark edip kaldırdım. Halbuki anlamı, yani *eylemin meyvesinden feragat etme* öylesine önemli ki, bir kere ona hakikaten nüfuz edenin bir

daha başka hiçbir şey başarması gerekmez, çünkü böylece ulaşmaya değer yegâne ifrat noktasına, diğer her hakikatin boş olduğunu ifşa ederek onları hükümsüz kılan hakiki hakikate ulaşmış olacaktır. Gerçi hakiki hakikat de boştur, ama boş olduğunun bilincindedir. Fazladan bir bilinçlenmeyi, uyanmaya doğru bir adım daha atıldığını hayal edin, onu da gerçekleştiren artık olsa olsa hayalet olur.

Bu son kerte hakikate erişen tarih içinde değersizleşmeye, anlamsızlaşmaya başlar, zira tarih temel prensibi yanılsama olan dinamik hakikatlerle, hata hakikatlerinin bütünüyle karıştırılır. Uyanmış olanlar, yanılgıdan dönenler, kaçınılmaz surette budalalar, beyhudeliğini sezdiler diye hadiselerin merkezi olamazlar. İki hakikatin birbirine etki etmesi uyanmak açısından üretken, ama harekete geçmek açısından zararlıdır. Birey için olduğu gibi, bir uygarlık, hatta bir ırk için de çatırdamanın başlangıcına işaret eder.

Uyanıştan önce, sorumluluktan azade, neşeyle dolu, mutluluk sarhoşluğu içinde geçer saatler. Ancak, yanılsamanın ifrata varmasının ardından, doygunluk gelir. Gözü açılan insan her şeyden azat olmuştur, tam bir sabık fanatiktir. Saçma sapan da olsalar, ayartıcı da olsalar hülyaların yüküne artık tahammül edemez. Onlardan o denli uzaklaşmıştır ki, vaktiyle nasıl bir yoldan çıkmayla o kadar bağlanabilmiş olduğunu havsalası almaz. Halbuki o hülyalar sayesinde dikkat çekmiş, kendine güven duymuştur. Ama şimdi, geleceği gibi geçmişi de ona nerdeyse tasavvur dahi edilemez görünmektedir. Devingenlik cinine kapılıp aşırı hızlı dönüşen ve harcaya harcaya elinde tek bir ilahı bile kalmayan halklar gibi özvarlığını, cevherini heba etmiştir. Charron, Floransa'da on yıl içinde İsviçre'nin Graubünden kantonunda beş yüz yılda meydana gelenden daha çok çalkantı ve kargaşa meydana geldiğini belirterek, bundan bir topluluğun ancak zihni *uyutmayı* başarabildiği takdirde varlığını sürdürebildiği sonucunu çıkarıyordu.

Arkaik toplumlar çok uzun ömürlü olmuştu, çünkü sürekli birtakım hayali imgeler önünde secde etme ve durmadan yenilik yapma hevesinden bihaberdiler. Her nesilde kutsallarını değiştiren toplumların tarihte uzun ömürlü olmasını beklemek mümkün değil. Antik Yunan ve modern Avrupa aşırıya kaçan tanrı ve tanrı muadilleri tüketimi yüzünden ve dönüşüm tamahkârlığı sonucu erken ölen uygarlıklara örnektir. Çin ve Eski Mısır ise muhteşem bir donuklukla binlerce yıl yuvarlanıp gitmişlerdir. Batı'yla temas etmeden önce Afrika toplumları da öyleydi. Şimdi onlar da tehdit altında, çünkü başka bir ritmi benimsediler. Durağanlığın tekelini yitirdiklerinden beri, gittikçe daha çok didiniyorlar ve model aldıkları toplumlar, yani on küsur asır boyunca yatıp uzanmayı beceremeyen hararetli uygarlıklar gibi kaçınılmaz olarak tepetaklak olacaklar. Gelecekte, hegemonyayı ele geçirecek toplumlar üstünlüklerinin keyfini daha da az sürecek: Yavaş akan tarih karşı konulmaz bir biçimde yerini soluk kesen tarihe bıraktı. Firavunlara ve Çinli *meslektaşlarına* gıpta etmemek mümkün mü!

Kurumlar, toplumlar, uygarlıklar ömürleri ve taşıdıkları anlam bakımından farklılıklar gösterir. Öte yandan hepsi, yükselişlerinin taşıyıcısı olan gemlenemez dürtünün belli bir zaman sonra gevşemesini ve yatışmasını icap ettiren bir yasaya tabidirler; çöküş, hezeyan da diyebileceğimiz bu güç üreticisinin zayıflamasına tekabül eder. Yayılma –ya da aslında bunama– dönemlerinin yanında, gerileme dönemleri daha makul görünüyor; öyledirler de, hatta öylesine makuldürler ki, bu da onları nerdeyse diğerleri kadar meşum kılar. Kendini gerçekleştirmiş, yani hünerlerini kullanıp harcamış, yeteneğinin kaynaklarını sonuna kadar tüketmiş bir toplum artık başka hiçbir şey vermeyerek bu başarının kefaretini öder. Ödevini yerine getirmiştir, bundan böyle hiçbir şey yapmadan yaşamayı arzular, ama maalesef öyle davranma özgürlüğü yoktur. Romalılar –ya da artık Romalı namına geriye kalanlar– istirahate çekilmek istediğinde, Barbar-

lar kitleler halinde harekete geçmişti. İstilalarla ilgili kitaplarda, imparatorluk ordusunda ve yönetim kademelerinde görevli Cermenlerin beşinci yüzyılın ortalarına kadar kendilerine Latin isimleri verdiğini okuruz. Fakat o tarihten sonra, Cermen isimleri almak âdet haline gelir. Güçten düşmüş ve her alanda geri çekilmiş efendilerin ne saygı duyulacak ne de çekinilecek bir yanı kalmıştır. Bu durumda onların isimlerine benzer isimlere sahip olmanın kime ne faydası olacaktır ki? Antikçağın çöküşünün son günlerini sivri dille anlatan Censor rahip Salvian gözlemini "her yerde uğursuz bir uyuşukluk hüküm sürüyordu," diye not ediyordu.

*

Akşam saati metroda dikkatle çevremdekilere bakıyorum, hepimiz başka başka yerlerden gelmişiz. Aramızda bir ya da iki *buralı* çehre de yok değil, o anda orada olmaktan ötürü âdeta özür diler halde mahcup siluetler... Londra'da da aynı sahne.

Günümüzde göçler, kitlesel yer değiştirmelerden ziyade zincirleme sızmalar şeklinde oluyor. "Memleket" fikrine henüz tenezzül etmeyecek kadar soluk benizli ve güzide "yerliler"in arasına yavaş yavaş sızıyoruz. Bin yıllık teyakkuz halinden sonra kapılar açılıyor... Fransızlarla İngilizler, sonra da Fransızlarla Almanlar arasındaki uzun yıllara yayılan çekişmeleri düşünürsek, onlar karşılıklı olarak zayıfladıkça, başka insanlık numuneleri gelip de bayrağı devralsın diye ortak bozgunu hızlandırmayı görev edinmişler âdeta. Eski kavimler göçü gibi, yeni *Völkerwanderung* da hangi aşamalardan geçeceğini net olarak öngöremediğimiz bir etnik karmaşaya yol açacaktır. Bu birbirine hiç benzemeyen, bambaşka suratlara bakarken biraz olsun homojen bir topluluk fikri insanın tasavvurunu aşıyor. Bu kadar karmakarışık bir çokluğun mümkün olması bile, bu çokluğun şu an işgal ettiği coğrafyanın yerlilerinin kimliklerinin silik bir izini dahi koruma arzusunu çoktan yitirdiklerini gösteriyor. Roma'da

daha III. yüzyılda, bir milyonluk ahalinin olsa olsa altmış bini halis Latindi. Bir halk, vücuda getirmeyi kendine görev biçtiği tarihsel fikri sonuna erdirdiğinde, farklılığını gözetme, özgünlüğünün üzerine titreme, onca suratın keşmekeşi içinde kendi hatlarını koruma gerekçelerini de yitirir.

İki yarıkürede de uzun zaman hüküm süren Batılılar bugün bütün dünyanın maskarası olmak üzere: paryalığa, güçten kuvvetten düşmüş köleliğe mahkûm, kelimenin tam manasıyla nesli tükenmiş, silik hayaletler... Bu durumdan belki bir tek *son* beyazlar olarak Ruslar sıyrılabilecektir. Zira onlar tarihin motoru, daha doğrusu, *sebebi* olan mağrurluğa hâlâ sahipler. Bir millet gururunu yitirdiğinde ve kendisini cihanı var eden sebep ya da mazeret olarak görmeyi bıraktığında, kendi kendisini istikbalden dışlamış olur. Bunun *farkındadır* – lehine ya da aleyhine, bakış açısına göre değişir. İhtiraslıları umutsuzluğa sürüklerken, biraz sefih tefekkür sahibini ise büyüler. Yalnızca tehlikeli derecede ilerlemiş milletler ilgilenilmeyi hak eder; özellikle de azap çekme ve kendini kırbaca vurma ihtiyacıyla Kleio'nun etrafında dönüp dururken, Zaman'la çalkantılı bir ilişki içindeyken. Zaten insanı sıradan teşebbüslere olduğu gibi, büyük teşebbüslere atılmaya iten de bu ihtiyaçtır. Hepimiz çıkarlarımızın *aleyhine* çalışırız. O çabanın içindeyken bilincinde olmasak da, hangi dönemi incelersek inceleyelim, hemen hemen her zaman hayali ya da açık bir düşman için çırpındığımız ve kendimizi feda ettiğimiz görülecektir: Fransız İhtilali'nin devrimcileri Bonaparte için, Bonaparte Bourbonlar için, Bourbonlar Orléanlar için... Yoksa tarih sırf bıyık altından sırıtmak için midir, hiçbir amacı yok mudur? Aksine, birden çok, hatta fazla amacı var, ama bunlara hep *tersten* erişiyor. Her olayda sağlamasını yapabileceğimiz bir fenomen bu. Peşinden gittiğimiz şeyin tersini gerçekleştiririz, kendimize vaat ettiğimiz güzel yalanların aksi istikamette ilerleriz. Vasat yazın türlerinin en az sıkıcılarından biyografilere duyduğumuz ilginin kaynağı da budur. *İrade* hiç-

bir zaman hiç kimsenin işine yaramamıştır, ortaya çıkardığımız en tartışmalı şeyler en değer verdiğimiz, uğruna en çok fedakârlık yaptığımız şeylerdir. Yazarından fatihine, herkes için geçerlidir bu. Sıradan birinin sonu da bir imparatorluğun sonu kadar ya da bizzat insanın sonu kadar üzerinde düşünmeye davet eder. Ayakları üzerinde dikey durmayı becerdiği için onca gururlanan insan, ilkel görünümüne dönerek bu duruşu yitirmekten, sonuçta kariyerini başladığı gibi kambur ve tüylü bir şekilde tamamlamaktan da bir o kadar endişe duyar. Katettiği bütün yolun ya da herhangi bir yolun beyhudeliğini gösterircesine, başlangıç noktasına gerilemek her varlığın üzerinde ağırlığını hissettiği bir tehdittir. Bu durumdan kaçmayı başaran ise, paradoksal bir şekilde kendisini başarısızlığa sürüklemenin bir yolunu bularak oyunu kuralına göre oynamayı reddettiği, görevden kaytardığı izlenimi uyandırır.

*

Gerileme dönemleri medeniyetlerin maskesini düşürme, üzerlerindeki yaldızı dökme, başarılarla edindikleri itibar ve kibirden onları arındırarak çırılçıplak gözler önüne serme rolünü üstlenir. Böylece gayret ve çırpınışlarının ne kadarının aldatıcı ne kadarınınsa dün ve bugün bir değer taşıdığı ortaya çıkar. Bir medeniyet şöhretini temin eden kurgulardan sıyrıldığı ölçüde, bilmeye, sadece bilmeye de değil, yanlıştan dönmeye, genel olarak uyanışa doğru ciddi bir adım atacaktır. Bu ölümcül yükseliş ise onu tarihin dışına sürükleyecektir; tabii uyanışının nedeni tarihin içindeki mevcudiyetini ve üstünlüğünü zaten bırakmış olması değilse. Reflekslerin aşınması zihin berraklığını doğurur, onun sonucunda doğan uyanışın evrenselleşmesi de zihinsel düzeyde özgürleşmenin, eylemler düzeyinde, ya da daha kesin olarak söylemek gerekirse, tarihsel düzeyde ise teslimiyetin belirtisidir. Bu da iflası kaçınılmaz hale getirir: Gözlerini tarihe diken kendini şaşkın bir seyirci durumunda bulur. *Tarih* ile *anlam*

arasında kurulan otomatik bağ mükemmel bir hata hakikati örneğidir. Tarih, bir anlam taşır taşımasına, ama bu anlam her an onu inkâr eden, onu töhmet altında bırakan, böylelikle yakıcı ve netameli, acınası ve heybetli, kısacası dayanılmaz derecede moral bozucu kılan bir anlamdır. Tarih bozulup çökmeye giden yolun bizzat kendisi olmasa kim onu ciddiye alırdı? Erwin Reisner'e bakılırsa, tarih bilincine sahip olmak bir zamanın sonu alameti (*Geschichtsbewusstsein ist Symptom der Endzeit*) olduğu için, sırf onunla meşgul olmak bile ne olduğu hakkında çok şey söyler. Gerçekten de tarihin sonucunu saplantı haline getirmeden tarihe kafayı takmak mümkün değildir. İlahiyatçı olaylara Mahşer gününü *göz önünde* bulundurarak kafa yorar, vesveselinin (ya da peygamberin) göz önünde bulundurduğu dekor ise en az o kadar önemli, ama daha az ihtişamlıdır. Her ikisi de Delaware yerlilerinin inanışına göre vakti zamanında yaşanmış ve dehşetinden sadece insanların değil, hayvanların da yakardığı büyük felaketi andıran bir kıyametin gelmesini umar. "Peki, ya huzurlu dönemler?" diye karşı çıkanlar olacaktır. Huzurlu zamanların da var olduğu elbette inkâr edilemez, ancak huzur denen şey göz kamaştıran bir kâbustan, *başarılı* bir çileden başka nedir?

*

Trajik olanın kesinlikle tarihe değil, insana mahsus olduğunu kabul etmek kimileri için mümkün değildir. Oysa trajediden yakasını kurtarmak bir yana, tarih trajik kahramanın kendisinden de daha çok trajediye maruz kalır ve onun damgasını taşır, o nedenle tarihin uyandırdığı ilginin merkezinde nasıl akacağı yatar. Tarihe düşkünüz, çünkü hangi sürprizlerin onun yolunu gözlediğini ve gelecek korkusuna karşı nasıl hayranlık veren bir çıkış yolu sunduğunu sezgisel olarak biliriz. Buna karşılık, işkilli bir kafada umarsızlığa, başlangıçtan gelen çıkışsızlığa ekleyeceği

pek bir şey yoktur. Tıpkı trajedi gibi, tarih de hiçbir şeyi halletmez, çünkü halledilecek bir şey yoktur zaten. Hep bir rahatsızlık iter bizi geleceği gözlemeye. Hadiseler külliyen askıdaymış gibi soluk alabilseydik keşke! Ne zaman biraz fazla kendilerini gösterseler, determinizm nöbetine, kaderci bir öfkeye kapılırız. Özgür iradeyle, tarihin sadece *yüzeyini*, büründüğü görünümleri, dışa vurduğu iniş çıkışları açıklayabiliriz; derinlerinde yatanı, her şeye rağmen yoldan çıkarıcı, hatta gizemli bir karakter barındıran gerçek akışını değil. Hannibal'in Cannae'den sonra Roma'nın üzerine yürümemesine hâlâ şaşırıyoruz. Eğer bunu yapmış olsaydı, bugün Kartacalıların soyundan gelmekle övünecektik. Kaprislerin, tesadüflerin, yani insanın hiçbir rol oynamadığı görüşünü savunmak aptallık olur. Bununla birlikte, insan ne zaman olacakları bütünüyle öngörmeye kalksa mutlaka *Mahabharata*'nın hükmü gelir akla: "Kaderin ördüğü düğüm çözülemez; bu dünyada hiçbir şey bizim eylemlerimizin sonucu değildir."

*

İkili bir büyülenmenin kurbanı olarak, iki hakikat tarafından çekiştirilen, birini tercih eder etmez diğerini tercih etmemenin pişmanlığıyla seçim yapamamaya mahkûm olan bizler hülyalara da hülyaların yokluğuna da temkinli, korkak olmamak içinse fazla basiretliyiz. Bu bakımdan, geçmişine hapsolan Rancé'ye benziyoruz, bütün keşiş yaşamını, geride bıraktıklarıyla polemik yapmakla, münzeviliğe çekilmesinin samimiyetini ve tercihlerinin doğruluğunu sorgulayan yergi yazarlarına cevap vermekle geçirdi. Trappe'ta reform yapmanın, çağından elini eteğini çekmekten daha kolay olduğunu göstermiş oldu. Tarihi zan altında bırakmaktan daha kolay bir şey yoktur; buna karşılık, ondan zuhur ettiğimiz ve kendisini unutmamıza izin vermediği içindir ki, tarihten yakayı sıyırmaktan daha çetin bir şey de yoktur. Tarih nihai uyanışın önünde engel, ancak hadiselerin anlam-

sızlığının idrak edilmesiyle berhava edilebilen bir ayak bağıdır; tek istisna bu idrakin kendisinin temsil ettiği hadisedir ve zaman zaman hakiki hakikate, yani bütün hakikatler karşısında zafere bu sayede ulaşılır. Mommsen'in sözünü işte o zaman anlarız: "Tarihçi Tanrı gibi olmalıdır, her şeyi ve herkesi sevmeli, şeytanı bile." Başka bir deyişle, tercih yapmayı bırakmalı, yokluğa, artık hiçbir şey olmama mecburiyetine kendini alıştırmalıdır. Ermiş kişiyi birden zamandışılıkla karşı karşıya kalan bir tarihçi gibi tahayyül edebiliriz.

*

Boğucu hakikatler ile kurtarıcı düzenbazlıklardan başka seçeneğimiz yok. Yaşamaya imkân vermeyen hakikatler sadece lafta hakikat adına layıktır. Canlıların zorunlu ihtiyaçlarının üstünde olan bu hakikatler bizimle işbirliğine tenezzül etmez. Bunlar sersemlik veren, "gayriinsani" hakikatlerdir ve o yüzden de reddedilirler, çünkü kimse sırtını yaslayacağı sloganlardan ya da tanrı kılığına girmiş desteklerden vazgeçemez. Asıl acıklısı, her devirde en çok uydurmacalara ve yalanlara başvuranların tabu kırıcılar ya da o iddiada bulunanlar olduğunu görmektir. Antik dünya bundan epey mağdur olmuş olmalı ki, Hıristiyanlığın sunduğu kadar kaba bir panzehire ihtiyaç duydu. Mucizelerden medet ummasına bakılırsa, modern dünya da ondan aşağı kalır durumda değil. Bilgelerin içinde fanatikliğe en uzak olan Epikür, o zamanların büyük kaybedeniydi, bugün de öyle. İnsan'ı özgür kılmaktan söz edenleri görünce hayrete, hatta dehşete kapılıyor insan. Köleler Köleyi nasıl azad edebilir? Peki, yanlışlıklar silsilesi olarak tarihin, uzun süre daha böyle sürüklenip gidebileceğine nasıl inanılabilir? Dört bir yandaki bahçelerde kapanış vakti çok yakında gelecek.

Hatırat Meraklısı

İNSANI içsel insan ve dışsal insan olarak ayıran mistikler, esas gerçek varlık olarak elbette birincisini yeğliyorlardı; kâh acıklı kâh gülünç bir kukla olarak gördükleri ikincisi ise ahlakçıların payına düşüyordu. Ahlakçılar, kofluğundan hem tiksindikleri hem de cazibesine kapıldıkları dışsal insanı bir yandan suçlarken bir yandan da aslında onun suç ortaklığını yaparlar. Zira ancak buruk bir hırçınlıkla üstesinden gelinebilir bu ikircikli halin; bir tek daima tüm tiksintilerinin üzerinde olabilmiş Pascal direnç gösterebilmiştir o solgun hüzne. Pascal'ın hatıratçıların üzerinde iz bırakmamasının nedeni tam da bu üstünlük olmalı; halbuki mesela La Rochefoucauld'nun son derece bulaşıcı hırçınlığı hatıra yazarlarının bütün portrelerinin, bütün anlatılarının arkaplanında kendini gösterir. Ahlakçı, asla sesini yükseltmediği ve tonunu sertleştirmediği için doğal olarak terbiyelidir. Bunu da benzerlerinden ikrah edişindeki incelik ve zarafetle, daha da önemli bir ayrıntı, az yazarak kanıtlar. Veciz ifadeden daha iyi bir "medeniyet" göstergesi olabilir mi? Uzun uzadıya açıklamalar, ispatlama çabaları, hepsi harcıâlem üsluplardır. Asgari özen iddiasında olan, kısırlıktan çekinmeden, aksine buna çabalamalı, Söz adına sözcükleri imha etmeli, sessizlikle bir anlaşmaya varmalı ve ancak daha iyi bir şekilde geri dönmek üze-

re kısa aralıklarla bu anlaşmanın dışına çıkmalı. Özdeyişler her ne kadar şaibeli bir tarz olsa da, yine de bir ölçülü olma terbiyesidir, insanı laf kalabalığı yapma münasebetsizliğinden kurtarır. O kadar yoğun olmadıkları için daha az talepkâr olan portreler ise çoğu zaman, kimiyse fazlasıyla sarkmış özdeyişlerdir; yine de istisnai olarak, *kabuğundan taşmış* bir özdeyişi andırabilir, tasvir edilen özelliklerin üst üste yığılması ve eksiksiz olma arzusuyla sonsuzluğu çağrıştırabilir. Bu durumda benzersiz bir fenomene, bir *vaka*ya tanık oluruz: Karşımızda, bir dilin içinde kendini fazlasıyla sıkışmış hissettiğinden o dilden ve bütün sözcüklerinden kaçan, onun ötesine geçen bir yazar vardır. Kafasındakine uydurmak için sözcüklere zulmeder, onları köklerinden koparır, kendine mal eder, ne sözcükleri ne de unutulmaz, muhteşem bir eziyete çarptırdığı okuru kaale alır. Ah Saint-Simon ne kadar terbiyeden yoksundur!

... Tabiri caizse, edebi replikası olduğu Hayat'tan daha fazla değil. Soyutlamaya en ufak bir zaafı yoktur, onda *klasik* lekelerin izine rastlanmaz; ânın içindedir, duyularını kullanmakta ustadır, sık sık haksız olsa da, asla sahte değildir. Onunkilerin yanında, diğer bütün portreler müsvette gibi, enerjiden ve gerçeklikten yoksun basit kompozisyonlar gibi durur. Onun en büyük kozu dehasının farkında olmamasıydı, bu sınırlayıcı boyunduruktan habersizdi. Hiçbir şey ona ket vurmaz, hiçbir şey onu yıldırmaz; gözü kapalı dümdüz ilerler, titizlenmeden, rahatsızlık ve suçluluk hissi icat etmeden galeyanının akışına bırakır kendini. Müzakere etmenin ya da içine kapanmanın doğurabileceği engellerle kendini bağlamaktan âciz, taşkınlıklarının kasıp kavurduğu ateşli bir hassasiyet. Ne bir resim, ne belli bir çerçeve. İnsan bir methiye okuduğunu sanırken, kısa süre sonra yanıldığını fark eder; bir anda yergi metnine has bir sıfat, hiç beklenmedik bir nitelik ortaya çıkıverir; doğrusu, bu ne bir savunma ne de idamdır; Kaos'un, olduğu haliyle, yalın ve dolambaçlı, Versailles'ın ortasına saçtığı bireydir.

Hatıratlar'ı elyazmalarından okuyan Madam du Deffand buradaki üslûbu "feci" buluyordu. Régence dönemine dair ayrıntıları bulup çıkarmak için onlarla haşır neşir olan Duclos da muhtemelen aynı görüşteydi. Yazdığı Régence tarihi ibretlik bir yavanlıktadır: letafete yenik düşmüş hayatiyet, kansız cansız bir Saint-Simon. Her şeyi donuklaştıran berraklığı, kusurlara, yoğunluğa, keyfiliğe, alışılmışın dışına çıkmaya tahammülsüzlüğüyle on sekizinci yüzyıl üslûbu gayri-hayata, *mükemmelliğin içine* yuvarlanma hissi uyandırır. Taşkınlığın zerresini kaldıramadığı için, hiçbir biçimde, gerektiğinde arılıktan uzaklaşan ya da ürkütücü hale gelen tam manasıyla özgün bir eser üretemez; suni, solgun bir sera ürünüdür. Buna mukabil, modanın, berraklık Engizisyonu'nun gözetimi altında, sansürüyle kanını canını yitirmiş bir sözün, ne bir gizemi olan ne bir yere varan sözün uzun uzadıya yayıldığı çok sayıda kitap üretir.

*

"Zevk sahibi olacak kadar boş zamanım yok." Hangi karaktere atfedildiğini hatırlayamadığım bu söz nüktenin çerçevesinden öte bir anlam taşıyor. Zevk, gerçekten de, heveskârlara, aylaklara, fazladan zamanı olup da bu zamanı boş inceliklere, planlı programlı fuzuli işlere harcayabilenlere, özellikle de zamanı kendilerine karşı kullanabilenlere has bir ayrıcalıktır.

"Bir sabah (bir pazar günü), ayin için Conti Prensinin gelmesini bekliyorduk. Hepimiz salonda, dua kitaplarımızı üzerine koyduğumuz masanın etrafında oturmuştuk. Mareşalin eşi (Luxembourg mareşali) vakit geçirmek için kitaplardan birinin sayfalarını karıştırıyordu. Birden, iki-üç dua dikkatini çekti, çok *kaba saba* bulmuştu bunları, hakikaten de bu duaların dili biraz garipti" (Madame de Genlis: *Hatırat*).

Bir duadan *yazılı* olmasını, dil uğruna fedakârlıklar yapmasını beklemek kadar manasız bir şey olamaz. Biraz sakarca, bir

parça beceriksizce, yani *hakiki* olmasıdır önemli olan. Cambazlıklara alışmış zihinlerin, özellikle de ziyafete ya da ava hangi maksatla gidiyorsa ayine de aynı şekilde gidenlerin takdir edeceği bir nitelik değildi bu. İman sahibi olmanın icabı olan ağırbaşlılıktan nasiplerini almamışlardı; tek sevdikleri ve üzerinde titizlendikleri şey *zarafet*ti. Mareşalin eşinin bu sözleri, Vergilius ve Sallustius'un Latincesine hayranlık beslediği için İncil'in kaba diline tahammül edemediğini söyleyen Rönesans kardinalini hatırlatıyor. Çoğu zaman letafet imanla bağdaşmaz: Zevk ve mutlak birbirini dışlar.

Hiçbir tanrı zihnin tebessümüne, hafif şüpheye göğüs geremez; buna karşılık zihne musallat olan şüphe kendini inkâr etmekten, coşkuya dönüşmekten başka bir şey beklemez. İnceliğin cambazlık halini aldığı bir dünyada bu türden bir dönüşüm beklemek beyhude olurdu.

Doğuşundan gelen işleyişi, hatta doğası gereği, her dil metafizik potansiyeller barındırır. Fransızcada, bilhassa XVIII. yüzyıl Fransızcasında ise bu neredeyse hiç yoktur; kışkırtıcı raddede, gayriinsani berraklığı, belirsizliğe, insana azap veren, kaçınılmaz bilinemezliğe tahammülsüzlüğü bu dili gizem için çabalayabilen, ama ona gerçekten erişemeyen bir ifade aracı kılar. Ayrıca Fransızcada gizem de tıpkı baş dönmesi gibi, arzulanmış, istenmiş değilse, çoğu zaman ya zihinsel bir kusurun ya da bir cümlenin alıp başını gitmesinin sonucudur.

Ölü dil, bir dilbilimcinin gözlemine göre, insanın hata yapmasına izin vermeyen dildir. Bu, en ufak bir yenilik getirmeye de izin vermediği anlamına gelir. Aydınlanma çağında Fransızca bu sonlanmışlığın ve had safhada katılığın sınırına gelmişti. Devrimden sonra, keskinliği ve katışıksızlığı azaldı; mükemmellikten kaybettiğini doğallıktan kazandı. Hayatta kalmak için, ömrünü uzatmak için bozulmaya, hatalarla zenginleşmeye, salondan sokağa çıkmaya ihtiyacı vardı. Bunun sonucunda nüfuz alanı ve ışıltısı azaldı. Ancak saydamlığının en yüksek nok-

tasına ulaştığı, son derece yoksullaştığı bir dönemde kültürlü Avrupa'nın dili olabildi. Bir lisan kökenlerinden kurtulduğunda, onlardan uzaklaştığında ve onları yok saydığında evrenselliğe yaklaşır; o noktaya vardıktan sonra gücünü artırmak, gerçekdışılıktan ya da donup katılaşmaktan kaçınmak istiyorsa, zorunluluklardan vazgeçmesi, çerçevesini ve kalıplarını kırması, *zevksizliğe* gönül indirmesi gerekir.

*

On sekizinci yüzyıl boyunca, vadesini tamamlamış, gelecek kaygısından tamamen kurtulmuş insanlığın habercisi, zamana yenik düşmüş bir toplumun baş döndürücü gösterisi sahnelenir. Artık bir sınıfa özgü olmaktan çıkan geleceksizlik, boşluk üzerinden göz kamaştırıcı bir demokratikleşmeyle bütün sınıflara yayılacaktır. Bu nihai aşamayı gözünde canlandırmak için insanın hayal gücünü çalıştırmasına ihtiyacı yok; olgular fikir vermeye yetiyor. Nihayete erme ile ilerleme kavramları birbirinden ayrı düşünülemez hale gelmiştir. Dünyanın dört bir yanında bütün toplumlar son noktayı koyma sanatını öğrenmek ister ve buna öylesine açgözlü bir hırsla sürüklenirler ki, bu açlığı doyurmak için, onu gemleme ihtimali olan her düsturu reddedeceklerdir. Yüzyılın sonunda giyotin sehpaları kurulmuştu; tarihin sonunda, bambaşka boyutta bir dekor tahayyül edilebilir.

Varacağı sona bakarak kendini pohpohlayan bir toplum aldığı ilk darbeyle çöküverir; üzerine gelen güçlere direnebilmesini sağlayacak hiçbir şeyi olmaksızın, yaşama ilkesinden yoksun, tepetaklak yıkımın çekimine boyun eğer. Devrim muzaffer olduysa, iktidar bir hayal ürünü, "zorba hükümdar" ise bir hayalet olduğu içindi; devrim kelimenin birinci anlamıyla bir heyulayla savaşmıştı. Hem zaten hangi devrim olursa olsun, bir devrim ancak *gerçekdışı* bir düzenle çarpışıyorsa galip gelebilir. Bütün büyük yükselişler, bütün tarihsel dönüm noktaları için aynı şey

geçerlidir. Gotlar Roma İmparatorluğu'nu değil, bir kadavrayı ele geçirdiler. Barbarların tek meziyeti burunlarının iyi koku almasıydı.

Yüzyılın başındaki büyük yozlaşmanın sembolü olmuştu naip Philippe d'Orléans. Her şeyden önce, en dikkat çekici özelliği tamamen "karakter" yoksunu oluşuydu. Devlet işlerini de aynı özel ilişkilerindeki pervasızlıkla yürütüyordu; bir şey sadece nükteye vesile olduğu takdirde ilgisini çekiyordu. Tutkularında da ahlaksızlıklarında da aynı derece gelgitli, lakayt ve kayıtsızdı. Sevmekten âciz olduğu gibi nefret etmekten de âcizdi; pek çok yeteneği vardı ama bunları geliştirmeye tenezzül etmediğinden yeteneklerinin çok altında bir hayat sürdürdü. Onun hakkında "Hiçbir şeyin sonunu getirmez, öyle ki herhangi bir sona varılabileceğini bile anlayabilmekten yoksundur," diyor ve şöyle ekliyordu Saint-Simon, "öylesine duygusuzdu ki, en ölümcül ve en tehlikeli saldırılarda en ufak bir kötülük hissetmezdi; nefretin ve dostluğun, minnetin ve intikamın kalbi ve esası aynı olduğundan ve onda da böyle bir kudret olmadığından, bu hal çok zararlı ve sonsuz neticelere yol açıyordu."

İtibarını yitirmiş, yozlaşmış ve etkisiz bir halde, olağanüstü bir ruhsuzlukla havailiği zirveye taşıdı. Böylece dibe doğru sürüklenişin büyüsüne kapılmış ve orada can vermeyi hak eden güdük kalmış aşırı-medeniler çağını açıyordu. Bu yüzden bütün işlerde büyük bir kargaşa hüküm sürecekti. Çağdaşları bunun sorumluluğunu ona yüklemekle yetinmeyip onu Neron'la bir tutma cüretini dahi gösterdiler. Halbuki ona daha fazla müsamaha göstermeleri ve lakaytlık ve farsın hafiflettiği bir mutlakiyet altında yaşadıkları için kendilerini mutlu addetmeleri gerekirdi. Tamam, dizginlerin başta Kardinal Dubois olmak üzere birtakım haydutların elinde olduğu inkâr edilemez; ama güleryüzlü namussuzların boşvermişliği namusluların gözaçtırmazlığına yeğ değil midir? "Yüreksiz"di, ona şüphe yok; ama öte yandan bu eksiklik özgürlüğe ya da en azından özgürlük yanılsamasına

imkân verdiği için bir erdemdir. Nietzsche'nin çok önemsediği rahip Galiani bir yandan baskıya karşı ateşli nutukların atıldığı bir dönemde, toplumsal hayattaki yumuşamanın da bir hakikat olduğunu anlamış nadir insanlardan biridir. Kalın kafalı ve sözden anlamaz XIV. Louis'yi kuşkucu ve sağı solu belli olmayan XV. Louis'yle kıyaslamaktan çekinmiyordu. "Cizvitlerin Jansencilere (Port-Royal) reva gördüğü zulmün gaddarlığı ile Ansiklopedistlere uygulanan zulmün yumuşaklığı karşılaştırıldığında iki kralın hassasiyetlerinin, hükümdarlık biçimlerinin ve gündelik hayattaki kuralların farkı da görülür. Biri esip gürlemekle iftihar eden şöhretli bir bilim meraklısı, diğeri en aşağılık mesleklerden birini, yani krallığı, elinden geldiğince kerhen ifa eden dürüst bir adamdı. Çok uzun süre hiçbir yerde böyle bir hükümdarlığa rastlanmayacaktır."

Fakat rahip bir şeyi anlayamamış gibidir; hoşgörü her ne kadar arzu edilen ve yaşamı yaşamaya değer kılan bir şeyse de bir âcizlik ve yıkım belirtisi olarak da görünür. Bu trajik gerçek illüzyonlar peşinde koşan ansiklopedistlerle ahbaplık eden birine kabul ettirilemezdi; daha ayakları suya ermiş, daha yakın bir çağda aşikâr hale gelecekti... O zamanki toplum –bunu bugün biliyoruz– hoşgörülüydü, çünkü baskı uygulamak, dolayısıyla kendini devam ettirmek için gerekli güçten kuvvetten yoksundu. XV. Louis'yle ilgili olarak Michelet "ruhunda bir *hiç* vardı" der. Aynı şeyi XVI. Louis için söylese daha da haklı olurdu. Onca kötülenen, ama harika bir dönemin izahı işte böyle. Örflerdeki yumuşamanın sırrı ölümcül bir sırdır.

Devrimi her şeyden, hatta imtiyazlarından bile vazgeçmiş bir sınıfın aşırılığı körükledi; artık bu sınıf imtiyazlarına en ufak bir hırs ya da azimle değil, sırf alışkanlıkla tutunuyordu, zira kendisini devirecek olanların fikirlerine bariz bir zaaf besliyordu. Hasıma gösterilen lütufkârlık güçten düşmüşlüğün, yani hoşgörünün en ayırt edici belirtisidir, bu da son kertede, *ölüm döşeğindekinin işvesi*nden başka bir şey değildir.

*

Deffand Markizi "Hayli tecrübe sahibisiniz," diye yazıyordu Choiseul düşesine, "ama sahip olmadığınız bir tecrübe var ki, ümit ederim bu tecrübeyi asla edinmezsiniz, o da duyguları yitirmek ve onlardan vazgeçememenin sızısını hissetmektir".

Yapaylığın zirvesine ulaşan çağ kendisinde en eksik olan hale, saflığa, hasret duyuyordu. Aynı zamanda da saf duygular, hakiki duygular "aptallığa", basitliğe sarınabilecek donanıma sahip olmayanların anlayamayacağı türlere, vahşilere, saftirik ya da budalalara tahsis edilmişti. Zekâ, bir kere hâkimiyetini kurduktan sonra, işleyişine yabancı bütün değerlere karşı koyar ve insanın tutunabileceği en ufak bir göstermelik gerçeklik dahi sunmaz. Kim ki ister huşuyla ister iptilayla ona bağlansın, eninde sonunda ister istemez "duyguların yitimi"ne ve boşluktan başka bir şey vermeyen bir kutsala kendini adamış olmanın pişmanlığına varır. Madam Deffand'ın her şeyden kopmuş insanın, artık *doğa* olmaktan çıkmış insanın sonunda vardığı o sorgulama ve şüphedeki aşırılığa, feraset musibetine, vicdan huzursuzluğuna dair eşsiz belge niteliğindeki mektupları bu duruma tanıklık eder. Ne yazık ki, bir kere ferasete erişen artık hep öyle kalır: hileyle ya da kaçarak geri dönüş mümkün değildir. Ve bu gelişme içgüdünün, hayatiyetin aleyhine gerçekleşir. Markiz kendisiyle ilgili "Ne roman ne heves" diye yazıyordu. Naip Philippe d'Orléans'la ilişkisinin neden iki haftadan fazla sürmediğini anlamak zor değil. Birbirlerine benziyorlardı, ikisi de tehlikeli biçimde kendi hislerinin dışındaydı. Ortak dertleri olan sıkıntı da zaten zihinle duygular arasında açılan uçurumda boy vermez mi? İçten geldiği gibi harekete de bilinçdışına da yer yok artık. "Aşk" birincisinin acısını çeker. Chamfort'un yaptığı tanım, Rivarol gibi birinin, en şiddetli bir kasılma ânında geometri problemi çözmekle böbürlendiği "fantezi" ve "ten" çağına

çok iyi uyuyordu. Her şey beyinseldi, spazm bile. Olayın daha da vahim yanı, duygulardaki bu aşınma, tek tük bazı kişileri etkilemekle kalmamış, durmadan istihsaya başvurmaktan yorgun düşmüş bütün bir sınıfın mustarip olduğu bir zafiyet, bütün sınıfın yarası haline gelmişti.

Her geçici heves, tıpkı her özgürleşme tezahürü gibi, olumsuz bir yan içerir: Bütün görünmez zincirlerimizden kurtulduğumuz anda, içeriden bizi kısıtlayacak hiçbir şey kalmadığında, kendimize yeni yasaklar koyabilmek için gerekli masumiyetten ve yaşam enerjisinden yoksun olduğumuzdan, cinselliğin uygulamasından ziyade lafzında ustalaşmış bir çelimsizler kitlesi oluşturacağız. Tehlikeye atılmayı göze almadan daha yüksek bir bilinç seviyesine erişilmiyor, tıpkı kimi hayırlı zorunluluklardan hiç zarar görmeden kurtulamadığımız gibi. Öte yandan, bilincin fazlası bilinci artırırsa da, yine meşum ama tersi yönde işleyen bir başka olgu, özgürlüğün fazlası, mutlaka özgürlüğü öldürür. İşte bu nedenle, hangi alanda olursa olsun, bir kurtuluş hareketi hem ileriye doğru bir adım hem de çöküşün fitilidir.

Hiç kimsenin artık *hizmetçi* olmaya tenezzül etmediği bir toplum nasıl ki kaybolur giderse, aynı şekilde, bireyin biricik olduğu fikri içine işlediği için, ne kadar "saygıdeğer" olursa olsun bir işi aşağı görerek artık istemeyeceği bir insanlık tasavvur edebiliriz. (Montesquieu daha o zamandan *Defterler*'inde not düşmüştü: "Belirli bir gayesi olan hiçbir şey cefa olarak görülemez: savaşçı insanlar savaşı cefa olarak göremez, masabaşı işlerin insanları ise masabaşında olmayı; diğer işler için de böyledir.") Her şeye rağmen son önyargılarını, son inançlarını tuzla buz etmediği müddetçe insan böyle devam ediyor ve daha çok uzun süre de böyle devam edecektir; sebatkârlığından gözü kamaşmış ve bitap bir halde nihayet buna aklı yattığındaysa, bütün dogmaların ve bütün tabuların yok olmasının ardından ortaya çıkan uçurumun karşısında kendisini çırılçıplak bulacaktır.

Bir gerçekliğe sahip çıkmak ya da amentü gibi bellemek is-

tediği halde buna ulaşamayanlar, intikam duygusuyla, kendiliğinden oraya erişenleri küçük düşürmeye adarlar kendilerini. İstihza, hüsrana uğramış saflık açlığının bir ürünüdür; doyurulmayan bu açlık her başarısızlıkla acılaşır, zehirli hale gelir. Kaçınılmaz olarak her şeyi kapsayan bir boyut alır. Ve tercihen dine saldırmasının ve onun altını oymaya çalışmasının nedeni inanamadığı için gizliden gizliye duyduğu burukluk hissidir. Daha da tehlikeli olan, insanın kendisini tahrip etmesine varan, sistematik olarak tefessüh etmiş, hiddetli, keskin alaydır. 1726'da Prie markizi Normandiya'ya sürgüne gönderildiğinde Madam du Deffand da ona eşlik etmek üzere yanına gider. Lemontey *Histoire de la Regence* adlı kitabında bu "iki yakın dostun her sabah birbirlerine karşılıklı olarak, yine birbirleri hakkında kaleme aldıkları yergi dizeleri gönderdiğini" anlatır.

İnsanların birbirini çekiştirmesinin âdeta mecburi kural olduğu, yalnızlık korkusu yüzünden sabahlara kadar oturulduğu (dönemin gözde kadınlarından biri için Duclos "Yatağa gitmenin kederine karşı değişmeyeceği hiçbir şey yoktu," diyordu) bir ortamda sohbetten, iğneleyici sözlerden, öldürme maksatlı ve şen şakrak edalı tavırlardan daha mukaddes bir şey olamazdı herhalde. Bu durumdan hiç kimse muaf olmadığından, dönemin ayırt edici bir özelliğinin "takdir etmenin çöküşü" olarak adlandırılması yerinde olmuş. Her şey birbirine bağlanıyor: Saflık, inanç olmayınca, insanlara başlarına gelen geçici aksilikler dışında, özgün ve kendilerine has gerçeklikleriyle, oldukları halleriyle değer verme, takdir etme liyakatinden de eser kalmıyor; ne alçalma ne de âcizlik duygusu emaresi olan içsel diz çökme, yani takdir etme içi dışı bir olanların, salonlarda düşüp kalkmayanların inancı, selameti ve imtiyazıdır.

*

Kavgacı, boşboğaz, kıskanç, huysuz toplumların *ilginç* bir tarihi olabilir sadece. Fransa tarihi bu açıdan en üst seviyededir. Vukuat bakımından zengin olduğu gibi, bunları yorumlayan yazarlar bakımından daha da verimlidir, Hatırat meraklıları için büyük lütuftur.

Fransızlar ya kaprisli ya fanatiktir, ya fantezilerle ya da belli bir sistemle yargıda bulunurlar; gerçi onlarda sistemin kendisi de fantezi görüntüsüne bürünebilir. Onları tanımlayan, en kendilerine has özellik değişkenliktir. Eğlenerek ya da öfkeyle köpürerek seyrettikleri bütün o rejimler resmi geçidinin nedeni de bu değişkenliktir; en hiddetli anlarında dahi esas dertleri asla tongaya basmadıklarını göstermektir. Kâh yararlananı kâh mağduru oldukları bu "edebi kafa"yı Tocqueville şöyle tarif ediyordu: "Doğru olandan ziyade yeni ve yaratıcı olanın peşine düşme, kullanışlı olandan ziyade göze hoş görüneni sevme, tiyatroda oyunun ne anlattığına değil de oyuncuların seslerini, vücutlarını nasıl kullandığına ilgi gösterme ve akıldan ziyade izlenimlerle karar verme" (*Souvenirs*). Ve "Fransız halkı, topluca ele aldığımızda, siyasi konuları çoğu zaman bir edebiyatçı gibi değerlendirir," diyerek bağlıyor Tocqueville.

Devletin işleyişini anlamaya edebiyatçılardan daha az yatkın kimse yoktur. Bir tek devrim zamanlarında bu konuda bir beceri gösterirler, çünkü otorite lağvedilmiştir ve iktidar boşluğunda edebiyatçı her şeyin tavırla ya da sözle çözümlenebileceğini tahayyül etme yeteneğine sahiptir. Onların esas ilgisini çeken özgür kurumlar değil, özgürlük maskaralığı ve taklitleridir. 1789'un önde gelenlerinin Rousseau gibi sağı solu belli olmaz bir lünatikten esinlenmeleri hiç şaşırtıcı değil; Montesquieu gibi alıp başını gitmekten hoşlanmayan, sağlam çerçeveli kafası olan biri bu şair ruhlu ya da kan dökücü hatiplere örnek olamazdı.

Anglo-sakson ülkelerde tarikatlar vatandaşlara deliliklerini, irkiltici görüşlerini dile getirme ve skandal ihtiyaçlarını dizgin-

siz ortaya dökme imkânı verir; onlarda dinsel alandaki çeşitliliğe karşı siyasal alandaki tektiplik bundan kaynaklanır. Katolik ülkelerdeyse, tersine, bireylerin hezeyanları partiler ve fraksiyonlar anarşisinde kendine yer bulabilir ancak; aykırılık ihtiyacını ancak orada karşılayabilirler. Bugüne kadar hiçbir toplum aynı zamanda hem siyasette hem de dinde *bilge* olabilmenin sırrını bulabilmiş değil. Bu sır nihayet bulunacaktı; bundan yararlanmayı en son isteyecek de Fransızlar olurdu herhalde. Talleyrand'a kalırsa, Fransızlar Devrimi gösterişçiliklerinden yapmıştı; gösteriş merakı tabiatlarına öylesine işlemiş bir kusurdu ki, temel özellikleri haline geldi; üretmelerini, tavır almalarını ve her şeyden önemlisi *göz kamaştırmalarını* sağlayan gücün kaynağında hep bu vardı; *espri*, yani zekânın teşhiri, her durumda mutlaka karşısındakine üstün gelme, ne pahasına olursa olsun son sözü söyleyen olma kaygısı, hepsi bundan kaynaklanıyor. Ancak gösterişçilik her ne kadar yetenekleri keskinleştiriyor, harcı âlem olmaktan koruyor, uyuşukluğu alt ediyorsa da, ne yazık ki öznesi her kimse, onu derisi soyulmuşçasına hassas kılıyor. Ayrıca, Fransızlar gösterişçiliğin başlarına açtığı küçük düşme hadiseleriyle, bol bol tadını çıkardıkları bütün fırsatların bedelini de ödediler. Bin yıl boyunca tarih onların etrafında döndü; böyle bir talih kuşu kefaretini de ödetir. Paylarına düşen ceza ise daima hoşnutsuz, asla yatışmayan bir özsaygı aşınmasıydı – hâlâ da sürüyor bu ceza. Kudretli zamanlarında, yeterince kudretli olmamaktan yakınırlardı; şimdiyse kudretlerini hepten yitirmiş olmaktan yakınıyorlar. İşte açgözlü ve yanardöner, tevazunun, razı gelmenin, feragat etmenin ne olduğunu bilemeyecek kadar doğuştan iltimaslı, kaçınılmaz olan karşısında da beklenmedik karşısında da itidalini koruma yeteneğinden yoksun bir milletin, en az bahtsızlığı kadar refahından da çekmiş bir milletin dramı böyle.

Tarihten Sonra

TARİHİN SONU başlangıcında yazılıdır – tarih, insan, aynı zamanda hem zamanı hem de insanı tanımlayan yara izlerini taşıyarak, zamana maruz kalır.

Kesintisiz dengesizlik, sürekli yerinden oynayan, dağılan varlık, zaman kendi içinde bir dramdır, tarihse onun en etkileyici epizodunu temsil eder. Tarih de eğer bir dengesizlik değilse esasen nedir? Zamanın kendisinin hızla, yoğun bir şekilde dağılması, hiçbir şeyin artık dönüşmeyeceği bir dönüşüme doğru telaşlı bir adım değil midir?

İlahiyatçıların zamanımızdan haklı olarak Hıristiyanlık-sonrası dönem diye söz etmeleri gibi, gün gelecek tarih-sonrası dönemin ortasında yaşamanın talih ve talihsizliklerinden bahsedilecek. Her şeye rağmen insanlar kuşakların peşpeşe birbiri ardından gelişinin, yarınların akınının son bulacağı ve tarihsel zamanın yıkıntıları üzerinde, varoluşun tarihe dönüşmeden önceki haline geri döneceği, nihayet kendisiyle özdeş olacağı bu çöküş halindeki başarıyı öğrenmek isteyecektir. Tarihsel zaman öylesine gergin bir zamandır ki, nasıl olup da patlamadığını düşünebilmek bile zor. Her bir ânında kopmak üzere olduğu izlenimi uyandırır. Kaza ümit ettiğimiz kadar kısa sürede meydana gelmeyebilir. Ama hiç olmaması ihtimal dışı. Ve ancak daha sonra, kaza bir kere meydana geldikten sonra, bundan istifade edenler,

tarih-sonrasının kârlıları tarihi neyin oluşturduğunu anlayacaklar. "Bundan böyle hiçbir olay olmayacak!" diye haykıracaklar. Bir fasıl, kozmik seyir defterinin en merak uyandıran faslı, böylece kapanmış olacak.

Böyle bir çığlığın ancak tamamlanmamış bir felaket sayesinde tasavvur edilebileceği açık. Tam başarı radikal bir sadeleştirmeye, *istikbalin* ortadan kalkmasına yol açardı. Kusursuz bir facia çok enderdir. Sabırsızları, heyecanlıları, büyük fırsat meraklılarını rahatlatır herhalde bu; tabii kabullenmişliğin geçerli olduğu varsayılırsa eğer. Büyük tufanı yakından gözlemlemek herkese nasip olmaz. Tufan'ın yaklaştığını sezip de ona tanık olabilecek kadar yaşayamamış olanların ruh halini tahayyül edebiliriz.

*

Kudurmuş bir hayvanın yayılmacılığını engellemek adına doğal afetlerin yerini daha elverişli bir şekilde yapay afetlerin almasının aciliyeti gittikçe daha fazla kendini hissettiriyor ve ama az ama çok herkesi cezbediyor. Son zemin kazanıyor. Sokağa çıkıp, insanların suratlarına bakıp, iki çift laf edip, herhangi bir homurtu işitip de zamanın yaklaştığı düşüncesini içinden geçirmemek mümkün değil; belki bir asır sonra, belki on asır sonra, Son mutlaka kapıyı çalacak. Düğümün çözüldüğü, sona yaklaşıldığı havası en ufak bir jesti, en sıradan sahneyi, en aptalca olayı değerli hale getiriyor. Bunu fark etmemek için Kaçınılmaz olana isyan ediyor olmak lazım.

*

Tarih aşağı yukarı normal bir akışta seyrederken her olay kapris gibi, sürekli dönüşümün bir münasebetsizliği gibi görünür; temposunu değiştirdiği andaysa en ufak vesile bir alamet halini alır. O zaman meydana gelen her şey sonun kapının eşiğinde oldu-

ğuna dair bir işaret, bir uyarı anlamına gelir. Birbirinden farksız (adeta mutlak) dönemlerdeyse, tekrarlanıp duran, çoğalan bir şimdinin ifadesi olarak hadise kendi içinde bir anlam taşır ve sanki zamanın içinde cereyan etmiyormuş gibi görünür; tersine, dönüşümün meşum yenilenmeyle eşanlamlı hale geldiği dönemlerde, her şey o güne dek görülmemiş, işitilmemişe doğru atılan bir adımı çağrıştırır; Samyutta-Nikâya'nınki de benzer bir görüş: "Bütün dünya alevler içinde, bütün dünya duman bulutlarıyla kaplı, ateş bütün dünyayı yutmuş, bütün dünya zangır zangır titriyor." – Kötücül canavar Mâra, dişleri ve pençeleriyle doğumun ve ölümün tekerleğini tutar; Tibet tasvirlerindeki karşısındakini yiyecek gibi bakışlarıysa doğada bilinçdışı, insanda kısmen, tanrılarda ise gümbür gümbür bariz bir şekilde ifadesini bulan kötülük arayışını, kötülük açlığını yansıtır. Doyurulması imkânsız bu kötülük arayışının yıkıcı tezahürü bizler için içerdikleri fetişlerle birlikte sonu gelmez olaylar silsilesidir. Ruhun beden değiştirmesi kâbusunu bir tek tarih kâbusu sayesinde tahmin edebiliriz. Yine de bir ihtiyat payıyla. Budistler için bir varoluştan diğer varoluşa geçiş kurtulmak istedikleri bir dehşettir; yeniden doğma ve yeniden ölme belasından duydukları derin korku yüzünden olanca güçleriyle kendilerini bundan kurtulmaya vakfederler, bir an için bile içten içe bunun tadını çıkarabileceklerini akıllarından geçiremezler. Dışardan ve özellikle de içerden yollarını gözleyen bela ve tehlikelerle en ufak bir işbirliğine girmeleri söz konusu olamaz.

Buna karşılık bizler, bizi tehdit edenlerle anlaşmalar yapar dururuz, lanetlerimizi tedavi ederiz, bizi mahveden şeylere karşı doymak bilmez bir açlık duyarız, onca yücelik atfettiğimiz için vehimlere kapıldığımız kendi kâbusumuzdan hiçbir şey karşılığında vazgeçmeyiz. Bu vehimler de tıpkı yücelikler gibi gözden düşmüştür, ama kâbus, kellesi vurulmuş ve çırılçıplak bir şekilde yerli yerinde duruyor. Ve biz onu sevmeye devam ediyoruz, sırf bizim kendi kâbusumuz olduğu için ve yerine ne koyacağı-

mızı bilemediğimiz için. Tıpkı Nirvana'ya ulaşma peşindeki birinin sonunda bu nafile arayıştan bezip vazgeçerek alçalışının suç ortağı olarak samsâra'ya sarınması, onun içinde kaybolması gibi – bizimki de aşağı yukarı öyle bir şey.

*

Tarihi insanlar yapar; sırası geldiğinde, tarih de insanları bozar. İnsan tarihin hem faili hem nesnesi, hem icracısı hem kurbanıdır. Bugüne kadar ona hâkim olduğunu sanıyordu, şimdi artık elinden kaçtığını, çözülmez ve katlanılmaz olanın içinde gelişip serpildiğini biliyor: sonunda varacağı yerin hiçbir gaye barındırmadığı çılgın bir destan bu. Nasıl ona bir amaç atfedilebilir ki? Şayet bir amacı olsaydı, ancak nihayete erdiğinde bu amaca ulaşabilirdi. Ve bundan menfaat sağlayanlar da sadece zürriyetin son ürünleri, sonradan sağ kalanlar, *artıklar* olurdu; geçmişin tanıyacağı sayısız çaba ve sıkıntıdan faydalananlar olarak bir tek onlar tamamen hoşnut olurdu. Fazlasıyla adaletsiz ve grotesk görüş. Ne pahasına olursa olsun tarihin bir anlamı olmasını istiyorsak, onu kendi üzerine çöken lanette aramak gerek, başka bir yerde değil. Tek bir birey de ancak bu lanete katıldığı takdirde bir anlama sahip olabilir. Tarihin kaderine kötü niyetli bir üstün kuvvet yön veriyor. Görünüşe bakılırsa bir amacı yok, ama âdeta amaç yerine geçmiş ve geleceğe yalancı bir zorunluluk yükleyen alınyazısının hükmü altında. İşte bu alınyazısı, ve bir tek o, komik duruma düşmeden tarihin mantığından –ve hatta takdiri ilahiden, özel bir takdiri ilahiden– söz etmeye imkân verir. Son derece şüpheli, yine de maksadının inayet sahibi diye bilineninki kadar anlaşılmaz olmadığı da doğrudur. Öyle ki, gidişatını yönlendirdiği medeniyetlerin hepsi karanlık ve müstehzi bir gücün entrikacı etkisini ele veren bir inatla ve sistemli bir şekilde, başlangıçtaki hedeflerinden uzaklaşarak tam zıttı yönde mutlaka tepetaklak yuvarlanmışlardır.

*

Tarihin henüz daha yolun başında olduğunu düşünüyor kimileri; onun ister istemez çok kısa ömürlü, olağanüstü bir fenomen, bir lüks, bir tür parantez, bir yönünü kaybetme ânı olduğunu unutuyorlar. Onu canlandırarak, öz varlığını ona bağlayarak insan zayıflamış, güçsüzleşmiş, kendisini tüketmiştir. Kökenlerinden kaçıp, yine de onlara yakın kaldığı sürece, varlığını tehlikesizce sürdürebilmiştir; ancak onlara yüz çevirip kaçıp kurtulmaya kalktığında, mecburen kısa bir ömre de adım atmıştır. Bu ömür zavallı birkaç binyıldan ibarettir... Kendi eseri olan tarih, insandan bağımsız hale gelmiştir; onu tüketir, yutar, ezip geçmekten de geri durmayacaktır. Ve devlik peşinde koşmanın sonucu ortaya çıkan bunca gaspın, bunca çılgınlığın adil cezası olarak nihai bozgun; tarihle birlikte insan da can verecektir. Prometheus' un teşebbüsü ilelebet başarısızlığa mahkûmdur. İnsan yazılı olmayan bütün yasaları ihlal ederek –ki asıl önemli olan onlardır– kendisine tanınan bütün sınırları aşmış, öylesine yukarılara yükselmişti ki, tanrıların kıskançlığını kışkırtmaması mümkün değildi. Şamarı indirmeye kararlı tanrılar şimdi onu dönemeçte bekliyor. Tarihsel sürecin tüketilmesi bundan böyle kaçınılmaz; sadece, bu sonun ağır aksak mı, yoksa şimşek gibi bir anda mı geleceğini söyleyebilmemiz mümkün değil. Bütün her şey, başarılarına rağmen ya da belki daha doğrusu onlar yüzünden, insanlığın yokuş aşağı indiğini gösteriyor. Tek bir medeniyet için zirve ânının hangisi olduğunu belirlemek nispeten kolay olsa da, tarihsel sürecin tamamı için bu o kadar kolay değil. Tepe noktası ne zamandı? Ve neredeydi doruk? Eski Yunan'ın ilk yüzyılları mı, ya da Hindistan mı, Çin mi veya Batı'nın hangi zamanı? Fazlasıyla kişisel tercihler ileri sürmeden bir karar vermek imkânsız. Her halükârda, şurası aşikâr: İnsan bugüne kadar verebileceğinin en iyisini verdi ve şayet yeni uygarlıkların ortaya çıkışına tanık olmamız gerekecekse bile, bunların antik uy-

garlıklarla, hatta modernlerle dahi aşık atamayacağı kesin. Üstelik herkes için bir zorunluluk ve kaçınılmaz plan biçimi alan sonun bulaşıcılığından onlar da kaçamayacaklar. Tarih-öncesinden bize ve bizden tarih-sonrasına uzanan, zirve anları da dahil bütün dönemler tarafından hazırlanmış ve ilan edilmiş devasa fiyaskoya doğru kat edilen böyle bir yol. Ütopistler bile geleceği başarısızlıkla bir tutuyorlar, zira tam da gelecekten muaf olduğu varsayılan bir dünya tahayyül ediyorlar: Zaman içinde *başka* bir zamandır onların tasavvuru; bir anlamda, zamansallıkla kesilip biçilmemiş ve onun üstünde, bir türlü tükenmeyen başarısızlık gibi bir şey... Fakat Ahriman'ın yön verdiği tarih bu bir yere varmayan görüşleri ezer geçer, onlardan öylesine hazzetmez ki, başarısız dahi olsa, bir cennet ihtimalini dahi tasavvur etmez; böylece ütopyaların nesnesini de varlık nedenini de ortadan kaldırır. Tarihi kendi doğası içinde kavramak istediğimiz anda cennet mevhumuyla burun buruna gelmek de oldukça açıklayıcı. Demek ki tarihin özgünlüğü ancak karşı kutbuna başvurarak kavranabiliyor; zira tarih tedrici bir olumsuzlama, ilk halden, başlangıçtaki mucizeden giderek uzaklaşma olarak ortaya çıkar, bütün olarak konvansiyonel ve büyüleyici: nostalji üzerinde yükselen *kitsch*... Sona doğru bu yürüyüş tamamlandığında, tarih "amacına" ulaşmış olacak: Hareket noktasını hatırlatabilecek hiçbir şeyi artık içinde muhafaza etmeyecektir; başlangıcın bir masaldan ibaret olması pek de önemli değildir. Geçmişte, gerektiğinde tahayyül edilebilir olan cennet, gelecekte kesinlikle tahayyül edilemez: Cennete yine de tarihten *önce* yer verilmiş olması tarihin üzerine tahrip gücü yüksek netlikler yükler; öyle ki, tarihin sadece tehdit halinde, tamamen sanal olarak kalması daha iyi olmaz mıydı diye insan kendi kendine sormadan edemiyor.

*

Bir korku nesnesinden öte bir şey olmayan "istikbali" sorgulamak, ardından, yani istikbalden sonra gelecek olan *son*u sorgulamaktan daha az aciliyet taşır. İnsanın girişimleriyle aynı sürede uzayan tarihsel zaman durduğunda, ulusların ve imparatorlukların yürüyüşü de o anda duracaktır. Tükenmişliğinin doruğunda, tarihin yükünden kurtulan insan, benzersiz olmaktan da feragat ettiğinde, hiçbir şeyin dolduramayacağı bomboş bir bilinçten başka bir şey kalmayacaktır elinde: hüsrana uğramış bir mağara devri insanı, her şeyden vazgeçmiş bir mağara adamı. Uzak atalarıyla bağlarını tekrar kuracak mıdır, tarih-sonrası acaba tarih-öncesinin daha zorlu bir versiyonu olarak mı kendisini gösterecektir? Büyük felaketin mağaradaki atalarına yaklaştırdığı kıyamet sonrası hayatta kalan bu insanın fizyonomisi nasıl şekillenecektir? Bu iki uç nokta karşısında, reddettiği mirasın içinde geliştiği bu iki nokta arasındaki zaman dilimi karşısında ne yapacaktır? Bu zaman aralığında cereyan etmiş bütün değerlerden, bütün kurgulardan sıyrılmışken, yaşamının uyanık son evresinde, bunların yenilerini icat etmeyi ne becerebilecek ne de isteyecektir. O âna kadar uygarlıkların birbiri ardına gelmesini düzenlemiş olan oyun işte böyle nihayete erecektir.

*

Onca fetih ve onca başarıdan sonra, insan gözden düşmeye başlar. Artık ancak adım adım kıstırılıp köşeye sıkıştığı, gittikçe daha fazla batağa battığı ölçüde ilgiye mazhar olur. Yola devam etmesinin tek sebebi teslim bayrağını çekecek, *ileri doğru* kaçışını (tarih bundan başka bir şey değildir zira) durduracak gücünün kalmaması, çöküşe doğru kendiliğinden bir sürüklenişe kapılmış olmasıdır. İçinde kırılanın ne olduğunu hiçbir zaman tam bilemeyeceğiz, ama kırık orada duruyor. Başlangıçtan beri oradaydı diye de ileri sürülebilir. Elbette, ama o zaman belli belirsiz

bir çizgi halindeydi, henüz gücü kuvveti yerinde olan insansa, kendini ona gayet rahat uyduruyordu. Upuzun bir kendi kendini tahrip çabasının sonunda ortaya çıkmış olan bugünkü geniş kırık değildi. Kendini tahrip etmek bir yıkıcı hayvan özelliği; o kadar uzun süre her şeyin altını oya oya, eninde sonunda kendi altını da oyar. Kendisine yönelttiği darbelerin üstünü örtüp gizleyen bütün isyanları, üzerinde durduğu temellerin, "ben"inin, özne halinin yıkılması (psikolojik *analiz*ler de, diğer açıklamalar da buraya varıyor). Kesin olan şu ki, en derinden isabet almış, köklerinden çürümüştür. Öte yandan insan, bugüne kadar kısmen örtülü kalmış, ama kendi sırlarını çözüp keşfetmesiyle giderek belirginleşen bu özsel çürümenin bilincine vardığında ancak, kendini tam manasıyla insan hissedebilir. Kendisine şeffaflaştıkça, artık hiçbir şeye teşebbüs edemeyecek, artık hiçbir şey "yaratması" mümkün olmayacaktır ve bu fazla gözü açıklıktan, saflığın imhasından ileri gelen de bir kuruyup yitme olacaktır. Bir eserde varlığını sürdürebilmek için –asgari bir tazelik ve zihinsel bulanıklık gerektirir bu– yeterli enerjiyi nereden bulacaktır? Hâlâ zaman zaman kendisi hakkında kandırıyorsa da kendini, artık insanlığın macerasına dair hayale kapılmıyor kesinlikle. Maceranın daha başlarında olduğunu ileri sürmek ne büyük saçmalık! Aslında âdeta doğaüstü bir enkaz halinde, uç bir duruma doğru gidiyor: bilgeliğin *kemirdiği* bir bilge. Evet çürümüş, evet kangren olmuş, hepimiz öyleyiz. Hep birden benzersiz bir keşmekeşe doğru ilerliyoruz, çırpınıp duran ahmaklar gibi, halüsinasyona kapılmış kuklalar gibi birbirimize dikleneceğiz, çünkü her şey herkes için imkânsız ve soluk alınamaz hale geldiğinden, hiç kimse artık tasfiyeyi, kendi tasfiyesini sona erdirme haricinde, yaşamaya tenezzül etmeyecek. Bundan böyle bizi galeyana getirebilecek yegâne şey sonun cinneti. Ardından nihai durağanlık gelecek, bir kere roller oynandıktan, sahne terk edildikten sonra, sırf zevkine, final bölümünü dilediğimiz kadar zihnimizden geçirip durabiliriz.

*

Tarihten soğutan, çok bildik sözle söylersek, bugün gördüğümüz şeyin yarın öbür gün tarih olacağı düşüncesidir... Buna göre olup bitenlere, meydana gelenlere en ufak bir ilgi göstermemeli ve bunu başaramıyorsak biraz rahatsızlık duymalıyız. Peki burun kıvırma silahını kuşanacaksak herhangi bir şeyi nasıl yaşatabiliriz? Hakiki tarihçi, yani objektiflik maskesi kuşanmış aşırı hassas zat, acı çeker ve acı çektirmek için uğraşır; anlatılarında ve açıklamalarında kendi mevcudiyetinin bu denli görünür olmasının nedeni de budur. Tasvir ettiği korkunçluklara kuşbakışı bakmak yerine, Tacitus tam tersine bunların içine boylu boyunca uzanır, gördüğü manzaraya kendini kaptırmış davacı tavrıyla, şevkle abartır bunları. Canavarlığa bir türlü gözü doymadığından, adaletsizlik ve cürümler azalmaya başladığı anda sıkılır. İnfialin şehvetini, hiddetin hazzını tatmıştı bir kere, tıpkı daha sonra Saint-Simon gibi. Hume onun antikçağın en derin zihni olduğunu düşünüyordu. Mazoşizm eğilimiyle de onun en yaşayan, bize en yakın olduğunu varsayabiliriz. İster basit bir adli olay, ister Mahşer Günü hükmü olsun, beşeri davalara eğilen herkes için mazoşizm –bir kötülük ya da doğuştan bahşedilmiş bir yetenek olarak– zaruridir.

*

En ufak bir olayı titizlikle incelediğimizde şunu görürüz: en iyi ihtimalde, olaya etki eden olumlu ve olumsuz unsurlar dengelidir; olağan hallerdeyse, olumsuzlar hâkimdir. Sonuçta, tercihe şayan olan olayın hiç meydana gelmemiş olmasıdır. Böylece taraf olmak ve ona maruz kalmak zorunda kalmazdık. Olana ya da olmuş gözükene bir şey *ilave* etmenin ne yararı var? Tarihin, bu nafile maceralı ve uzun yolculuğun mazereti yoktur. Ve sanatı doğuran ihtiyaç ne denli karşı konulmaz olsa da, zaman za-

man onu suçlamaya kalkarız. Üretmek talidir; asıl önemli olan, insanın kendi zenginliğini çekip kullanması, hiçbir ifade biçimi önünde eğilmeden tam olarak olarak kendisi olmasıdır. Katedraller inşa etmek büyük savaşlara girmekle aynı hatadan kaynaklanır. İflas peşinde yüzyılları katetmektense derinlemesine bir yaşam sürmeye gayret etmek daha değerli olurdu herhalde.

Tarihin selamet getirmediği apaçık. Bizim için asla asli boyutta olamaz; tarih yüzeydeki görüntülerin yüceltilmesinden ibarettir. Dışardaki kariyerimiz bir kere yıkılınca, kendi doğamıza tekrar kavuşabilir miyiz? Tamamen boş bir varlık olarak tarih-sonrası insan kendisinde zamandışılığı, yani tarih tarafından içimizde boğulan her şeyi yakalamayı becerebilecek midir? Sadece tarihin sirayet etmediği anlarımız kayda değerdir. Bu şartlarda birbiriyle anlaşabilen, aynı düşünceleri paylaşabilenler bir tek bu tür anlara açık olanlardır. Metafizik sorgulamaların damgasını vurduğu dönemler hâlâ doruk anları, geçmişin hakiki zirveleri olarak duruyor. Kavranamaz olana bir tek içsel başarılar yaklaşır, sadece onlar, bir saniyeliğine dahi olsa, buna erişir, bu da geri kalan her şeyden, zamanın kendisinden bile daha ağırdır.

"15 Ekim 1764 günüydü, Roma'da Capitol'ün yıkıntıları arasında hayallere dalmış otururken, çıplak ayaklı keşişlerin Jüpiter tapınağında okuduğu akşam duası kulağıma çalındığında, ilk defa o zaman, bu şehrin çöküşünün ve yıkılışının tarihini yazma fikrinin çarpıcılığına kapıldığımı hissettim."

İmparatorluklar ya dağılarak ya bir felaketle ya da ikisinin bir araya gelmesiyle son bulur. İnsanlığın tamamının önünde de başka bir seçenek yok. Gelecekteki bir Gibbon'u gözümüzde canlandıralım; bir döngünün değil de hepsinin sonunda, hâlâ kalmışsa tarihçi sıfatıyla, insanlığın nereden nereye geldiği konusunda kafa yoruyor olsun. Adlandırmanın mümkün olmadığı bir yıkım sürecinden çıkıp gelmiş, kendini ifade etme, geriye iz bırakma, bu dünyada geçirdiği süreye damga vurma saplantısın-

dan sonsuza dek azad olmuş ve kutsal bir ataletin kollarına kendilerini bırakmış varlıklarla çevrili bir halde otururken tarihçi Gibbon bizim dinamizm dediğimiz şey ve onun kaynağı olan aşırılıklarımız ve şeytaniliğe yatkınlığımız hakkında acaba ne düşünürdü? Durağan bir dünya görüşü geliştirme ve buna kendimizi uyarlama konusundaki, eylem takıntısı ve fikrinden kendimizi kurtaramamamız konusundaki beceriksizliğimizi anlayabilecek midir? Bizi mahveden, yo hayır, bizi mahvetmiş olan bir yazgıya, herhangi bir yazgıya olan açlıktır. Ve tarihsel dönüşümün anahtarı olan bu zaaf bizi yıktığı, hiçliğe indirgediği gibi, aynı zamanda kurtaracaktır da. Bunu, içimizde yıkıma dair iştah yaratarak, bütün olayları aşacak bir olay, bütün korkuları aşacak bir korku arzusu duyurarak yapacaktır. Tek çözüm büyük felaket olduğuna göre, tek çıkış, tek şans da felaketin ardından gelme ihtimali olan tarih-sonrası olduğuna göre, şu soruyu sormamız gayet meşru: Bugünkü haliyle insanlığın, bütün ihtiraslarını, hatta yok olma ihtirasını dahi kaybedeceği bir can çekişme çağına maruz kalarak, bekleyiş içinde çürüyüp takatten düşmesi yerine şimdi silinip gitmesi kendi hayrına olmaz mı?

Vahametin Aciliyeti

HER ŞEY TARİHİN ve onunla birlikte insanın da geçip gideceğini gösteriyor. Tarih insanın aleyhine kendisini kurmuştu; insan kendi içinde dururken tarih onu çekip kendi içinden dışarı çıkardı ve çırpınışlarına ortak etti. Dolayısıyla tarih insanın durmadan küçüldüğü, un ufak olduğu zemini de temsil ediyor. Daha en baştan tarihe sıçramış olması gereken bu dramın şimdi tam sona yaklaşırken ona damgasını vurmaması mümkün müydü? Son perdenin hararetine tanık olan bizlere nasıl olur da damgasını vurmazdı? Ki itiraf edelim, bundan hoşlanmıyor da değiliz. Bu bakımdan vahamete düşkün ilk Hıristiyanlara benziyoruz. Döneme ait yazılı belgelerde durmadan sözü edilen bütün kehanetlere rağmen, en vahim olan, acı bir hayal kırıklığına yol açarak, bir türlü gelmez. Bu kehanetler âdeta Tanrı'yı zorlamak ve sıkıştırmak istercesine arttıkça, giderek kararsızlaşan ve bitap düşen Tanrı da şüphelere, tereddütlere kapılıyordu. Büyük şaşkınlık karşısında müminler apaçık gerçeğe teslim olmuş olmalı: Yeni bir göğe yükseliş vuku bulmayacak, mesihin ikinci gelişi gecikecek, ne lanet ne de selamet görünüyor ufukta. Bu koşullarda, tevekkül ile umut arasında, iyi zamanları, sona erme ânını beklemekten başka ne yapabilirlerdi? Onlardan daha talihli olan bizlerse sonumuza değebiliyoruz, sonumuz dokunma mesafesinde, sonun gelişini hızlandırmak için yukarının yardımına da ihtiyacımız yok. Böyle bir fırsattan, ne kadar savurgan olursak

olalım, hiçbir fayda sağlamamamız kuşkulu. Peki bu noktaya nasıl geldik? Onca güvenli yüzyılın ardından nasıl bir sürecin sonucunda, ancak istihzanın katlanılabilir kıldığı bir gerçeğin eşiğinde buluverdik kendimizi? Rönesans'tan bu yana, insanlık ilerlediği yolun nihai yönünü, orada açığa çıkan tehlikeli ana kaideyi savuşturmaktan başka bir şey yapmış değil. Özellikle Aydınlanma çağı bu karartma çabasına hatırı sayılır bir katkıda bulunmuş olmalı. Sonraki yüzyılda görülen İstikbal fetişi, öncekinin hülyalarını teyit edecekti. Bizimki kadar ayakları suya ermiş bir dönemde bile, artık pek inananı kalmamış olsa da, hâlâ vaatlerini satmaya çalışmakta ısrar ediyor. Söz konusu fetişleştirmenin sonu geldiğinden değil, ihtiyattan ya da korkudan onu önemsememeye, kale almamaya zorluyoruz kendimizi. Şimdi artık bunun korkunç acımasızlıkla bağdaşabildiğini, hatta oraya sürüklediğini, ya da en azından, aynı rahatlıkla refaha da dehşete de yol açabildiğini biliyoruz. Her teoriyle ve keşifle, gittikçe batıyoruz; "aydınlanmış" mayası bozuklarla, Mümkün tutkunlarıyla ne alakamız kaldı? Newton'un çağdaşları onun kalibresinde bir zihnin Havarilerin görüşlerini yorumlamaya tenezzül etmesine hayret ediyordu. Tam aksine, bizim açımızdansa böyle bir şeyi yapmamak akıl almaz olurdu ve buna burun kıvıran bilim insanı herkes tarafından hor görülürdü. Kaldı ki Newton, vahiyler üzerinde derinlemesine durma ihtiyacı da duymamıştır; onları kendince yaşar ve süslemelerden, şiirsellikten sıyırarak eskisinden daha ikna edici, daha sağlam yeni bir yorum ortaya çıkarır. Üzerinde çalışıp işledikçe ve mükemmelleştirdikçe, sınırları da öylesine belirginleşir ki, bunlar hakkında konuşmaktan rahatsızlık duyar. Ahir zamanı zaten beylik bir klişe gibi gördüğünden, ona tuhaf gelen bunun tasavvur edilebilir olması değil, niye meydana gelmekte geciktiğidir. Onu nihayete erdirmek için, gelişini hızlandırmak için elinden geleni yapar. Gelmekte tereddüt etmesinde, ayak sürümesinde onun ne gibi bir kabahati olabilir? En az onun kadar sabırsızlanan bizler de so-

nun artık gelip üzerimize ağırlık veren bu meraktan bizi kurtarmasını isterdik. Ruh halimize göre, tarihini ileri atıyor ya da geri çekiyoruz; öte yandan, soluk alıp vermeyi imkânsız kılana bağlı olarak soluk alıp vererek, bizi boğanın içinde gelişerek, ne kadar aydınlık ve ışıltılı da olsalar, bütün düşüncelerimizle, hepsinin karanlığa gömüleceği geceye biz de katkıda bulunuyoruz. Belki de, bunca zaman biriktirdiğimiz korku yığınına artık tahammül edemez hale gelerek, bizi ezen ağırlığın altında iki büklüm olup boyun eğeceğimiz gün yakındır. Gökyüzünde çakan şimşek, bu defa *bizimki* olacaktır ve onun ateşinden kaçmak için yağmalayıp tanınmaz hale getirdiğimiz dünyadan uzağa, yerin derinliklerine üşüşeceğiz. Ve ölülerin de *altını* kendimize mesken tutacağız. Onların, bu ebedi tatildeki tasasız kafataslarının, tenin taleplerinden, kanın münasebetsizliklerinden nihayet kurtulmuş tevazu ve sükûnet içindeki iskeletlerin istirahatine ve saadetine imreneceğiz. Zifiri karanlıkta kıpraşırken hiç değilse birbirimizin yüzüne bakmak zorunda kalmamanın memnuniyetini, suratlarımızı yitirmenin mutluluğunu tadacağız. Aynı belalar ve aynı tehlikelerle karşı karşıya kaldığımız için hepimiz denk olacağız; öte yandan, hiçbir zaman olmadığımız kadar da birbirimize yabancılaşacağız.

Akıbetimizden sıyrılmak için çabalamanın ne anlamı var? Yedekte başka bir son bulma umutsuzluğuna düşürmekten başka neye yarar bu? Bir başka son muhtemel mi ya da gerçekleşme şansı olabilir mi? İnsanın bugünkü haline bakıp, hükmünü yitirmişliğin bütün nimetlerinden yararlanarak, harabiyetin dinginliği içinde yavaş yavaş sönüp yokolma şansına sahip olabileceği düşünülebilir mi? Hiç şüphesiz, binlerce yılın yükü altında daha şimdiden beli bükülmüş durumda, ama gücünün son damlasına kadar, yolun sonuna kadar yükü taşımaktan vazgeçme ihtimali varmış gibi de görünmüyor. Tam tersine, kocayıp bunama lüksüne sahip olamayacağını gösteriyor her şey, sırf aşırılığa düşkünlüğü nedeniyle sürdürdüğü hayat temposu bile bu-

nun için yeterli. Kudretine meftun bir şekilde doğayı hiçe sayıp ayakları altında eziyor, çöküntüye sürüklüyor, doğanın taşımasının mümkün olmadığı kâh iğrenç kâh trajik bir keşmekeş yaratıyor. "Bir an önce defolup gitse", doğanın dileği bu. İnsan istese, bu dileği ânında yerine getirebilirdi. Böylece doğa da gülümsemesi bile tahripkâr bu bozguncudan, zorla içinde barındırdığı bu yaşam-karşıtından, köleleştirmek ve küçük düşürüp lekelemek için gizlerini çalan bu yağmacıdan kurtulmuş olurdu. Ama işlediği ağır suçlardan ötürü insanın kendisi köleliğe sürüklenmeli ve rezil olmalıydı. Bildikleriyle ve eylemleriyle eşrefi mahluka tanınan sınırları ihlal ederek kendi varlığının kaynaklarına, kendi canına kastetmiştir. Kendisine ve hayata ihanet eden hainin marifetidir bütün fetihleri. Kabahatli edaları, huzursuz halleri, koşuşturmacaların ve küstahlığın arkasına gizlemeye çalıştığı pişmanlıkları hepsi bundan kaynaklanır. Gürültüye müptela olmasının sebebi de kendinden kaçmak, en ufak bir kendine dönüşün kulağına fısıldayacağı suçlamaların sesini bastırmaktır. Kâinat kutsal bir uyuşukluk, kulağın duymadığı ve harikulade bir inilti içinde olduğu yerde duruyordu; insan hezeyanlarıyla, kıstırılmış canavar feryatlarıyla onu sarsıp altüst ederek tanınmaz hale getirdi ve barış ve huzuru ebediyen tehlikeye attı. Sessizliğin yokolması da sonun alametleri arasında sayılmalı. Bugün Büyük Babil'in yıkılmayı hak etmesinin nedeni ne hayasızlığı ne de sefahat düşkünlüğü; yol açtığı gürültü patırtı ve hengâme, doymak bilmez azgınlar ve hurda yığınının kulak tırmalayan şangırtısı yüzünden yıkım. Münzevilere, bu son kurbanlara hırsla diş bileyen Büyük Babil onların peşini bırakmıyor; eziyet ediyor onlara, her an düşüncelerini bölüyor, çökertmek, un ufak etmek için sesli bir virüs gibi zihinlerine sızıyor. Bu durumda, çileden çıkıp derhal yıkılıp gittiğini görmeyi temenni etmez mi insan? Bütün uzaya zehrini bulaştırıyor yeni fahişe, insanları ve mekânları lekeliyor, duruluğu ve tefekkürü her yerden kazıyıp atıyor. Nereye gitmeli, nereyi mesken tutma-

lı? Babilleşmiş gezegenin hayhuyu içinde hâlâ ne aranabilir? Gezegen paramparça dağılmadan önce, burada en çok acı çekmiş olanlar, en fazla cefa çektirdikleri, nihayet onların da öçlerini almasının sırası gelecek: Nihayete ermeyi bir tek onlar kutsayacak, patırtının durmasının, büyük felaketlerin öncesindeki bu kısa ve nihai suskunluğun tadını bir tek onlar çıkaracak.

İnsan güç sahibi oldukça, yaralanabilirliği de o ölçüde artar. En çok korkması gereken de, yaratımın tamamen engellenip durdurulduğu, başarısını kutlayacağı andır, ölümcül tanrılaşma, sağ çıkamayacağı galibiyet ânı. Çok büyük ihtimalle bütün emellerini gerçekleştirmeden önce yok olacak. Şu anda bile zaten o kadar kudretli ki, niçin daha fazla güç sahibi olmak ister? Bunca doymak bilmezlik dermansız bir sefaleti, görkemli bir çöküşü ele veriyor. Bitkiler ve hayvanlar selametin emarelerini üzerlerinde taşırlar, insansa sanki yıkımın emarelerini taşıyor. Bu tek tek her birimiz için, Devasız olanın parıltısı karşısında gözleri kamaşmış ve iflahı kesilmiş Türün tamamı için geçerlidir. Tıpkı insan türü gibi, köleliğe adanmış milletler üzerinden, bir milletten diğerine dönüşümün kendiliğinden sürekliliğiyle daim olur. Bu milletlerin hepsi temelde, tarihin bir genişleme tiranlığının, bütün kıtaları içine alacak bir imparatorluğun kurulması için saptığı yan yollardan başka bir şey değildir. Artık ne sınır ne de ötesi... Dolayısıyla, ne özgürlük ne illüzyon. *Sonun Kitabı*'nın insanların, hatta tanrıların bile Roma'nın keyfi önünde saygıyla eğilmek zorunda olduğu bir anda tasarlanmış olması anlamlı olsa gerek. Tedhişe dönüşen keyfilik karşısında, ezilenlere ana hatlarıyla, hatta ayrıntılarıyla hayalini kurdukları kozmik boyutlarda bir hadise sayesinde günün birinde bundan kurtulmayı ümit etmekten başka bir şey kalmıyordu. Bir sonraki imparatorlukta, garibanlar aynı şekilde davranacaktır; gönüllü meşum vizyoner tarz onlar için diğer bütün tarzların yerini alacaktır. Fakat, ilk Hıristiyanların aksine, onlar yeni Neron'dan nefret etmeyecek, daha doğrusu, hiçbiri seçilmiş olarak ortaya

çıkma cesaretine sahip olmadığından, onu lanetlilerin başı, nefret edilen bir ideal haline getirecek, onda kendilerinden nefret edeceklerdir.

Ne yeni bir gökyüzü ne yeni bir yer, ne de "dipsiz kuyu"yu açacak bir melek kalmıştır. Anahtarın sahibi zaten biz kendimiz değil miyiz? Dipsiz kuyu bizde ve bizim dışımızda; dünün sezgisi, bugünün sorgulaması, yarının kesinliğidir o. Müstakbel imparatorluğun kuruluşu da parçalanışı gibi, geçmişte eşi benzeri görülmemiş sarsıntılar ortasında gerçekleşecektir. Geldiğimiz aşamada, istesek bile, kendimize çeki düzen vermemiz ve birden irfana ererek yola gelmemiz de mümkün olamazdı. Sapkınlığımız öylesine şiddetli ki, onun üzerine kafa yormamız da, onunla başetme gayretlerimiz de, hafifleteceği yerde, daha da azdırıyor, vahim hale getiriyor onu. Dibe batıp yok olmaya yazgılı bizler yaratım dramasında en görkemli, en acımasız bölümü temsil ediyoruz. Canlıların geri kalanında uyuyan kötülük nasıl ki bizde uyandıysa, onların selamete erebilmesi için bizim üzerimize düşen de yitip gitmek. Barındırdıkları bölünme ve çatışma potansiyeli bizim içimizde birikip yoğunlaştı ve gerçekleşti. Böylece bitkileri ve hayvanların içlerinde pusuda uyuyan meşum unsurları kendi üzerimize alarak onları kurtarmış olduk. Yüce gönüllü davranış, hayıflandığımız ve bizi hırçınlaştıran bir fedakârlık. Onların selametinin temelinde yatan bilinçsizliklerini kıskanıyor, onlar gibi olmaya gıpta ediyoruz. Bunu başaramadıkça da öfkeleniyor, onların mahvına kafa yoruyoruz, acısını onlardan çıkarmak için bedbahtlıklarımızı onların üstüne atmaya gayret ediyoruz. En çok da hayvanlara kinleniyoruz; dilsizliklerini ellerinden almak, onları sözel hale döndürmek, sözün alçaklığına maruz bırakmak için neler vermezdik! Üzerine düşünülmeyen varoluşun, öylesine varoluşun cazibesi bizlere yasak olduğundan, buna mazhar olup zevkini çıkaranlara tahammül edemiyoruz. Biz masumiyet kaçkınları, masumiyetini koruyan herkese, mutlu mesut miskinliklerinde, maceramıza kayıt-

sız, sere serpe yaşayanlara hırsla saldırıyoruz. Peki ya tanrılar, bizde bilinç ile yıkım birbirinden ayırt edilemezken, onların hem bilinç sahibi olup hem de bundan ötürü acı çekmediklerini görmenin verdiği hiddetle onlara karşı da köpürmüyor muyuz? Tanrıların kudretinin sırrına nüfuz ettiysek de sahip oldukları huzurun sırrına vakıf olamadık. İntikam kaçınılmazdı: Hem bilgiye sahip olup hem de ona içkin olan laneti üzerlerine çekmemeleri nasıl affedilebilirdi? Onlar yok oldu, bizse yine de mutluluk arayışından vazgeçmedik: Mutluluğu tam da bizi ondan uzaklaştıran şeyde, bilgi ile kibirin biraradalığında aradık, hâlâ da aramaya devam ediyoruz. Bu iki terim birbiriyle özdeşleşecek raddede birbirine yaklaştıkça, kökenlerimizden bize kalan izler de o oranda siliniyor. İçinde ikamet ettiğimiz, kendimize mesken tuttuğumuz edilgenliği yitirdiğimiz anda bodoslama eyleme daldık, ne çıkabiliyoruz içinden ne de hakiki yurdumuz kılabiliyoruz onu. Eylem bizi ayartıp bozduysa, biz de eylemi bozduk: Bu karşılıklı yozlaşmanın sonucu olmalıydı tefekküre meydan okuma, olaylarla aynı şümulde ve onlar kadar berbat bir meydan okuma bu; tarih de zaten başka bir şey değil. Patmos'ta ruhani olarak görülen şeyi, bizler bir gün gerçekten göreceğiz; o "kara kıldan dokunmuş torba" gibi güneşi, o kan kırmızısı dolunayı, incirler gibi düşen yıldızları, "dürülen bir kitap gibi" geri çekilen o güneşi biz gözlerimizle apaçık algılayacağız. Kaygımız Patmoslu Yahya'nın kaygısını yankılıyor, ona seleflerimizden, hatta onun hakkında yazmış olanlardan çok daha yakınız. *Hıristiyanlığın Kökenleri*'nin yazarı şu sözleri söyleme ihtiyatsızlığında bulunmuştu: "Dünyanın sonunun, birinci yüzyılın kutsal ışıkla aydınlanmış kâhinlerinin inandığının aksine, çok da yakın olmadığını ve sonun ani bir felaketle gelmeyeceğini biliyoruz. Binlerce yüzyıl sonra soğumayla meydana gelecektir son." Yarı cahil Evanjelist, hakkında yorumlar yazan, modern hurafelerin kulu bilginden daha ileri görüşlüydü. Bunda şaşıracak bir yan yok, antikçağda geriye gittikçe bugün bizimkine

yakın kaygılar daha çok çıkıyor karşımıza. Felsefe ilk zamanlarında dönüşümün sona ereceğinin, nihayete ermenin, önseziden öte, kesin sezgisine sahipti. İdeal çağdaşımız Herakleitos her şeyi ateşin "yargılayacağını" biliyordu; hatta döngüsel zaman görüşünün doğal bir sonucu olarak, her kozmik dönemin sonunda her şeyi yakıp yıkacak büyük bir yangının, tekrarlanan bir afetin ortaya çıkacağını öngörüyordu. Onun kadar cüretkâr ve incelikli olmayan bizlerse, çok sayıda sonu tasavvur etme ve onlara tahammül etme gücünden yoksun olduğumuzdan *tek* bir sonla yetiniyoruz. Çok sayıda medeniyet olduğunu, ölenler kadar doğan toplumlar olduğunu kabul ediyoruz, doğru, ama kim, hangimiz bütün tarihin tekrar tekrar, sonsuz kere yeniden başlayacağını kabullenebilir? Ana çerçevesini benimsediğimiz, zırvalıklarını elbette reddettiğimiz ilerleme temposuna uygun olarak, tarihte meydana gelen ve bize kesinlikle geri döndürülemez görünen her olayla, yegâne akıbete doğru bir adım daha yaklaşıyoruz. İlerliyoruz, evet, ama harikulade bir mükemmelliğe değil, besbelli bir felakete doğru, hem de dörtnala gidiyoruz. Yakın öncüllerimizin masallarından tiksindikçe, olup bitenin kökenine Geceyi yerleştiren Orfiklere ya da Nefrete kozmogonik erdemler yükleyen Empedokles'e kendimizi daha yakın hissediyoruz. Ama yine de hâlâ, evrene hükmedenin yıldırım olduğuna bizi inandıran Efesli filozofla en iyi anlaşıyoruz. Artık Akıl gözümüzü kör etmediğinden, nihayet dünyanın öteki yüzünü, orayı mesken tutmuş karanlıkları keşfediyoruz. Ve şayet, ne pahasına olursa olsun, bir ışık illa yönümüzü değiştirecekse, hiç kuşkumuz olmasın, bu nihai şimşeğin ışığı olacaktır. Sokrates öncesi filozoflarla bizi yakınlaştıran bir başka özellik ise kaçınılmaz olana duyduğumuz tutku; onlarda bu, uygarlığımızın şafağında, elementlerle ve canlı varlıklarla ilk temaslarında, bu manzaranın kendilerini sürüklediği hayranlıkla karışık büyük ürküntüyle gelişti. Zamanların sonunda, bizler bu tutkuyu insanla, insanın bizde uyandırdığı dehşetle barışmanın tek usulü olarak ka-

famızda kuruyoruz. Kabullenmiş ya da büyülenmiş bir halde, insanın kendisini reddedene doğru koşuşunu, yok oluşunun sarhoşluğunda tir tir titreyişini seyrediyoruz. Kötü huyu, varlık nedeni, yayılmacılığının, tehlikeli refahının düsturu olan panik onu öylesine ele geçirmiş, öylesine derinden belirler hale gelmiştir ki, paniğini elinden almaya kalksanız ânında can verir. Ne kadar keskin kavrayışlı olsalar da ilk filozoflar manevi evrenin maddi evren kadar dehşet verici ve o kadar çözümsüz sorunlar ortaya çıkarabileceğini öngöremezlerdi: Onların yeni "filizlendiği" dönemde, insan henüz nelere kadir olduğunu göstermemişti... Bizim onlara göre avantajımız, insanın neler yapabileceğini, ya da daha doğrusu, kendimizin neler yapabileceğimizi bilmemiz. Zira bu uyarıcı ve tahripkâr paniği hepimiz tamamen üzerimizde taşıyoruz, yüz ifademize damgasını vuruyor, el kol hareketlerimizde kendini gösteriyor, kemiklerimiz boyunca ilerliyor, kanımızı kızıştırıyor. İster gizli ister gözle görünür olsun, eğilip bükülmelerimizi, hareketlerimizi dünyaya aksettiriyoruz; ona da bulaştırdığımız krizlerimizin mağduru olan gezegen daha şimdiden aynı bizim gibi titriyor, bu sara onu ele geçirdikçe bizi lanetliyor, kusuyor bizi.

Eski inançlarımızı tasfiye ettiğimizden elimizde metafizik araçların, maddi mutlak yedeklerinin kalmadığı bir anda tarihsel sürecin nihai evresine göğüs germek durumunda kalmamız elbette can sıkıcı. Dikkat çekici bozgunun kalbinde bulunma ayrıcalığına sahip herkesin etkisini hissettiği bu iltifatkâr kâbusla, can çekişme ânına her şeyden yoksun bir halde apansız yakalanmış olarak yan yana yürüyoruz. Olup bitenin dosdoğru gözünün içine bakma cesaretiyle birlikte, koşumuza ara verme cesaretine de sahip olsaydık, bir anlığına dahi olsa, bütün yerküre ölçeğindeki bu mola, bu teneffüs, pusuda yolumuzu bekleyen felaketin boyutunu göz önüne sermeye yetebilirdi, ve bunun yaratacağı büyük korku hemen duaya, yakarmaya, hayırlı bir sarsılmaya dönüşebilirdi. Lakin duramayız. Zaten karşıkonulamazlık fikri-

nin bizi cezbetmesinin, bize destek olmasının sebebi de, her şeye karşın bir nebze metafizik kalıntısı barındırması ve sahte de olsa elimizdeki bir mutlaka açılan tek çıkışı temsil etmesidir; onsuz, mutlaksız, kimse varlığını sürdüremez. Günün birinde, kim bilir, bu imdat çıkışından bile mahrum kalabiliriz. O zaman, boşluğumuzun zirvesinde, nihayetinde şerefli ve hatta itibarlı bile görülebilen ani bir felaketten daha beterine, tam bir yıpranmanın utanç verici rezilliğine mahkûm oluruz. Güvenelim kendimize, yeteneklerimize ve zevklerimize daha uygun bir felaket üzerine bahse girelim. Bir adım daha atalım, felaketin gelmiş olduğunu farz edelim, ona oldu-bitti muamelesi yapalım. Gidişata bakılırsa, son perdenin nasıl cereyan ettiğini seyretme fırsatını ve bundan ders çıkarma şansını yakalayacak bazı talihliler, ölümden dönecek felaketzedeler de olacak. Ayakta kalanların ilk derdi herhalde eski insanlığın anısını onu gözden düşüren ve mahveden her yerden silmek olacaktır. Hınçlarını kentlerden çıkaracak, harabelerini bile ortadan kaldırıp izlerini yok edeceklerdir. Kavruk cılız bir ağaç gözlerine bir müzeden ya da tapınaktan daha değerli görünecektir. Okul diye bir şey kalmayacak, buna karşılık, ilgisizliğin erdemlerinin ve hafızasızlığın keyfinin yüceltildiği, öğrenilmiş her şeyin silindiği unutma dersleri olacaktır. Hafif ya da ağır herhangi bir kitabı görmenin uyandırdığı tiksinti Bilginin tamamına yönelecek, sanki bir musibet ya da müstehcen bir şeymişçesine korku ve rahatsızlıkla bahsedilecektir bilgiden. Felsefeye bulaşmak, bir sistem geliştirmek, onu benimsemek ve ona inanmak kâfirlik, provokasyon ve ihanet gibi görülecek, geçmişle suç ortaklığı olarak anlaşılacaktır. Aletlerden herkes nefret edecek, kimse onlardan yararlanmayı aklından bile geçirmeyecek; bir tek belki çökmüş dünyanın molozlarını süpürmek için kullanılacaklardır. Bazı açılardan insanın halini tavrını ya da marifetlerini çağrıştırmakla suçlayarak hayvanlara sırt çevirip herkes bitkiler âlemine kendini uydurmaya çalışacaktır. Yine aynı nedenle putları, kutsalları, hele tan-

rıları dile getirmekten dahi imtina edecektir herkes. Tarihin reddi öylesine kökten olacak ki, hiçbir ayrım gözetmeden, acımasızca toptan mahkûm edilecektir. Dil sürçmesi ya da karışıklıkla bir tutulan zaman için de geçerli aynı şey.

Hareket çılgınlığını bırakıp monotonluğa yönelen sağ kalanlar, yeni zorunluluklardan kaçınmak için, bu duruma kendilerini bırakmaya, bunun keyfini çıkarmaya gayret edeceklerdir. Her sabah tefekkür halinde, önceki nesillere usul usul beddualar mırıldanacaklardır; ancak kendi aralarında, birbirlerine karşı en ufak bir şüphe ya da çirkin duygu, en ufak bir garez, aşağılama arzusu ya da birbirinin önüne geçme isteği görülmeyecektir. Özgür ve eşit olsalar da, yok olan önceki insanlığın kötülüklerini yaşamından ve düşüncelerinden tamamen arındırmış olanı daha yüksek bir konuma koyacaklardır. Ona saygı gösterecek ve ona benzemek için ellerinden geleni yapacaklardır.

Sözü dolaştırmayıp kısa keselim, zira ahiret doktrinlerinin iç bayıcı teselli veren oyalamalarından bir tane daha uydurmanın hiçbir faydası yok. Dehşetten çıkarken biçim değiştiren bu yeni insanlığın neye benzeyeceğini tahayyül etmeye hakkımız elbette var; ama bir kere hedefine eriştikten sonra, eskisinin sefilliklerine düşmeyeceğini kim söyleyebilir? Ya da saadetten usanmayacağına, kötüye doğru sürüklenmenin, kendi rolünü oynamanın cazibesine kapılmayacağına nasıl inanabiliriz? Cennette çektiği can sıkıntısı ilk atamızda uçurumun kıyısına gitme arzusu uyandırmıştı, şimdilerde sona ermek üzere olduğunu gördüğümüz birbirini izleyen yüzyıllarla ödedik bunun bedelini. Bu arzu, cehenneme duyulan hakiki nostalji, eninde sonunda ardımızdan gelen soyu da kasıp kavuracak, böylece onu hatalarımızın varisi olmaya layık kılacaktır. Kehanetlerden, çılgın varsayımlardan vazgeçelim, uzak ve hiç de kesin olmayan bir gelecek imgesinin bizi kandırmasına artık izin vermeyelim, emin olduğumuz şeylerle, kuşku götürmez girdaplarımızla yetinelim.

Vertigo Taslakları

I

"Posta güvercinlerine coğrafya öğretebilseydik, dosdoğru hedefe yönelen bilinçsiz uçuşları mümkün olamazdı" (Carl Gustav Carus).

Lisanını değiştiren yazar da bu eğitimli ve şaşkın güvercinin durumunda bulur kendini.

*

Okurun işini kolaylaştırmak istemek hatadır. Bundan ötürü size müteşekkir olmayacaktır. Okur anlamaktan hoşlanmaz, yerinde saymayı, kuma batıp çıkmayı sever, *cezalandırılmaktan* hoşlanır. Ne dediği anlaşılmayan yazarların itibar görmesi de, ipe sapa gelmez laf yığınlarının kalıcılığı da bundandır.

*

Bloy, Pascal'ın *karanlık vasatlığı*ndan söz eder. Bu ifade bana kutsala hürmetsizlik gibi geliyor. Pascal'ın her şeyde olduğu gibi, aklıselim konusundaki aşırılığı göz önünde bulundurulduğunda, tamamen olmasa da gerçekten de hürmetsiz bir ifade.

*

Filozoflar hocalar için yazar; düşünürlerse yazarlar için.

*

Melankolinin Anatomisi. – Gelmiş geçmiş en güzel kitap adı. Kitabın karmakarışık olması kimin umurunda!

*

Belki de sadece ilk taslağı, yazanın bile metnin nereye varacağını henüz bilmediği elden çıkan ilk halini yayınlamak en iyisi.

*

Bir tek bitmemiş, bitirilmesi zaten imkânsız olduğu için bitmemiş eserler, sanatın özü hakkında laf etme arzusu uyandırıyor insanda.

*

Üstat Eckhart'ı imanı kuvvetli biri kadar anladığıma göre, iman sahibi olsaydım daha ne kadar ileri gidebilirdim acaba?

*

Mistik dile tercüme edilemeyen şeyler yaşanmaya değmez.

*

Rigveda'da "nefessiz kendi kendine soluk alıyordu" diye anlatılan o Vahdet'e yakınlaşmak.

*

Aşağı bir insanla sohbet. Durmadan içimden "aslında vakit kaybı sayılmaz, insanlığın birkaç nesil sonra dönüşeceği türü yakından seyretmek de büyük şans" diye geçirip durmasam azap halini alabilecek üç saat...

*

Düşkünlüğü onun kadar sevmiş başka hiç kimse tanımadım. Ama o da kendi canına kıydı, düşkün bir kadın olmamak için.

*

L. hayat çizgimde intihar görünüp görünmediğini merak ediyor, ama ben ellerimi saklıyorum, ona ellerimi göstermektense yanındayken eldiven takmayı tercih ederim.

*

Kitaplar yaraları kanırtmalı, hatta yeni yaralar açmalı. Kitap *tehlike* arz etmeli.

*

Pazarda, iki ihtiyar sohbeti koyulaştırmış. Ayrılırlarken kadınlardan biri, daha kocamış olanı, noktayı koyuyor: "Huzurunun kaçmasını istemiyorsan, hayatın normal akışından çıkmayacaksın."

Epiktetus da mealen aynı tavsiyede bulunmuyor muydu?

*

C. Londra'da geçirdiği günleri anlatıyor, bir ay boyunca otel odasında hiç kıpırdamadan, *duvara karşı* oturmuş. Hiç bitmemesini dilediği, ender yaşanır bir mutluluk olduğunu söylüyor. Budist misyoner Bodhidharma'nın benzer tecrübesini hatırlatıyorum, onunki dokuz yıl sürmüş...

Aslında kendine hiç övünç payı çıkarmadığı bu cesur davranışını kıskanıyorum ve ona hayattaki tek başarısı bu olsa da bunun kendi gözünde onu yükseltmesi gerektiğini ve nasıl içinden çıkacağını bir türlü bilemediği bezginlik krizlerini aşmasına yardım edebileceğini söylüyorum.

*

Paris uyanıyor. Kasım sabahı, henüz hava tam aydınlanmamış. Observatoire Caddesi. Bir kuş, tek bir kuş, ötmeye başlıyor. Duruyorum, kulak kabartıyorum. Yakınlardan bir homurtu yükseliyor. Nerden geldiğini anlamak mümkün değil. Sonunda bir kamyonetin altında uyuyan iki evsiz barksızı fark ediyorum; ikisinden biri kötü bir rüya görüyor olmalı. Büyü bozuldu. Hızla uzaklaşıyorum. Saint-Sulpice Meydanı, pisuarların orada, yarı çıplak, ufak tefek, ihtiyar bir kadınla burun buruna geliyorum. Korkuyla çığlığı basıyorum ve kendimi kiliseye atıyorum. İçerde kambur, açıkgöz bir papaz genç yaşlı on-on beş garibana dünyanın sonunun eli kulağında olduğunu, cezanınsa korkunç olacağını anlatıyor.

*

Bilim öncesinde doğanlara ne mutlu; yakalandıkları ilk hastalıktan ölüp gitmek gibi bir imtiyaza sahiplerdi!

*

Muhakeme ekonomisine iç çekmeyi sokmuş olmak.

*

Mecalsizliğim, rahatsızlıklarım, fizyolojiye mecburi merakım çok erken yaştan itibaren beni her tür spekülatif düşünceye burun kıvırmaya yöneltti. Bunca sene, hiçbir konuda hiçbir ilerleme kaydetmediysem de, hiç değilse *vücut* denen şeyin ne olduğunu derinlemesine öğrendim.

*

Berduş, ya da dilerseniz, sokak müzisyeni, eski bir dostum bir süreliğine Ardennes'e, ana-baba evine dönüyor. Bir pazar sabahı, kiliseye gitmek üzere hazırlanmış öğretmen emeklisi annesiyle, eften püften bir nedenle hararetli bir kavgaya tutuşuyor-

lar. Beti benzi atan kadın, tek kelime etmeden, kendinden geçmiş halde şapkasını, mantosunu, bluzunu, eteğini, külodunu, naylon çoraplarını bir çırpıda çıkarıp yere fırlatıyor. Dehşetten dili tutulup duvara yapışıp kalan kocasının ve oğlunun gözleri önünde çırılçıplak şehvetle dans ediyor. Onu durduracak ne bir hareket yapabiliyorlar ne de tek kelime çıkıyor ağızlarından. Gösteri sona erdiğinde, kadın koltuğa yığılıyor ve hüngür hüngür ağlıyor.

*

Duvarda Armagnac'ların idamını tasvir eden bir gravür; gülümseme, neşe, coşku karışımı bakışlar. Sanki tek korktukları şey azaplarının sona erdiğini görmekmiş gibi.

Bu sözle anlatılması imkânsız ve kışkırtıcı mutluluk sahnesinden gözünü alamıyor insan.

*

Dostluk ile hakikat bağdaşmadığına göre, düşmanlarımızla sessiz diyaloğumuzdur yegâne verimli diyalog.

*

Yakınlarımız takatsiz bir dönemimizde ölmemeye özen göstermeli. Yoksa, başlarına gelen talihsizlikle meşgul olacak gücü kuvveti nasıl buluruz?

*

"Ve sonuncular ilk olacak". 30 Ocak 1958'de, College de France'da, Puech'in *Thomas İncili* dersinde, hikmetli bir tefsirin ortasına düşüveren bu bildik söz birden beni tuhaf bir hale sürükledi. Ölüm döşeğinde işitsem bu kadar sarsılmazdım herhalde.

*

Bir İspanyol şair yılbaşı kartı göndermiş, üzerinde *sıçan* resmi var, yeni yıldan bütün ümit edebileceklerimizin simgesi diye yazmış. Bütün yıllardan diye de ekleyebilirmiş.

*

Kim ki ne türden olursa olsun, bir eser yaratmaya girişecek kadar aklını yitirmiştir, yaptığı şey üzerinde en ufak bir kısıtlamaya tahammül edemez. Kendisine dair şüpheleri onu öylesine yıpratıyordur ki, bir de başkalarında uyandırdıklarıyla başa çıkması imkânsızdır.

*

Bir antik filozof Epikür'ün dünya görüşünde "sirenlerin suhuleti" var demişti.

Böyle bir övgüyü hak edecek modern sistem arayışı daha baştan beyhudedir.

*

Herodot okurken Doğulu bir köylünün hikâye anlatışını ve "felsefe yapışını" dinlediğim hissine kapılıyorum. – İskitlerin yurduna seyahat etmesi boşuna değilmiş demek ki.

*

Bir hanımefendinin, "deha" olduğunu özellikle belirterek bana tavsiye ettiği genç adamın ziyareti. Kısa süre önce yaptığı Afrika gezisini bütün ayrıntılarıyla anlattıktan sonra, kafasını kurcalayan mevzuları, neler okuduğunu, projelerini sayıp döktü. Anlattıklarında yerli yerine oturmayan bir şey, beni rahatsız eden kof bir coşku vardı. Kim olduğunu, ne olduğunu anlamak mümkün değildi. Bir saatin sonunda, ayağa kalktı, ben de kalktım, dik dik gözümün içine bakıyordu, hem bütün dikkatini ver-

miş hem de sanki orada değilmişçesine, yavaşça, büyülenmiş bir salyangoz gibi, ağır adımlarla bana doğru ilerledi. "Dehamız beni öldürmeye niyetlendi galiba," diye içimden geçirdiğimi hatırlıyorum. Yaklaşmaya devam ederse suratının ortasına bir yumruk geçirmeye kesin kararlıydım. Bir adım geriledim. Durdu, sanki kendini zor tutuyormuş da, içindeki doktor Jekyll ürkütücü bir dönüşüme direniyormuş gibi asabi bir hareket yaptı, sonra sakinleşti, zoraki bir gülümsemeyle dönüp yerine oturdu. Onu huzursuz edebilecek tek bir soru bile sormadım. Tastamam kaldığı yerden konuşmaya döndük, o yavaş yavaş kendine gelirken, biraz önce *onun* üzerindeki halin bana sirayet ettiğini hissediyordum, bu sefer ben ayağa kalkmak üzereydim. Neyse ki, nihayet çekip gitmeyi akıl etti.

*

Hitabetimin zayıflığı, bir şey anlatırken dilimin dolanması, kesik kesik konuşmam, kem küm etme *sanatım*, sesim, Avrupa'nın öbür ucuna ait r'lerim, bütün bunlar, tepki olarak, yazdıklarıma özen göstermeye ve ağzımı her açışımda berbat ettiğim bir dile bir parça olsun layık olmaya çalışmaya zorladı beni.

*

Kendini teslim etme arayışına götüren ıstıraplar (yaşlılık, hastalık, vb.) arasında Buda "oyuncunun sahne korkusu"nu da sayar! Sahne korkusu bahsini, canlının canlı olarak korkusuyla başlamak ve bitirmek gerekirdi.

*

Seksenlik yaşlının biri, hayatında ilk defa geçenlerde kendini öldürme arzusu duyduğunu, sır olarak saklamam şartıyla, itiraf ediyor. Bunca gizem niye? Bu kadar meşru bir arzuyu hissedebilmek için bu kadar zaman beklemiş olmanın utancı mı,

yoksa tam tersine, hâlâ canavarlık olarak gördüğü şey karşısında duyduğu dehşet yüzünden mi?

*

Pascal, maalesef, intihar üzerinde durmanın isabetli olduğuna inanmamıştı, halbuki tam onluk bir konu. Şüphesiz *karşı* olurdu, ama ufuk açıcı gedikler de açardı.

*

"Olağanüstülük merakı vasatlığın temel niteliğidir" (Diderot).

... Aydınlanma çağında Shakespeare'in neden hiç anlaşılmadığına şaşırılıyor bir de hâlâ.

*

Söyleyecek bir şeyi olduğu için yazmaz insan, bir şey söyleme *arzusu* duyduğu için yazar.

*

İnsanın kahkahayı koyvermeden edemeyeceği bir an varsa o da şu olmalı: Gecenin ortasında kendinizi dayanılmaz kötü hissederek kalkmışsınız ve son arzunuzu mu yazsanız yoksa zavallı bir aforizmayla mı yetinseniz bilemiyorsunuz.

*

Istırap nedir? – Silinmek istemeyen bir his, *hırslı* bir his.

*

Var olmak bir intihaldir.

*

Kabala'ya göre, insan rahme düştüğü anda annesinin memesine parlak bir nişane getirir ve doğumunda söner bu ışık.

*

Dini duygulardan tamamen arındırılmış bir dünyada yaşamak istemezdim. Kastettiğim iman değil, içsel titreşim, şu her tür inançtan bağımsız, sizi Tanrı'ya ve hatta bazen onun da *üstüne* götüren içsel titreşim.

*

"Hiçbir zaman hiç kimse Zaman'dan azade olamamıştır."

Bunu biliyordum. Ama Mahâbhârata'da okuyunca, insan ilelebet bilir oluyor.

*

Düşüş'ün anlatımının çarpıcı olması yazarın varlıkların ya da simgelerin tasvirini yapmaya kalkmamasından kaynaklanıyor: Yazar sahiden de bahçede dolaşan bir Tanrı *görüyor*, bir tefsirde gayet yerinde nitelemeyle söylendiği gibi, *kırsal* bir Tanrı.

*

"Ne zaman İsa'nın çarmıha gerilişini düşünsem, kıskanma günahı işliyorum."

Simone Weil'i bu kadar sevmemin nedeni, mağrurlukta en büyük azizlerle yarışan bu sözleridir.

*

İnsanın tanrılar olmadan yaşayamayacağı iddiası yanlıştır. Bir kere her şeyden önce, taklitlerini yaratır; ikincisi, insan her şeye katlanır ve her şeye alışır. Hüsrandan ölecek kadar soylu değildir insan.

*

Rüyamda, küçümsediğim birini överek göklere çıkarıyordum. Uyandığımda, sanki gerçekten bu aşağılık davranışta bulunmuşçasına çok daha büyük bir kendimden tiksinme duygusu.

*

Faydalı olduğum, doğru zamanda doğru yerde bulunduğum, olumlu bir şey yaptığım hissine bir tek amaçsız ve sonu gelmez sorgulamalara kendimi bırakmak üzere uzandığımda kapılıyorum.

*

Kısırlık insanın aklını başına getirir ve acımasız kılar. Üretemez olunca başkalarının yaptığı her şeyi ilhamdan ve parlak fikirden yoksun bulmaya başlarız. Muhtemelen doğru bir hükümdür bu. Ama çok daha önce, üretmeye devam ederken, yani tam da diğer herkes gibi yaparken bu yargıda bulunmak gerekirdi.

*

Hakiki ahlaki zarafet, zaferlerini bozgun kisvesine büründürme sanatından ibarettir.

*

Başarısız kâbuslar, yeni facialarn arkası gelmediği için sarkan, uzayıp giden kâbuslar. Ve ilginizi kaybettiğiniz için sıçrayarak uyanmak!

*

Ölüm bir mükemmellik halidir, insanın erişebileceği yegâne mükemmellik.

*

Aralıksız uç uca sigara içtiğim zamanlar, sabahladığım bir gecenin sonunda, sigaranın öylesine acıklı bir tadı olurdu ki, beni her şeye karşı teselli ederdi.

*

Banliyö treninde, resimli kitap okuyan küçük bir kız (beş yaşlarında). "Geçiş" kelimesine takılıyor, annesine anlamını soruyor, kadın açıklamaya girişiyor: "Geçiş, trenin geçip gitmesi, yolda bir adamın karşıdan karşıya geçmesi, fırtınanın geçmesi..." Uyanık ufaklık cevaptan tatmin olmuşa benzemiyor. Örnekleri fazla *somut* buldu galiba.

*

O gün sofrada sohbet konusu "ilahiyat"tı. Okuması yazması olmayan köylü hizmetçi de ayakta konuşulanlara kulak kabartıyordu. "Tanrı'ya bir tek dişim ağrıdığında inanıyorum" deyiverdi kadın. Ömrü boyunca, bundan başka söze karıştığını hatırlamıyorum.

*

Bir İngiliz dergisinde Marcus Aurelius hakkında eleştiri yazısı. Yazar riyakârlık, cahillik, gösterişçilik suçlamasında bulunuyor. Tepem atıyor. Tam cevap yazmaya girişecekken, imparatoru düşünüyorum, hemen kendimi toparlıyorum. Bana asla öfkeye kapılmamayı öğreten insan adına öfkelenmememdi doğru olan.

*

Verdiğimiz her tavize, o anda farkına varmadığımız, içten içe bir küçülme eşlik eder.

*

Çalışamadığı için canı sıkılan arkadaşıma, sıkıntının *üstün* bir hal olduğunu, çalışma fikriyle sıkıntıyı yan yana getirerek sıkıntıyı aşağıladığını söylüyorum.

*

Var olmak *–hiçbir anlamı olmayan–* muazzam bir fenomen. Her gün yeniden yaşadığım hayret duygusunu böyle tanımlardım.

*

Sadece şüphe duyduğumda kendime faydam olduğunu ileri sürdüğümde, hiçbir halt olmadığımı ima ediyordunuz.

Fakat şüpheci değilim ben, bir şüphe-perestim, içi içini kemiren bir şüpheci, vecd halinde bir şüpheci, inançsız bir fanatik, kararsızlıklar kahramanı.

*

Oidipus'un soruşturması, o hoyratça, hatta hiçbir kural, ahlak tanımadan hakikat peşinde koşması, hırsla kendini mahvetmesi muhafaza içgüdüsüyle kesinkes bağdaşmayan bir faaliyet olan Bilmenin yol yordamını ve işleyişini hatırlatıyor.

*

Her neye olursa olsun *ikna olmak*, işitilmemiş, âdeta mucizevi bir kahramanlıktır.

*

Nietzsche'nin son dönemine dair en eleştirilebilecek şey, soluk soluğa yazma aşırılığı, *ölü zaman*ın olmayışıdır.

*

Bir tek ani ilham ya da hezeyandan doğan sözler dayanır, bir tek onlar bulaşıcıdır ve her ikisi de insanın *tanınmaz* olduğu hallerdir.

*

İsa bir *bilge* değildi, diye ileri sürüldü, Kudas Ayini sırasındaki sözleri kanıt gösterilerek: "Bunu benim zikrim için yapın." Oysa, bir bilge asla kendi adına konuşmaz; bilge gayrişahsidir.

Kabul. Yalnız, İsa bilge olduğu iddiasında değildi. O kendisini tanrı olarak görüyordu, dolayısıyla bu pek de mütevazı olmayan bir dili, tam tersine, şahsi bir dili gerektiriyordu.

*

Dertleniyoruz, çırpınıyoruz, canımızı dişimize takıyoruz, fedakârlık yapıyoruz, görünürde hepsi kendimiz için; aslında herhangi biri için, müstakbel bir düşman için, tanımadığımız bir düşman için. Bu durum ayrıca, toplumlar için bireyler için olduğundan daha da geçerli. Herakleitos yanılıyor: Yıldırım değil kâinatı yöneten, istihza yönetiyor her şeyi. Dünyanın kanunu istihza.

*

Hiçbir şey olmadığında bile bana her şey fazla geliyor. Ya bir hadise olduğunda, herhangi bir hadise olduğunda ne demeli?

*

Sağlam zemin üzerinde yürüdüğümüze inanmaktan daha büyük delilik yok. Tarih daha kendini gösterdiği anda ise tersine ikna oluyoruz. Attığımız adımlar yere basıyor gibi gelirken, bir-

den yere benzer bir şey olmadığını fark ediyoruz, hatta adıma benzer bir şeyin de olmadığını.

*

Hayvanat bahçesinde. – Bütün hayvanların kılığı edepli, maymunlar hariç. İnsan da sanki pek uzak değil gibi.

*

Dangeau'nun *Günlük*'ünden okuyoruz: "Harcourt düşesi hayatına son veren Foucault isimli şahsın terekesine hak iddia etti ve kazandı." – "Kral bugün kendisini öldüren bir adamı veliaht prensese verdi. Prenses bundan büyük para elde etmeyi umuyor."

Asilzadeleri aklamaya niyetlenip giyotin karşısında donakalınca hatırlanmalı.

*

Hakikate kanaatlerle erişmek imkânsızdır, zira her kanaat gerçekliğe dair *meczup* bir bakış açısından başka bir şey değildir.

*

Bir Hindu efsanesine göre, vakti geldiğinde, Shiva dans etmeye başlayacak, önce ağır ağır, sonra gitgide hızlanacak ve dünyaya Yaratılış'taki temponun tamamen zıttı, dizginsiz bir ritm kazandırana kadar durmayacak.

Hiçbir yorum barındırmıyor efsane, doğru olup olmadığını ortaya koyma işi tarihe düşüyor.

*

Bir yanda baldıran zehiri hazırlanırken, Sokrates flütle yeni bir melodi öğrenmeye çalışmaktadır. "Ne işine yarayacak bu?" diye sorarlar. "Ölmeden önce bu melodiyi bilmeme," diye karşılık verir.

Ders kitaplarında fazlasıyla eskitilmiş bu bildik cevabı yine de hatırlatmaktan çekinmememin nedeni, ister ölümün eşiğinde ister başka herhangi bir anda olsun, bu cümleyi bilme isteğinin yegâne ciddi gerekçesi olarak görmemdir.

*

Origenes'e göre, yalnızca kötülüğe sürüklenen ruhlar "kanatları kırıldığı için" bedene bürünürler.

Başka bir ifadeyle, meşum iştah olmasaydı, ne ete kemiğe bürünerek tecessüm olacaktı ne de tarih. İşte korkutucu apaçık hakikat, ancak ilahi aygıtla sarmalanınca katlanılır hale geliyor.

*

Gerçek Mesih ya "tamamen adaletli" ya da "tamamen suçlu" bir dünyanın bağrında belirecektir deniyor. Neredeyse eli kulağında olduğundan ve geleceğe dair bildiklerimizle uyuştuğundan bir tek ikinci ihtimal kaale alınmaya değer olduğuna göre, anlaşılan Mesih nihayet kendini gösterecek ve kadim bir bekleyişten ziyade kadim bir kaygıya cevap olacak.

*

Rüyada maktul olduğunu gördükten sonra uyumanın, katil olduğunu gördükten sonra uyumaktan çok daha kolay olduğunu kim bilir kaç kere tespit ettim.

Katil için iyi bir not.

*

Saint-Severin kilisesi, İtalyan koro Cavalieri'nin *Lamentationes Jeremiae Prophetae* (*Peygamber Jeremiah'ın Ağıtı*) eserini seslendiriyor. Duygunun doruğa çıktığı anda, ilk fırsatta ...'yı haklayacağım diye geçiriyorum içimden. En "yüce" anlarda, hiç istisnasız, hiç de yeni olmayan, on yıllık, yirmi, otuz yıllık eski bir kırgınlığın intikamını derhal o saatte alma arzusuna kapılmaktan kendimi alamıyorum.

*

Bir anlığına da olsa, ölümünü dilemediğim hiç kimse olmamıştır.

*

Her ne kadar beyni sulanmış olsa da D. iyi psikologdu, tespitlerinden de asla vazgeçmezdi. Ne zaman karşılaşsak hiddetimin ona Kral Lear'in öfkesini hatırlattığını söyler ve hemen ardından tumturaklı edayla Lear'in tehdidini tekrarlardı: "Öyle şeyler yapacağım ki size, henüz ne olduğunu bilmiyorum, ama bütün dünyayı dehşete sürükleyecek..."

Bunun üzerine, çocuklar gibi gülerdi ihtiyarcık.

*

Hasidik metinlerden birine göre, doğru yolu bulamayan ya da bile isteye doğru yoldan ayrılan kişi artık yalnızca "şeytani gurur"la yaşarmış.

Kendini hedefte hissetmemenin yolu!

*

Ebediyet: Düşünüyorum da, bu kelimeyi aklımı yitirmeden onca defa nasıl telaffuz edebilmişim?

*

"Sonra, Tanrı'nın önünde duran ölüleri, küçük büyük ölüleri gördüm." *Küçük ve büyük*! Gayriihtiyari mizah. Vahiy Kitabı' nda bile hiç önemi olmayan teferruatlar yer alıyor. Ne diyorum ki? Çekim gücü asıl onlardan geliyor.

*

Ölüm, ne büyük utanç kaynağı! Bir anda *nesne* haline gelmek...

*

Birinden hazzetmemek, onun başka bir şey olmasını, nasıl biri olursa olsun, ama olduğu insan olmamasını istemek demek. T. mektubunda dünyada en sevdiği insanın ben olduğumu yazmış... Ama bir yandan da, takıntılarımı bırakmamı, tutturduğum yolu değiştirmemi, başka biri olmamı, olduğum kişiyle ilişkimi kesmemi istiyor ısrarla.

Yani *varlığımı* inkâr ediyor.

*

Kayıtsızlık ve sükûnet... Muğlak, âdeta boş kelimeler. Sadece, son birkaç dakikamızın kaldığının bildirildiği ve ancak gülümseyerek karşılık verebildiğimiz anlar hariç.

*

"Psikolojik" olduğu farz edilen şeylerin hiçbiri kasvet kadar fizyolojik kökenli değildir; bütün dokulara, kana, kemiklere, tek tek her organın içine işler kasvet. Kendi haline bırakılsa, saçından tırnağına insanı harap eder, bitirir.

*

İçinde ne kadar kirli, katışık şey varsa, düşüncelerinin bütün kalıntısını, zihninin tortusunu, tedavi niyetine hepsini kitaplarına dökmüştü.

*

Müzikal Sunu, Füg Sanatı, Goldberg Varyasyonları: Felsefede ve diğer her şeyde olduğu gibi, müzikte de en sevdiğim şey ısrarla, tekrarla, sonu gelmez geri dönüşlerle varlığın en derinlerine dokunan ve dayanılması zor bir haz duygusu uyandıran, insanın canını acıtan o yandır.

*

Ona layık olmayan filozofların istismarı yüzünden "hiçlik"in ayağa düşmesi ne yazık!

*

Hüsranı tekeline alan kişinin, bir başkasının da hayal kırıklığına uğrayabileceğini kabul etmesi için kendini epey zorlaması gerekir.

*

Hiçbir şey tevazu sahibi yapmıyor insanı, ceset görmek bile.

*

Her cesaret eylemi bir kaçığın işidir. Tanımı gereği, normal olan hayvanlar, her zaman yüreksizdir, sırf daha güçlü olduklarını *bildikleri* zamanlar hariç, bu da zaten yüreksizliğin ta kendisidir.

*

Her şey iyiye doğru gidiyor olsaydı, bundan yararlanamayacaklarına bozulan ihtiyarların hepsi gözü arkada kalarak ölürdü. Neyse ki, tarihin akışı en başından itibaren, en ufak bir kıskançlık duymadan, iç rahatlığıyla ölüp gitmelerine imkân veriyor.

*

Ütopya ağzıyla konuşan her kim olursa olsun, bana uzak çağlardan kalma bir sürüngen kadar yabancı geliyor.

*

İnsan ancak, Japonca tabirle şeylerin *ah!*'ını idrak ettiği o anları hatırladığında kendinden hoşnut olabilir.

*

Dünyayı hayal perdesi doğurur ve ayakta tutar; dünyayı yıkmadan o perdeyi yıkamazsınız. Benim de zaten her gün yaptığım bu. Fakat, ertesi gün tekrar sıfırdan başlamak zorunda kaldığıma göre, anlaşılan işlem etkisiz.

*

Zaman da tıpkı bir organizma gibi, tıpkı hayatın etki ettiği her şey gibi, içten içe kemirilir. Zaman demek hasar demektir, hem de ne hasar!

*

Yaşlandığımı, Tahribat kelimesinin üzerimdeki etkisini yitirmeye başladığını, bende ibadeti, mütecaviz bir ibadeti andıran o muzaffer ve kâmil olma halinin ürpertisini artık uyandırmadığını hissettiğimde anladım.

*

İç karartıcı bir dizi düşünceden daha yeni çıkmıştım ki, şu marazi yaşam aşkına tutuluverdim, bir tek inkâra adanmışların cezası ya da ödülüdür bu.

II

ONURU LEKELENMİŞ ama mutlu insanlara bir tek gıpta edebilirim diye iddia etmişliğim vakidir. Geçenlerde fark ettim ki, Epiktetos daha ileri gitmiş; o *ölüm döşeğinde* ama *mutlular* diyor. Fakat belki de alçaklığa batmışken keyif çatmak ölüm döşeğinde sevinçten uçmaktan daha zordur.

*

Ebedi Tekerrür fikri ancak müzmin, yani sürekli nükseden rahatsızlıkları olanlar tarafından kavranabilir; rahatsızlığın her nüksedişi beraberinde yeni bir felsefi düşünme süreci getirir. Bu da hiç azımsanmayacak bir avantajdır.

*

Kendine saygısı olan insanın vatanı yoktur. Vatan zamktır.

*

Tıp kitapları satan bir kitapçı. Vitrinde, en önde, bir iskelet. Tiksintiyle tükürüyorum. Sonra, bu alaycı kemiklerin düşüncesinin, ya da daha doğrusu imgesinin ne kadar çok durumda bana destek olduğunu, bunun için onlara şükrettiğimi hatırlayarak, biraz olsun minnet göstermeliydim diye geçiriyorum içimden.

*

Sokağa çıktığımda, insanları gördüğüm anda zihnimde uyanan ilk kelime *imha*.

*

Birine kitap göndermek evinin kapısını zorlamak gibidir, haneye tecavüzdür. İnsanın sahip olduğu en kutsal şey olan yalnızlığını çiğnemek, onu sizin düşüncelerinizi düşünsün diye kendinden uzaklaşmaya zorlamaktır.

*

C. toprağa verilirken içimden şöyle geçirmiştim: "Al işte, tek bir düşmanı dahi olmayan nadir bir insan." – Vasat bir adam olduğundan değil, birini *incitmenin sarhoşluğu*ndan bihaber olmasından.

*

X. bir süredir hayatla nasıl başedeceğini bilemiyor. Olan biten her şey onu allak bullak ediyor. Ama onun telaşı benim için kurtarıcı oldu: Onu sakinleştirmek zorunda kalıyorum. Yatıştırıcı sözler bulmak, bu ikna çabası sonuçta beni yatıştırıyor. Endişeli bir telaşa sürüklenmemenin en iyi yolu, sizden daha çok telaşa kapılmış biriyle görüşmek.

*

Bütün bu sert, kötü bakışlar. Bir arbede ânında bu yüzlerin alacağı ifadeyi gözünün önüne getirmeye dahi çekiniyor insan.

"Komşu" kelimesinin büyük şehirde hiçbir anlamı yok. İnsanların birbirini yakından tanıdığı ve huzur içinde birbirini sevip birbirinden nefret edebildiği kırsal medeniyetlerde geçerli bir sözcük o.

*

Bir tantra ritüeli: İnisiyasyon oturumunda size kendi görüntünüzü yansıtan bir ayna sunulur. Aynaya bakarken, o görüntüden başka bir şey olmadığınızı, yani bir hiç olduğunuzu fark edersiniz.

Olduğunuz o azıcık şeyi idrak etmek bu kadar kolayken onca nazlanmaya ne gerek var?

*

Plotinos sadece dört vecd hali tecrübe etmişti; Ramana Maharshi ise bir tek. Sayının ne önemi var!

İlla birinden şikâyet edilecekse, tek bir kere bile vecd yaşamadığı halde, kulaktan dolma laflarla bundan bahsedenlerdir.

*

Gözleri henüz görmeyen, kim bilir ne arayarak kafasını bir o yana bir bu yana çeviren şu birkaç günlük insan yavrusu, şu saçları dökülmüş çıplak kafa, aylarca sefil bir delikte yaşamış şu küçücük maymun, yakında nereden geldiğini unutacak ve galaksiler hakkında atıp tutacak.

*

Nerdeyse bütün düşünürlerin ele aldıkları konuya *inanma* ihtiyacı duyduklarını görüyoruz, hatta belli bir noktaya kadar kendilerini onunla özdeşleştiriyorlar da. Teorik açıdan eleştirilebilir bu ihtiyaç, ama aslında çok hayırlı, çünkü o sayede düşünmekten soğumuyorlar.

*

Kendi hayatına son vermenin genel kabul görmüş, hatta resmi bir biçimi olsaydı, intihar çok daha kolay ve daha yaygın olurdu. Ama kendi yöntemini bulmak zorunda kalınca, önemsiz

ayrıntılar üzerinde düşünerek o kadar büyük bir zaman kaybediliyor ki, işin esası unutuluyor.

*

Birkaç dakika boyunca, bütün dikkatimi her bir ânın belirmesi ile yokolması üzerine toplayarak zamanın *akışına* yoğunlaştım. Doğrusunu söylemek gerekirse, zihnim münferit âna değil (yok öyle bir şey), akışın kendisine, şimdinin sonu gelmeyen ufalanışına odaklanıyordu. Bu tecrübeyi hiç kesintisiz gün boyu sürdürse insan, sonunda beyin de ufalanır.

*

Olmak, mahsur kalmak demektir.

*

Çatlak ailelerde, bir evlat çıkar, kendini hakikate adar ve hakikati ararken yitip gider.

*

Yakından tanıyabildiğim filozofların çoğunda beni en şaşırtan şey yargılama yoksunluğuydu. Hep teğet geçiyorlar. Doğru isabet ettirme konusunda olağanüstü bir beceriksizliğe sahipler. Soyutlama alışkanlığı zihne zarar veriyor.

*

Aşağı yukarı kırk küsur yıldır, *tasdiklenmemiş* sara krizi benzeri bir şey atlatmadığım tek bir gün olmadı. O sayede formda kalabildim ve görüntüyü kurtarabildim.

... *Hangi görüntüyü*?

*

Her durumda nesnelliği koruyan karakterler normalden uzaklaşmış hissi uyandırıyor. Onların içinde kırılan ya da sapıtan ne acaba? Bilmek mümkün değil tabii, ama ciddi bir rahatsızlık, bir anormallik olduğunu tahmin ediyor insan. Yansızlık kendini ifade etme arzusuyla, hatta sadece var olmakla dahi bağdaşmıyor. Ötekinin meziyetlerini kabul etmek gayritabii bir tavır, kaygı verici bir semptomdur.

*

"Ne bu dünya, ne öbür dünya, ne de mutluluk şüpheye terk edilmiş insan içindir."

Gita'nın bu cümlesi benim ölüm fermanım.

*

Ona duyduğum ilgiye karşı koymaya çalışıyorum, gözlerinin, yanaklarının, burnunun, dudaklarının tamamen çürüyüp kokmuş halini gözümün önüne getiriyorum. Hiçbir şey değişmiyor: uyandırdığı tanımlanamaz şey olduğu gibi duruyor. Bu tür anlarda anlıyor insan Bilmeye rağmen hayatın nasıl devam edebildiğini.

*

Bir kere anlayınca, en iyisi derhal ölmek. Peki, *anlamak* ne demek? Tam olarak kavradığımız şey hiçbir biçimde ifadeye gelmez, hiç kimseye, hatta kendinize bile aktaramazsınız, o yüzden de zaten kendi sırrının tam mahiyetini bilemeden ölür insan.

*

Artık sadece mezar çukurunun içinde enine boyuna düşünmenin zevk vereceği şeylere kafa yormak.

*

Hep daha baştan yitik davaların, istikbali olmayan insanların çekimine kapıldım, onların deliliklerini üzerime aldım, en az onlar kadar acı çektim bu yüzden. İnsan dert çekmeye adanmışsa, kendi dertleri, ne kadar büyük olursa olsun, asla yetmez; başkalarının dertlerine atılır, onları sahiplenir, iki kat, üç kat, ne iki-si-üçü, yüz kat daha mutsuz eder kendini.

*

Daimilik duygusunu sadece olumsuzda, insanı rahatsız edende, canını acıtanda bulmak. Tehdidin daimiliği, sonuca varamamanın, arzulanan ama yakalanamayan coşkunun daimiliği, hayal meyal görünür gibi olup çok ender erişilen mutlakın daimiliği; yine de kimi zaman, Tanrı'dan kaçarken olduğu gibi üzerinden atlanan, ötesine geçilen mutlak...

*

Korunun kıyısında sakat bir yaban güvercini. Sekmiş bir kurşun isabet etmiş anlaşılan. Seke seke yürüyor. Sanki *eğleniyor gibi göründüğü* komik hareketleri can çekişme ânına neşeli bir hal veriyor. Hava soğuk, karanlık çökmek üzere, alıp götürmek isterdim onu. Ama emanet edebileceğim hiç kimse tanımıyorum. Beauce denen bu kasvetli ve tekinsiz yerde kim almak ister ki onu. Trene bineceğim küçük istasyonun şefini acındırmaya da kalkamazdım. Böylece ölümün neşesine terk ediyorum yaban güvercinini.

*

Oldum olası bir an bile eksilmeyen ağrılar yüzünden canından bezmek ve de kimseleri ağrıların gerçekliğine inandıramamak. Ama iyi düşününce, adalet bu işte: Derdini bedelsiz ortaya saçamıyorsun, beraberinde gevezelik ve şaklabanlık numarala-

rını da göstereceksin. Peki sonra, acılar içinde *neşeli* bir kurbanın varlığını nasıl kabul ettireceksin?

*

Sadece arzuladığın şeyden değil, *arzulayabilecek* olduğun şeyden de usanmak! Sonuçta bütün muhtemel arzulardan usanmak.

*

Has azizler mucize yaratmaya can atmaz; âdeta *biri* onları zorluyormuşçasına, kerhen yaparlar yaptıklarında. Mucize gerçekleştirmeye bu denli gönülsüz olmaları herhalde kibre ve azamet duygusunun ayartıcılığına kapılma, Tanrı'nın kudretini elinden alarak ona şirk koşma günahını işleme korkusundan kaynaklanıyordu.

Bazen, isteğin en yüksek olduğu anlarda, insan doğa yasalarını *zorlayabileceğini* tasavvur eder. Bu anlar öylesine meşakkatlidir ki, bu yasalara karşı gelip onları çiğneyebilecek iç enerjiden yoksun, nefes nefese bırakır sizi. Mucizeye niyetlenmek bile bu denli tüketiciyse, kendisi nice olurdu acaba?

*

Ne zaman var olan, gerçek, tam bir şeye denk gelse insan tıpkı büyük zafer ya da büyük felaket anlarında olduğu gibi bütün çanları çalma arzusu duyuyor.

*

Bir panayırın ortasında Çöl Pirleri'nin gıpta edeceği hisleri tecrübe etmek.

*

Beni ebediyen canlıların arasından kovacak bir hakikati ifşa etmek isterdim. Lakin hallerini bildiğim bu hakikati ifade edebilecek kelimelerden yoksunum.

*

Zamana "kardeşim" demeyin, en acımasız işkenceciyi müttefik seçme cesaretini gösterdiniz. Bu noktada farkımız ortaya çıkıyor: Siz onunla uygun adım yürüyorsunuz, bense hiçbir zaman ona ayak uydurmadan, ya önünden gidiyorum ya da geriden takip ediyorum ve onu ancak bir tür *spekülatif keder* hissiyle düşünebiliyorum.

*

Yuhanna'ya Göre Kıyamet'in gnostik yazarına göre Onu *sonsuz* olarak nitelendirmek, Çok-Yüksek'in berisinde kalıyormuş, çünkü diyor "O bundan çok daha fazlası".

Tanrı'nın abartılı, ölçüsüz eşsizliğinin boyutunu takdire şayan bir biçimde görmüş olan bu yazarın adını merak ediyor insan.

*

Tevazu içinde ilerleme kaydedilememesi çok yazık! Bunun için bayağı gayret gösterdim, ama büyük bezginlik anları dışında beceremedim. Bezginlik kaybolduğu anda çabalarımın beyhudeliği ortaya çıkıyordu. Ancak dermansızlık sayesinde erişildiğine göre, tevazu pek doğal olmayan bir hal olmalı.

*

Bir adada kendini bulan ve karaya çıkar çıkmaz bir idam sehpasıyla karşılaşan kazazede korkacağına rahatlar. Tamam, vahşilerin topraklarındadır, ama düzenin hüküm sürdüğü bir yerdedir.

*

Konstantinos'un çark etmesinin ardından bir paganın neler hissetmiş olabileceği çok sık kafama takılır. Hayatım: dogmalar karşısında, yeni doğan dogmalar karşısında her daim duyduğum dehşet.

Buna karşılık, güçten düşmüş yalpalayan dogmaları ise çekici bulurum, çünkü mütecavizliklerini yitirmiş oluyordur. Öte yandan, tehdit altında olduklarını bildiğimden, korktuğum dünyanın ortaya çıkışını hazırlayanın da onların çözülüşü olduğu aklımdan çıkmaz. Ve uyandırdıkları sempati sonunda korkumu besler...

*

Başarı, şan şöhret, bütün bu tantana eğer onları tatmış olan sonun kötü olacağını *hissediyorsa* mazur görülebilir ancak. Dolayısıyla, zamanı geldiğinde, sırf tepetaklak düşüşün *hazzını yaşamak* için bunları kabul edecektir.

*

Robespierre için Barras "Heykellerin buz gibi mermerinde dahi o denli duygusuzluk görmedim," diye yazıyordu. – Talleyrand denen şu kendini beğenmiş aşağılığın soğukkanlılığı acaba Dürüst lakaplının tarzının ve tavrının aşırı ustaca bir kopyası mıydı diye geçiyor zihnimden.

*

Aile kurmak. Sanırım imparatorluk kurmak bana daha kolay gelirdi.

*

Hakiki yazar insanlar, şeyler, hadiseler hakkında yazar, yazı üzerine yazmaz; kelimeleri kullanır ama onların üzerinde dur-

maz, düşüncesinin nesnesi yapmaz onları. Yazar her şey olabilir, bir tek Kelam anatomisti olamaz. Söyleyecek sözü olmayıp da kendini sözün içine hapsedenler dili kesip biçmeye heves eder.

*

Bazı Asya ülkelerinde, Laos'ta mesela, ağır bir hastalık atlatanlara yeni bir isim veriliyormuş. Böyle bir âdetin kökeninde ne biçim bir tasavvur yatıyor olmalı! Aslında, her ciddi tecrübenin ardından isim değiştirilmeli.

*

Sadece düşen bir çiçek tam bir çiçektir, demişti bir Japon.

Medeniyetler için de aynı şeyi söylemek geliyor insanın içinden.

*

Toplumun temeli, bütün toplumların temeli, *itaat etme kibiri*dir. Bu kibir yok olduğunda, toplum da çöker.

*

Tarih tutkum hükmünü yitirenin kokusunu alma hassasiyetimden ve *hapı yutmuşluğa* duyduğum iştahtan kaynaklanıyor.

*

Gerici misiniz yoksa? – Olabilir, ama Tanrı'nın olduğu manada.

*

Umut etme iptilası tedavi edilmediği sürece insan köledir ve köle olarak kalır.

*

Hayatım kendim için dilediğim durağanlığa tıpatıp uyuyor. İnsanın böyle diyebilmesi ne kadar teselli edici.

*

Otuz küsur yıl boyunca babam binlerce, binlerce kere hayattan ayrılanların son duasını okudu. Tıpkı "yoldaşı" mezarcı gibi o da ölüm hissine sahip değildi; bu yürekten gelen hissin, hislerin en yürekten geleni olan ölüm hissinin *cesetle* bir alakası yok; onu hissetmeye yazgılı olan, hiç kimsenin ölme ihtimalinin olmadığı bir dünyada bile idrak eder.

*

Sanki hiçbir zaman hiçbir şey olmamış gibi davranılan, ânın yokluğundan her beklentinin askıya alındığı ve insanın beyhude yere, en derinden, hâlâ Mümkün'ün kırıntısına erişmeye çalıştığı zamanlar.

*

Doksanı deviren kadıncağızın herhangi bir hastalığı, hiçbir şeyi yok, sırf artık devam edemeyeceği için ölüyor. Evine girdiğimde onu yarı uyur vaziyette buldum. "Yolun sonu, yolun sonu," diye fısıldayacak kadar gücünü toparladı. – "Ne önemi var! Dert etmeyin," diye karşılık verdim. Müphem, sanki küçümseyen bir gülümseme belirir gibi oldu yüzünde. Beni ya fazla naif ya fazla münasebetsiz bulmuş olmalı, ya da her ikisi birden.

*

Herhangi bir dava için savaşan birini gördüğümde, zihninden neler geçtiği ve bu kadar bariz olgunluk yoksunluğunun nereden kaynaklanabileceği aklıma takılıyor. Boyun eğmeyi red-

detmek belki bir "hayat" emaresi olabilir, ama basiret ya da derin düşünme emaresi olmadığı kesin. Aklı başında insan protesto ederek kendini küçük düşürmez. Olsa olsa hoşnutsuzluğunu belli etmeye razı olur. Beşeri mevzuları ciddiye almak gizli bir yetersizliğin delilidir.

*

Pigmeleri incelemeye giden bir antropolog hayretle çevredeki diğer kabilelerin kendisini hor gördüğünü ve mesafeli davrandıklarını fark eder, çünkü aşağı gördükleri bir toplulukla görüşüyordur. Onların gözünde Pigmeler en ufak bir ilgiyi hak etmeyen "köpekler", hiçbir değeri olmayan insanlardır.

Bozulmamış, güçlü bir içgüdüden daha dışlayıcı bir şey yoktur. Bir topluluk ne kadar gayriinsaniyse, dışlamayı ne kadar öğrenmişse o kadar dayanıklı olur... Bu açıdan "ilkeller"in üstüne yoktur. Hoşgörüyü onlar değil, "uygarlar" icat etmiştir ve onun yüzünden can vereceklerdir. Madem öyle niye icat ettiler hoşgörüyü? Çünkü can vermekteydiler. Onları zayıf düşüren hoşgörü değildi, canlılıklarını yitirmiş oldukları, güçsüz düştükleri için hoşgörülü olmuşlardı.

*

En çok haşır neşir olduğum iki kadın: Avilalı Teresa ve Brinvilliers Markizi.

*

Kaygılarının ve uyarılarının isabetli olduğu kabul edildiğinde bile evhamlılara bir hınç duyulur. Heyecan, şevk ya da alicenaplık nedeniyle gerçeği göremediğine inanılan kişilerin yanılmalarına karşı çok daha anlayışlı davranılır. Oysa kendi kavrayışının tutsağı olmuş evhamlı, illüzyona kapılmış olma ihtimalini bile üstlenmekten âciz bir ödlek olarak görülür.

*

Son kertede, ideal olan mağara çağı değildi. Hemen arkasından gelen dönem, evet, uzun kapanmanın ardından nihayet *dışarı*nın akıl edilebildiği dönemdi ideal olan.

*

Mücadelem dünyayla değil, çok daha büyük bir kuvvetle, üzerimdeki dünya *yorgunluğu*yla mücadele ediyorum.

*

Şu kadim cinsellik ciddi mesele. Hayat hayat olalı beri, bu kadar önemsenmiş olması haksız sayılmaz açıkçası. Her şeyden usanıp da bir tek ondan usanmamak nasıl açıklanabilir? Canlıların bu en eski faaliyetinin bizlere damga vurmaması mümkün değildi; ona teslim olmayan ya garip ya enkaz ya da aziz muamelesi görür.

*

İnsan ne kadar çok haksızlığa uğrarsa kendini beğenmişliğe, hatta açıkça kibre sürüklenme ihtimali de o kadar artar. Bütün mağdurlar kendilerinin –tersinden de olsa– seçilmiş oldukları hayaline kapılır ve ona göre hareket eder; böyle davranarak Şeytan'la aynı statüyü paylaştıkları akıllarına gelmez.

*

Tekrar Şüphe duymaya döndüğümüz anda (sanki şüphe etmekten hiç vazgeçmemiş gibi) her ne olursa olsun bir şeye kalkışmak faydasızdan da ziyade saçma görünür. Şüpheyle dalga geçmeye gelmez. Sinsi sinsi insanın içine işler, tıpkı hastalık gibi, ya da daha da etkilisi, bir inanç gibi.

*

Kendini öldürmeye kararlı Otho'yu askerlerinin caydırması üzerine Tacitus ona şöyle söyletir: "Pekâlâ, hayatımıza bir gece daha ekleyelim."

... Umarım onun gecesi benim dün geçirdiğim geceye benzememiştir.

*

Talmud'a göre kötülük dürtüsü doğuştandır; iyilik ise on üç yaşında ortaya çıkar. Bu kadar ince kesinliğin gülünçlüğü bir yana, doğruluk payı taşımıyor da değil bu tespit; İyinin deva bulmaz çekingenliğine karşı, Kötünün, ilk olmanın kendisine tanıdığı bütün ayrıcalıklardan istifade ederek, nefsimize rahatça kurulmasını da açıklıyor.

*

Yahudilere göre Mesih mutlaka muzaffer bir Kral olmalıydı, asla bir kurban olamazdı. Çarmıha gerilmiş biriyle yetinemeyecek kadar ihtiraslı olduklarından, *güçlü* birini bekliyorlardı. En büyük şansları İsa'nın da kendi tarzında güçlü olduğunu fark etmemeleri oldu. Yoksa onlar da Hıristiyan kavimlerine üşüşecek ve onların içinde acıklı bir şekilde yitip gideceklerdi.

*

Zaaflarımız kendimizden kaçmamıza, deri değiştirmemize, başkası olmamıza, dönüşüm geçirmemize mani olur. İleri doğru attığımız her adımın ardından, bize bir adım geri attırırlar. Öyle ki, kimliğimizin faydasızlığını öğrenmenin dışında hiçbir şeyde ileri gidemeyiz.

*

Benim misyonum zaman öldürmek, zamanınki ise beni öldürmek. Katil katile gayet memnunuz halimizden.

*

Her konuda *sonuncu*luk takıntısı, kategori olarak sonuncu, zihnin kurucu biçimi olarak sonuncu, başlangıçtan gelen bozukluk olarak, hatta vahiy olarak sonuncu.

*

Birkaç aydır, masamın üzerinde kocaman bir çekiç duruyor. Neyin simgesi acaba? Bilemiyorum, ama varlığı benim için faydalı oldu, herhangi bir kesinliğin arkasına sığınan herkesin mutlaka bildiği bir özgüven duygusu veriyor zaman zaman.

*

Ansızın minnet gösterme ihtiyacı, sadece canlı varlıklara da değil, taşa taş olduğu için duyulan minnet... Her şey canlanıyor sanki! Sanki ebedi gibi... Bir anda, *var olmamak* akıl almaz geliyor. Bu tür ürpertilerin hâsıl olması, olabilmesi, son sözün belki de İnkârda olmayabileceğini gösteriyor.

*

Geçenlerde beni görmeye gelen bir ressam anlatıyor. Güneyde bir yerde, bir akşam bir körün ziyaretine gitmiş, onu karanlıkta tek başına otururken bulunca ışık görmeden yaşamaya tahammül etmenin zor olup olmadığını sormaktan alamamış kendini. Körün cevabı şöyle olmuş: "*Ne kaybettiğinizi bilmiyorsunuz siz.*"

*

Öfke nöbetleri, köpürme, önüne gelenin ağzını burnunu dağıtma, âleme tokadı çakma ihtiyacı... Nasıl üstesinden gelinir

bunun? Hemen mezarlıkta küçük bir gezintiye çıkmalı, ya da daha iyisi, *nihai* gezintiye...

*

Budist diyalektikçi Candrakirti'nin deyişiyle "*benlik zındıklığı uçurumu*"na düşmeden geçmiş tek bir gün, tek bir saat, hatta tek bir saniye bile yoktur...

*

İrokualar'da, bir ihtiyar artık ava gidemeyecek hale geldiğinde, yakınları ona uzak bir yerde açlıktan ölüme terk edilme ya da baltayla kafasının kesilmesi arasında bir seçim yapmayı teklif edermiş. Hemen hemen her zaman, tercih edilen birinci seçenek olurmuş. Önemli bir ayrıntı: İhtiyara bu seçim sunulmadan önce bütün aile *Büyük Şifa Şarkısı'nı (Chanson du grand Remede)* söylermiş.

Hangi "ileri" toplumda böyle bir bilgeliğe ya da mizah anlayışına rastlanabilmiştir?

*

Epey uzun süredir din adına sahip olduğum her ne varsa hepsini tükettim. Fakirleşme mi, arınma mı? Bilemeyeceğim. Kanımda gezinen hiçbir tanrı yok artık...

*

Pleblerin Neron'u mumla aradığını asla gözden kaçırmamak gerek. Bir hülyaya kapılınca bunu mutlaka hatırlamakta yarar var.

*

Çok uzun süredir tek yaptığım cesedimle uğraşmak, sağını solunu düzeltmeye çalışıp duruyorum; halbuki dosdoğru çöpe atmak hepimizin hayrına olur!

*

Bütün biçareler içinde bir tek, gecenin bir yarısında, bir türlü uykuya dalamayıp içinden dünyayı yerle bir etmek, gürleyip bağırmak, hiç değilse çığlık atmak geçtiği halde, gücü ancak beddualar mırıldanmaya yetenler merhameti hak eder.

*

Gittikçe daha zor ayırt eder oldum neyin iyi neyin kötü olduğunu. Günün birinde ikisi arasında hiçbir fark görmez olursam, ne kadar ileri bir adım atmış olacağım! Peki ama hangi yönde?

*

Kabala'daki şu görüş sanki doğru gibi: beyin, gözler, kulaklar, eller ve hatta ayaklar, hepsinin sırf kendilerine ait ayrı ayrı ruhları varmış! Bu ruhlar da Âdem'in "kıvılcımlarıymış"... Bu kısmı ise pek makul görünmüyor.

*

Merdivenlerden inerken, alt kattaki gücü kuvveti yerinde seksenlik komşunun gür sesiyle *Miserere nobis*'i söylediği geliyor kulağıma. Yarım saat kadar sonra yukarı çıkarken, yine işitiyorum "Miserere"yi, yine aynı ihtişamlı tonda... – İlkinde gülümsetmişti, ikincisinde bir ürperti sarıyor vücudumu.

*

İnsanın dünyadan elini eteğini çektiğinde duyduğu o kabir huzuru. Birden bütün uzayı sarmalayan bir gülümsemeyi fark eder gibi oldum. Kimdi gülümseyen? Mumyaların yüzlerini istila eden bu büyük mutluluğu yayan kimdi? Bir anda *öteki ta-*

rafa kavuşmuştum, sonra, ölülerin sırlarını daha uzun süre paylaşmam yakışıksız olacağından bir anda geri dönmem icap etti.

*

Doğrusu, sefalet çekmedim hiç. Buna karşılık, hastalık değilse de, en azından *sağlıksızlık* çektim; sefalet içinde yaşamamış olmanın vicdan azabından beni kurtaran da bu oldu.

*

Doğru yolda olduğumuzu nasıl anlarız? Ölçüsü gayet basit: Eğer etrafınızdakiler birer ikişer yok olmuşsa, hiç şüphe yok, işin özüne onlardan daha yakınsınız demektir.

*

Toparla kendini, güvensizliği bırak, unutma: Ona yenik düşmeden yılgınlığa bu kadar düşkün olmak kimsenin harcı değildir.

*

Kuş pazarı. Şu pır pır eden küçücük bedenlerde ne biçim bir güç, ne biçim bir azim var! Bu hiçin içinde kök salıyor yaşam; bir parçacık maddeye can veren, ve zaten bizzat o maddeden çıkan ve onunla birlikte yok oluveren acıklı şey... Ama hayretim geçmiyor: Bu hummayı, bu kesintisiz dansı, bu temsili, yaşamın kendi kendisine sunduğu bu gösteriyi açıklayabilmek ne mümkün. Ne müthiş bir tiyatro şu nefes denen şey!

*

Gelip geçen herkes bezgin, yorgun ve insanları taklit etmekten usanmış gorilleri hatırlatıyor.

*

İlahi bir düzenin herhangi bir izi olsaydı, herkes tam olarak ne zaman miadını doldurduğunu bilir ve işi gücü bırakıp derhal ortadan kaybolurdu. Bu tür konularda her zaman artılar ve eksiler olduğundan, insan oyalanıyor, kendi kendisiyle istişarede bulunuyor; derken sorgulamayla, onur kırıcı bir halde saatler ve günler geçiyor.

Mükemmel bir toplumda, hayatının uzatmalarını oynamaya başlayan herkese tahliye bildirimi yapılırdı. Ortalıkta hayaletten farksız bunca genç olduğuna göre, bunun tek ölçütü yaş da olmazdı. Bütün mesele onun mu bunun mu son saatinin geldiğine kimin karar vereceğinin nasıl seçileceği olurdu.

*

İnsan organlarının, *bütün* organlarının *bilincine* varabilseydi, bedenine dair mutlak bir görüş ve tecrübe sahibi olurdu; böylece beden bilinçte öylesine mevcut olurdu ki, zorunda bırakıldığı mecburiyetleri artık icra edemezdi: beden kendisi bilinç olurdu ve beden rolünü oynamayı bırakırdı...

*

Hep kabahati kaderimde buldum, ama öyle yapmasaydım nasıl göğüs gerebilirdim ona? Kaderi suçlamak, onunla uzlaşabilmek ve ona katlanabilmek için tek şansımdı. Dolayısıyla, ama korunma içgüdüsüyle ama taammüden, sonuçta bencillikle, onunla boğuşmaya devam etmeye mecburum.

*

Genç bir adamla bir genç kız, ikisi de dilsiz, işaretlerle konuşuyorlar. Ne kadar mutlu görünüyorlar!

Demek ki söz mutluluğun taşıyıcısı değil, olamaz da.

*

Yaş ilerledikçe, insan şeref ve itibar peşinde daha çok koşar oluyor. Hatta insanın bir ayağı çukurda olunca galiba kibir de hiçbir zaman olmadığı kadar artıyor. Bomboş şeylere tutunuyor insan, sırf neyin üstünü örttüklerini görmemek için, hiçliği daha da boş bir şeyle aldatmaya çalışıyor.

*

Sağlıklı olma hali duyum-dışı, hatta gerçeklik-dışı. Acı bittiği anda varlığın da bitiyor.

*

Delilik kıskançlığı yok etmiyor, yatıştırmıyor bile. X. buna şahit; hiçbir zaman olmadığı kadar kindardı hücreden çıktığında. Deli gömleği bile insanın içine işlemiş olanı değiştiremedikten sonra, başka bir tedaviden ya da hatta yaş almaktan ne umulabilir? Nihayetinde bunama yaşlılıktan daha radikal bir sarsıntı. Ama görüldüğü gibi o da hiçbir şeyi düzeltemiyor.

*

Bildiğim ettiğim her şey düşünülürse, artık hiçbir konuda en ufak bir hayrete düşme ihtimalimin olmaması lazım. Halbuki var öyle bir ihtimal. Var olmakla da kalmıyor, üstelik her gün gerçekleşiyor. O denli âcizim. Doğrusunu söylemek gerekirse, hâlâ haklı çıkmak ya da hayal kırıklığına uğramak büyük utanç!

*

Ölmek pek rağbet görmeyen bir üstünlük. Ölmekten ödü kopan, ama bir türlü de ölümü aklından çıkaramayan ihtiyarı dinlerken böyle geçiriyordum içimden. Neler vermezdi ölümden yırtmak için! Gülünç derecede bir gayretkeşlikle beni ölümün kaçınılmaz olduğuna ikna etmeye çalışıyor... Onun anlatımıyla,

gerçekte olduğundan da daha kesin görünüyor ölüm insana. İleri yaşına rağmen hiçbir sağlık sorunu, maddi sıkıntısı, en ufak bir ayak bağı olmadığı halde, dehşetli korkusunu anlatıp duruyor, halbuki hayatının geri kalanını pekâlâ dertsiz tasasız geçirebilirdi. Ama hayır, "doğa" başkalarından kaçmanın cezasını ona bu sıkıntıyı çektirerek vermiş işte.

*

Mutluluğun uç noktası olarak insanın kendini kâmil hissetmesi hayatın ya da ölümün gerçekdışılığının derinden idrak edildiği anlarda mümkündür ancak. Bu anlar, üzerlerine kafa yormak bakımından çok sık çıksa da karşımıza, tecrübe etmek açısından çok enderdir. Bu alanda sadece hissedilen vardır. Oysa hissedilen ve bununla birlikte aynı edimin içinde aşılan gerçekdışılık, vecd ile ve kimi zaman da yokolmayla yarışır bir performanstır.

III

HESİODOS: "Tanrılar yaşamın kaynaklarını insanlardan gizlediler." – İyi mi yapmışlar, kötü mü? Kesin olan şu, böyle bir ifşadan sonra faniler devam edecek cesareti gösteremezdi.

*

Kelimelerin kıymetini bildiğimiz halde, şaşırtıcı olan, gelişi güzel her şeyi ifade etmek için çırpınmamız, ve başarıyoruz da. Bunun için doğaüstü bir cüret gerekiyor açıkçası.

*

X. benimle görüşmek istediğini söyledi. Hemen kabul ettim. Randevu saati yaklaştıkça içimdeki ezeli cinai içgüdüler de gittikçe kabardı. Sonuç: Kendin hakkında iyi düşüncelerini kaybetmek istemiyorsan, ne olursa olsun hiçbir şeye asla kerhen razı gelmeyeceksin.

*

Vaktimi yazıyla intiharı tavsiye ederek, sözlü olarak da ondan vazgeçirmeye çalışarak geçiriyorum. Birinci durumda, felsefi bir çıkış yolu söz konusu; ikincisindeyse, bir insan, bir ses, bir yakınma...

*

Varanasi vaazında, Buda ıstırabın kaynakları olarak devamlı dönüşme açlığı ile dönüşmeme açlığını sayar. Birinci açlık, tamam, ona neden karşı çıktığı anlaşılır, iyi ama ikincisi neden? Dönüşmeme peşinde koşmak özgürleşmek değil midir? Burada amaçlanan hedef değil, koşunun kendisi, o arayış ve arayışa bağlılıktır. Ne yazık ki, kendini teslim etme yolunda, tek *ilginç* olan yoldur. Peki ya teslimiyet? Ona ulaşılmaz, insan onun içine dalar, içinde boğulur. Nirvana da zaten soluğun kesilmesinden başka bir şey değildir. Yine de teslimiyetlerin en hoşudur.

*

Herhangi bir alanda, buna azizlik de dahil, ucube olacak kadar talihli olmayanlar acıma ve kıskançlık duygusu uyandırıyor.

*

Bir rahatsızlığı uzun süredir çeken birine kesinlikle âciz muamelesi yapılamaz. Bir biçimde kendisini *gerçekleştirmiştir* o. Her hastalık bir unvandır.

*

Biraz olsun kasvet barındırmayan her şey mutlaka bayağıdır.

*

Hayatının sonlarına doğru Strindberg Luxembourg Parkı'nı kendi Getsemani Bahçesi'ne çevirmiş.

...Bense orayı İsa'nın çarmıha gerildiği tepe gibi de görürdüm – çok uzun, kırk küsur yıla yayılan bir çarmıha geriliş!

*

İnsan ne zaman bir uzmana görünse kendini çok sefil hisseder, Yaradılış'ın bir ıskartası, bir süprüntü gibi... *Neden* acı çek-

tiğini, hele hele neden öldüğünü bilmenin lüzumu yoktur. Bu alanda her tespit dine küfür gibidir, çünkü *bir tek kelimeyle*, ölümün, hatta hayatın barındırdığı varsayılan o birazcık gizemi de siler süpürür.

*

Hem Barbar olacaksın, hem de ancak bir serada yaşayabileceksin!

*

Istrap bir yandan bizi harap ederken, öte yandan da kibrimizi artırır. Düşmanımız üstlenir yani bizi savunmayı.

*

Gemlenemez bir dua, her şeyi ezip un ufak eden, tahripkâr, Son'u ışıl ışıl aydınlatan bir dua!

*

İyimserlik nöbetlerim esnasında, hayatım tam bir cehennemdi diye geçiriyorum içimden, *benim* cehennemim, tam zevkime göre bir cehennem.

*

Eksikliğini duyduğum şey hava değil, yo hayır, ama havayı ne yapacağımı bilmiyorum, niçin soluk alıp vereceğimi...

*

Ölüm eğer bizzat denge haliyse, *hayat* ve *dengesizlik* de birbirinden ayırt edilemez: Eşsiz bir mükemmel eşanlamlılar örneği.

*

Tasarladığım her şey giderek harcıâlemleşen huzursuzluklardan ibaret.

*

Heyecan bir sanat eserine hayat verebilir – peki ama, ne kadar süreyle? Tutku çoğu zaman bir yapıtın zamanla demode hale gelmesinin nedeni olabiliyor, halbuki külfetle üretilenler, her döneme meydan okuyor. Bezginliğin zamandışılığı, soğuk bıkkınlığın kalıcılığı!

*

İspanya sınırında, çoğu İskandinav ülkelerinden birkaç yüz turist gümrükte bekliyor. Güçlü kuvvetli görünüşlü, büyük ihtimalle Portekizli ya da İspanyol bir kadına telgraf geliyor. Telgrafı açınca annesinin ölüm haberini alan kadın çığlığı basıyor. Ne büyük şans diye geçiriyorum içimden, kederini böyle ânında dışarı boşaltmak. Afallamış gözlerle sahneyi seyreden şu ölçülü ve tutuk hallerinin tutsağı sarışınlarsa acılarını gizler, biriktirir, sonra günün birinde perişan halde soluğu psikanalistte alırlar.

*

Bedbaht bir insanı teselli etmenin en iyi yolu onu üzerinde lanet olduğuna ikna etmektir. Lanetlenme fikri seçilmişliği, seçilmiş bir acıyı varsaydığı için bu tür pohpohlamalar dertlere katlanmaya yardımcı olur. Ölüm döşeğinde dahi iltifat işe yarar. Kibir şuurla beraber yok olur ancak; hatta kimi zaman sonrasında bile ayakta kalır. Rüyada gördüğümüz abartılı bir iltifat bazen öylesine derinden etki eder ki aniden uyanıveririz ve utançla mest olmuş halde buluruz kendimizi.

*

İnsan insandan nefret eder; kanıt mı lazım? Bir kalabalığın ortasına düşmeniz yeter, ânında bütün ölü yıldızlara yakınlık hissedersiniz.

*

Yegâne normal eylem olan intihar, nasıl bir saçmalık sonucu ahmaklara has hale gelmiş?

*

...Better be with the dead
...Than on the torture of the mind to lie
*In restless ecstasy.**
Macbeth, – kardeşim, hislerimin tercümanı, ulağım, alter egom.

*

İnsanın içinin en derininde gün yüzüne çıkamayacak kadar zayıf, sessiz sakin duramayacak kadar güçlü bir kötü kök barındırması; gerçekleştirmediği korkunçlukları, hayalini kurduğu kötülükleri kafasından atamayan ve gözüne uyku girmeyen bir iblis gibi bir şey...

*

Hakkında atıp tutmayan tek kişi bile yok. Bense herkese karşı savunurum onu. Daha yeniyetmeliğinde babasının cesedini teşhis etmek için morga çağrılmış, bir yolunu bulup bekçiyi atlatarak bütün geceyi babasının ölüsü başında geçirmiş birine karşı ahlaki yargılarda bulunmayı kendime yediremem. Böyle

* Huzursuz coşkunluk içinde
...Zihnin eziyetine maruz kalmaktansa
...Ölülerle birlikte olmak yeğdir. –*ç.n.*

bir tecrübe size her şeyi yapma hakkı verir, onun da öyle anlamış olması gayet doğaldır.

*

"Sizin için dua edebilirim." – "Pekiyi. Tamam da, *kim* kulak verecek size?"

*

Bu filozofun Acı çekmek üzerine yazarken, bir sentaks meselesini mi, yoksa acıyı, duyumların kraliçesini mi ele aldığını bilmek asla mümkün olamayacak.

*

Heveskârlığı bırakmışlarla, sabık-naiflerle sadece faydalı bir sohbet sürdürülebilir... Nihayet durulmuş, isteyerek ya da mecburiyetten, Bilmeye doğru kararlı adımı atmışlardır, – hüsranın gayrişahsi hali.

*

İnsanın bir "kötü huyunu", yani sahip olduğu en mahrem şeyi iyileştirmeye gayret etmek, onun varlığına tecavüz etmek demektir; o da zaten bunu böyle anlar ve kendi tarzınca değil de sizin tarzınızda mahvolmasını istediğiniz için sizi asla affetmez.

*

Muhafaza içgüdüsü değildir kalıcılığımızı mümkün kılan; varlığımızı sürdürüyorsak, bunun tek nedeni olduğumuz noktadan istikbali *görmenin* imkânsızlığıdır. Görmek mi? Tahayyül dahi edemeyiz. Bizi neyin beklediğini tamı tamına bilseydik, hiç kimse devam etme çabasına tenezzül etmezdi. Her felaket gibi, gelecek de soyut kaçıyor, onu özümseyemiyoruz. Hatta

üzerimize çöktüğünde, *yerimize geçtiğinde* bile özümseyemiyoruz.

*

Tarihe ilgi duymak ne büyük delilik! – Peki ama, Zaman *içimizden geçiyorsa* başka ne yapabiliriz ki?

*

Herhangi birine ilgi duyabilirim, *ötekiler* hariç. Her şey olabilirmişim, yasa koyucu olmak hariç.

*

Anlaşılmama ve önemsenmeme hali, yankı uyandırmamış işler ortaya koyan herkesin iyi bildiği yadsınmaz haz duygusuyla iç içe geçer. Bu türden kibirle karışık memnuniyetler yavaş yavaş kaybolur ama; çünkü ister kalıcı ister geçici olsun her üretimin ve her ihtirasın taşıyıcısı olan insanın kendine dair geliştirdiği abartılı fikir de dahil, her şey zamanın tehdidi altındadır.

*

İnsanlarla haşır neşir oldukları halde onlarla ilgili en ufak bir hayale kapılanlar, gözlemlemeyi, görmeyi, biraz olsun zamanı yakalamayı öğrensinler diye yeniden dünyaya gelmeye mahkûm edilmeli.

*

Yaşamın ortaya çıkışı? Geçici bir delilik, kötü bir şaka, elementlerin fantezisi, maddenin bir oyunu... Homurdanmakta bir parça haklı olanlar, bir kaprisin acınası kurbanları olan bireysel varlıklardır sadece.

*

Şark esinli bir kitapta, yazar huzurla dolu, "huzura doymuş" olduğunu ima ediyor. – Buna nasıl eriştiğini bize tam olarak açıklamıyor sevgili beyefendi ve kolayca anlıyoruz niçin olduğunu.

*

Hayattakiler, – hepsi cehennemlik, ama bilmiyorlar bunu. Peki, ben bildiğime göre, bu açıdan daha mı ilerdeyim? Evet, öyleyim, onlardan daha çok acı çektiğime *inanıyorum*.

"Kurtar beni bu zamandan" diye haykırıyor *İsa'yı Taklit Etmek*'te. "Beni bütün zamanlardan kurtar" daha doğru olurdu.

*

X., kendimi düzeltme maksadıyla yıllar yıllar boyunca kusurlarını incelediğim adam... Her şeyi ciddiye alırdı. Yapılmaması gereken yegâne şeyin bu olduğunu öyle öğrendim. Ondan örnek aldıklarımı hiç aklımdan çıkarmamak beni ne kadar çok hevesten azat etti!

*

Jacqueline Pascal'ın, abisinin "insanların gözünde ve hafızasında silinme arzusu" yolunda kaydettiği gelişmeden övgüyle bahsettiği pasaja rastlayınca birden ürperiyorum!

Benim de tutmak istediğim yol buydu, hatta birkaç kere girdim de, ama o yolda batağa saplanmam gerekiyormuş...

*

Zor gecelerde insanın dört dönmeyi bıraktığı, teslim bayrağını çektiği bir an gelir; bunu sıkıntıların ardından gelen büyük ödül, görünmez zafer, barış ve huzur ânı izler. Sınırların sırrı *kabul etmek*tir. Hiçbir şey dövüşmekten vazgeçen bir savaşçıyla yarışamaz, hiçbir şey teslimiyet bayrağını çekmenin verdiği hoşnutluk duygusunun yerini tutamaz...

*

Tabiri caizse parlak zekâ, nihilizmin de ötesine geçmiş düşünür Nâgârjuna'ya göre, Budha'nın dünyaya sunduğu şey "boşluğun nektarı"dır. En soyut ve en yıkıcı tahlilin uç noktasında, tanrılara has da olsa bir içecekten söz etmek, bir zaaf mı ayrıcalık mı? – İnsan ne kadar ileri gitmiş olursa olsun, insan olmanın –ya da olmuş olmanın– rezilliğini de her yere sürüklüyor.

*

Gürültülü patırtılı bir yemekte şurdan burdan sohbet ediyorduk. Birden X.'in gülümseyen portresi takıldı gözüme. Ne kadar halinden memnun görünüyordu, nasıl da ışık yayılıyordu yüzünden! Her daim mutluydu, resimde bile! Sanki benim sahip olabileceğim bütün şansları o kapmış gibi kıskançlık hissediyorum. Derken, artık hayatta olmadığını hatırlayarak, bir anda rahatlıyorum, kendimi iyi hissediyorum.

*

Epikür'e giderek daha çok hak verir oldum, özellikle de vatanlarının çıkarı uğruna, onun deyişiyle, *ataraksiya tacı*ndan feragat edenleri tiye aldığını düşündükçe...

*

Denize karşı oturmuş, eski ve yeni utanç anlarımı zihnimden geçirip duruyorum. İnsanın gözünün önünde manzaraların en enginı seriliyken kendisiyle uğraşmasının tuhaflığını fark etmiyor değilim. Hemen konuyu değiştiriyorum.

*

Gecenin bir yarısı, bir kitaba kaptırıp gitmekten daha havai bir hal olabilir mi? Birden epey önce kaybettiğim ve düşünce-

lerini çok önemsediğim bir dostum geliyor aklıma. Bu ilerleyen saatleri nasıl kullandığımı görse ne derdi acaba? Bir tek ölülerin görüşleri ciddiye alınmalı, hangi durumda olursa olsun, eğer hakikatten söz edilebilirse, tek hakikat onlarınki.

*

Dünyaya, önceki bir hayatta çok ciddi günahlar işlemişçesine ağır bir vicdan yüküyle gelince, bu varoluşunuzda sadece birkaç ufak tefek kabahat de işleseniz fark etmiyor; nedenini, kaynağını çözemediğiniz, hiç de daha az olmayan bir vicdan azabını peşinizden sürüklüyorsunuz.

*

Kötü bir şey yapınca, hemen her defa, insan üzüntüyle dehşete kapılır. Saf bir üzüntü değildir bu; nerdeyse daha hisseder hissetmez, kendinize karşı böyle soylu bir kırgınlık duymuş olmaktan göğsünüz kabarır.

*

Yazıp çizdikleri insanın ne olduğu hakkında eksik bir izlenim verir, çünkü kelimeler insanın ya en yüksek ya da en aşağı hallerinde ortaya çıkar ve canlanır.

*

Biraz önce *zamanın sonsuzluğu* üzerine düşünmeye dalmışken, aşağılık bir insan olduğumdan, şuurumu kaybedip yığılma adabını gösteremedim. Halbuki, böyle bir klişenin arkasında gizlenen bütün ürkünçlüğü idrak ettikten sonra insanın ayakta durabilmesi mümkün olmamalı.

*

Bir insanın değişik yaşlarda çekilmiş fotoğraflarına bakarken Zamana niçin büyücü dendiğini sezebiliyorsunuz. Zamanın icra ettiği işlemler inanılır gibi değil, baş döndürücü, gerçekten mucize hepsi, ters yönde mucizeler. Çehreyi bozmakla görevlendirilmiş sadist bir melek, yıkıcı bir büyücü bu.

*

X. akıl hastanesinden telefon ettiğinde, beyin için hiçbir şey yapılamaz diye düşünüyorum, düzeltmek imkânsız beyni, bozulmuş ya da isyan etmiş milyarlarca hücreye nasıl etki edilebileceği bilinemez, kısacası Kaos *tamir* edilemez.

*

Hırslı insanların dikkatle yoğunlaşmış ya da asabiyetle kasılmış yüz ifadelerinden tiksiniyorum. Vaktiyle ben de dizginsiz ihtirasların kurbanı olduğumdan, yolun başındaki bana ait izleri şimdi başkalarında görmek midemi bulandırıyor.

*

Müphem anlatımlarda düşüncenin derinliğinin payı ne kadar, tafranın payı ne kadar, nasıl ayırt edilebilir? Net düşünce, dürüstlük icabı, kendiliğinden noktayı koyar, durur; bulanık olan ise yayılır da yayılır ve şüpheli, ama öte yandan tartışılamaz gizemi nedeniyle kendini kurtarır.

*

Uykusuz saatlerde, anlar öylesine dolu ve öylesine boştur ki, her bir an Zamana rakip olur.

*

Gülünç olma duygusundan mustarip olma bahtsızlığı yaşamayanlar, bir tek onlar *derin* düşünür.

*

Hayatın illetleri içinde, kendini öldürme yetisi Plinius'a göre "insana bahşedilmiş en büyük nimettir". Böyle bir istekten ve böyle bir şanstan mahrum olduğu içinse Tanrıya acır.

Hayatına son verme imkânına sahip olmadığı için yüce Varlığa acımak! Eşsiz bir düşünce; bir tek bu olağanüstü düşünce paganların kısa süre sonra yerlerini alacak olan gözü dönmüş fanatiklere üstünlüğünü kanıtlamaya yeter.

Bilgelikten söz eden asla *Hıristiyan* bilgeliğini kastetmez, böyle bir şey olmadığı ve olmayacağı için. Boşa gitmiş iki bin yıl. Daha doğmadan mahkûm olmuş bir din.

*

Çocukluğumda, babamın bir gün mezarlık dönüşü, küçük kızını kaybetmiş genç bir annenin tabut mezara indirilirken kahkahalara boğulduğunu anlatması karşısında duyduğum derin sarsıntı. Delilik nöbeti mi? Hem evet hem hayır. Bedenin toprağa verilişini seyrederken, birden maskesi düşen mutlak aldatmaca karşısında, herkesin içinden bu kadının verdiği tepkiyi vermek gelmez mi? Fazla etkileyici, âdeta provokasyon, doğa *abartıyor*. Neşeyle kakahaya gömülebileceği hissine kapılıyor insan.

*

Nedeni teşhis edilebilir haller verimli değildir; nerden kaynaklandığını bilmediğimiz haller bizi zenginleştirir sadece. Bu durum özellikle aşırı haller, zihnimizin bütünlüğünü tehdit eden bitkinlik ve neşe halleri için geçerlidir.

*

İnleme, sızlanma, sayıklama... herkese iyi gelir. Yazar böylelikle kendini okura göre daha aşağı bir konuma koyar, okurunsa gönlü okşanır bundan.

*

Herkesin gönlüne yatan ve kendi nazarında onu *açıklayan* soyu sopu sahiplenmeye hakkı vardır. Kim bilir kaç kere değiştirmişimdir atalarımı!

*

Miskinlik bizi lafı fazla uzatmaktan, dolayısıyla da randımana içkin münasebetsizlikten kurtarır.

*

İhtiyar filozof birini başından savmak istediğinde onu "karamsar" olmakla suçlardı; tıpkı mesela "pis herif" der gibi. Ütopyaya yüz vermeyen herkes onun gözünde karamsardı. Dolayısıyla zevzekliklere karşı gelenleri alçak olarak mimlerdi.

*

Hangi biçimde olursa olsun bir sistemin, herhangi bir sistemin yıkımına katkıda bulunmak... Karşılaşmaların tesadüfiliğini aklından çıkarmayan ve asla düşünmek için düşünmekle yetinmeyenler bunun peşinden gider.

*

Zaman sadece yaşayan bütün canlıları kemirmekle kalmaz, âdeta sürüp gitmekten usanmış ve en iyi yanından, Mümkün olandan yorulmuşcasına, onun kökünü kazımaya can atıyormuşçasına, asıl kendini kemirir.

*

Bir başka dünya yok. Hatta bu dünya da yok. Ne var peki? Her birinin aşikâr yokluğunun içimizde yarattığı gülümseme.

*

Öfori denen abartılı sevinçten sakınmayı yeterince bilmiyoruz. Bu hal ne kadar uzarsa o kadar kaygılanmak lazım. Çok nadiren haklı sebebi vardır, neşeyle ortaya çıkıverir, ve ciddi bir sebebi olmadığı gibi, en ufak bir bahanesi de yoktur. Keyfini sürmek yerine, en iyisi onu bir alamet, bir uyarı olarak görmektir...

*

Seçim yapmakla karşı karşıya kaldıkça bunalırız; seçme ihtimalinin kendisini bertaraf ettiğimiz ve seçeneği hatayla bir tuttuğumuz anda, bağı, bağlantısı olmayan insanın saadetine doğru yol alırız. Bu durumda her çatışma mesnetsiz, mantıksız göründüğünden, kim için ve ne için savaşalım, acı çekelim, birbirimizi yiyelim? Fakat, insan yolunu şaşırmış bir hayvandır ve şüphenin pençesine düştüğünde, eğer ötekiyle savaşmaktan zevk almaz hale gelmişse, bu sefer kendine yönelir ve hiç merhamet etmeden kendine eziyet eder. Şüpheyi sonsuz bir felakete çevirir ve Pascal'ın izinden giderek pironculuğa karamsar bir ton ekleyip hükmün ertelenmesini umutsuz bir sorgulamaya dönüştürür.

*

Dostluk bir antlaşma, bir uzlaşmadır. İki insan birbirleri hakkında *gerçekte* ne düşündüklerini asla açığa vurmamaya zımnen söz verirler. Birbirini idare etmeye dayanan bir tür ittifak. İçlerinden biri ortalık yerde diğerinin kusurlarını açık ederse, antlaşma feshedilmiş olur, ittifak bozulur. Hiçbir dostluk, taraflardan biri oyunu kuralına göre oynamayı bırakırsa, devam edemez. Başka bir deyişle, hiçbir dostluk abartılı dürüstlüğü kaldırmaz.

*

Yirmili yaşların başındaydım, konuştuğum filozof ise altmışlarında. Nerden, nasıl hastalık gibi nahoş bir konuya geldiğimizi hatırlamıyorum. "Son hastalandığımda on bir yaşındaydım. Ondan beri hiç rahatsızlanmadım," diye sırrını ifşa etti.

Elli yıl boyunca sapasağlam! Filozofumuza sınırsız bir hayranlık besliyor değildim, ama bu itiraf ânında gözümden düşmesine sebep oldu.

*

Hepimiz yanılgı içindeyiz, mizahçılar hariç. Bir tek onlar ciddi olan her şeyin ve hatta bütün hava cıva şeylerin anlamsızlığını tiye alarak ortaya koydu.

*

Şehirde bir akşam yemeğine çıkma davetini nasıl kabul ediyorsam, ölümü de öyle kabul ettiğim zaman kendimle barışmış olacağım: Eğlenmeyle karışık bir gönülsüzlükle.

*

Bir insan sadece bir felaketi haberi vermek ya da başını döndürecek bir iltifatta bulunmak için rahatsız edilebilmeli.

*

İnsanın yok oluşunu "Gözümüz aydın!" diye kutlayacağı yerde bu yüzden ağlayıp sızlayan gerçekten şuursuzdur.

*

Fuzuli bir istisna, hiç kimsenin kaale almadığı bir örnek – kendi gözünde yükselmek isteyenin temenni etmesi gereken mertebe bu olmalı.

*

Şüpheci, icabında hakikatin var olduğunu kabul etse de, günün birinde ona sahip olacağına inanma yanılgısını saflara bırakır. Şüpheci şöyle der: "Bense görünüşle yetinirim, onu görür, fakat bir fani olarak onu ancak başka seçeneğim olmadığı sürece kabullenirim. Herkes gibi davranırım, onlarla aynı eylemleri gerçekleştiririm, ama ne sözlerimle, ne de hareketlerimle onlarla benzeşirim. Âdetler ve yasalar önünde eğilirim, diğer yurttaşların inançlarını, yani takıntılarını paylaşıyormuş gibi yaparım, fakat tüm bunları yaparken bir yandan da son kertede aynen onlar gibi hiç de *gerçek* olmadığımı bilirim."

Kısacası şüpheci nedir? – Bir hayalet... Konformist bir hayalet.

*

Asla ölmeyecekmiş gibi yaşamamız gerek diyordunuz. – Herkesin, hatta Ölüm saplantısı olanların dahi zaten tam da böyle yaşadığını bilmiyor muydunuz yani?

*

İnsanın bir zamanlarki uçuk halinin *makul* versiyonunu hayranlıkla seyretmesi, gitgide ufaldığına tanıklık etmesi!

*

Genellikle zamanımızın dolduğunu çok da zorlanmadan kabulleniriz. Fakat itiraf etmekte zorlandığımız, buna rağmen hayatta kalmaktan aldığımız zevktir. Ve bu gizli, nahoş hazzı insanlığın en az dörtte biri duyar...

*

İlk günahı inkâr etmek hiç çocuk yetiştirmemiş olmanın kanıtıdır.

... Ben de yetiştirmedim, doğru. Ama kendi çocukluğumda verdiğim tepkileri hatırladıkça, taşıdığımız yüz kızartıcı lekelerin ilki hakkında en ufak bir şüphem kalmıyor.

*

Bu aşırı hassas ve kırılgan adam, çocuklarının netameli belirtiler göstermesine anlaşılması güç bir körlükle şaşırıyor. Bu kadar ince ruhlular çocuk yapmamalı ya da illa yapacaklarsa, en azından ne gibi üzüntülerle boğuşacaklarını önceden bilmeliler.

*

Hayat aşağı yukarı sıkıntıdan ibarettir. Fakat hayatın kıymetini de ancak sıkıntı sırasında ve sıkıntı sayesinde fark ederiz. Bir kere sıkıntı içinize sızdı mı ve onun görünmez hegemonyasına kapıldınız mı diğer her şey anlamını yitirir. Aynısı acı için de geçerlidir. Kuşkusuz. Fakat acının yeri bellidir, halbuki sıkıntı yeri belli olmayan, kaynağı belirsiz, sizi kemiren bir ıstıraptır. Hiçbir şeyi yoktur. Tarif etmesi imkânsız, kayıp giden o hiçbir şey vardır sadece. Etkisi bile belli belirsiz hissedilen saf bir aşınma. Sizi yavaşça kimselerin farkına varmadığı bir yıkıntıya dönüştürür. Neredeyse kendiniz bile farkına varmazsınız.

*

Ölüme dair takıntılar cinselliğe zarar vermez. Tam tersine. Yaşama tamamen Budist bir rahip gibi bakabilir, ama yine de biraz olsun iktidar sahibi olabiliriz. Bu tuhaf bağdaşma, çilecilik yoluyla erme iddiasını da çürütür.

*

Bizi soyut, sıradan, "edebi" huzursuzluklardan koruyan çok şükür acılarımızdır. Buna karşılık bize hakiki huzursuzluklar bahşederler.

*

Tüm şeytanlardan daha fazla dine küfredip, sonra organlar tarafından, gövdenin, bir yan-ürünün kaprisleri tarafından kötü muamele görmek!

*

Acı çekmemiş kimse bir *varlık* değildir; olsa olsa bir birey olabilir.

*

Ölüme tepeden baktığımız geçici dönemlerde kendimizi pek beğeniriz. Fakat ölüme korkunun ezilmişliğiyle baktığımızda daha hakiki, daha *derin* oluruz; tıpkı felsefeyi, gösterişi ve yalanı reddettiğimiz anlarda olduğu gibi.

*

Gezinti sırasında rastladığım ahbabım "Tanrının" istisnasız her varlığın içinde mevcut olduğunu söyleyince, yoldan geçen nerdeyse rahatsız edecek derecede kaba saba birini göstererek "Bunun içinde de mi?" diye karşılık verdim. Kadıncağız ne cevap vereceğini bilemedi. Hakikaten de sıradan ayrıntıların otoritesi karşısında ilahiyat da metafizik de pes ediyor.

*

İyiler de kötüler de bütün tohumlar bizim içimizdedir, bir tek feragat etmeninkiler hariç. Şeylere ânında kendiliğinden bağlandığımız halde, onlardan vazgeçmek için kahramanlığa ihtiyaç duymamızda şaşılacak bir yan var mı? Bizlere feragat etme yeteneği bahşedilmiş olsaydı, var olmaya *tenezzül etmek* haricinde başka bir çaba göstermemiz gerekmezdi.

*

Taraf tutmak ya da taraf olmaktan hiç hazzetmemek, bir doktrini benimsemek ya da hepsini toptan reddetmek – iki durum da eşit kibir hali. Tek farkla: Birincisinde ikincisine göre yüzünüzün kızarma ihtimali çok daha fazla. *İnanç*, bütün aşağılanmaların olduğu gibi, hemen hemen bütün yanılgıların da kaynağıdır.

*

"Kitabınız tutmadı." – "Olabilir, ama öyle olmasını benim istediğimi unutuyorsunuz, ve hatta ancak böyle *başarılı* olabilirdi."

*

Altmış ya da seksen yaşında ölmek on ya da otuz yaşında ölmekten daha zor. Hayata alışmak, işte zor olan bu. Zira hayat bir kötü alışkanlıktır. En büyük kötü alışkanlık. Ondan kurtulmakta niçin bu kadar zorlandığımızın açıklaması bu olsa gerek.

*

Her şeyden, hatta Tanrı'dan ve kendimden bile hoşnut olacağım tuttuğunda, ışıl ışıl bir günde güneşin birkaç milyar yıl sonra paramparça yok olacağına dertlenen biri gibi davranıyorum hemen.

*

"Hakikat nedir?" temel bir soru. Fakat "Hayata nasıl katlanılır?"ın yanında lafı bile olabilir mi? Peki ya "İnsan kendine nasıl katlanır?" hepsini yaya bırakmıyor mu? – İşte kimselerin cevaplayamadığı esas soru.

*

Nasıl bir patavatsızlık yapıp da, ölümcül bir hastalıktan yatağa düşmüş adamın başında, Passy mezarlığında gezinirken mezarcıyla aramızda geçen konuşmayı anlatıverdim? Tam bir espri yapacakken lafın ortasında tak diye durdum, gevezeliğimin münasebetsizliğini daha da vurgulamış oldu bu. Böyle konuları sadece, daha bir iştahla yemeğe koyulmak için biraz kasvetli konulara değinmeye ihtiyaç duyulan ziyafet sofralarında açmak lazım.

*

Hafızamızın çökmesinin ardından ayakta kalmayı hak eden tek anlar Birinci ya da Sonuncu olmadığımız için kendimizi bir türlü bağışlayamadığımız anlardır.

*

O filozofu birbiriyle çelişkili kınama metinlerinin altına ismini koymakla, kendi seçimlerini gözardı ederek birbiriyle çatışan taraflar, ordular ya da tezler için aynı anda ya da kısa aralıklarla imza vermekle eleştirmiş olanlar felsefenin tam da böyle bir şey olması gerektiğini unuttular. Başkalarının akıl yürütmesine girmeyeceksen felsefeyle uğraşmanın ne anlamı var? Birbiriyle savaşan iki düşmandan sadece birinin doğru olması su götürür. Sırayla ikisine de kulak verince, sağduyulu insan fırıldak muamelesi görme, sonuçta *fazla* filozofluk yapmakla eleştirilme pahasına her birinin gerekçeleri karşısında saygıyla eğilir.

*

Başkaları hakkında ne düşünürüz? – Ne zaman yeni biriyle tanışsam bu soruyu sorarım kendime? Var olmak ve var olmayı kabul etmek bana öylesine tuhaf geliyor ki.

*

Botanik Bahçesi'nde bir timsahın gözlerini, ne zamana ait olduğu bilinemeyecek kadar yaşlı bakışını uzun uzun seyrettim. Sürüngenlerde beni büyüleyen şey, onları taşlarla benzer kılan o nüfuz edilmesi imkânsız uyuşuklukları, sanki yaşamın *öncesinden* geliyorlar, sanki belli etmeden onun önünden gidiyorlar, hatta ondan kaçıyorlar gibi...

*

"Kötülük nedir? Bu dünyanın mutluluğu için yapılan şeydir."

Abhidarmakocavyâkhyâ

Böyle bir cevabı okutmak için böyle bir başlık şartmış.

*

Cehennemin en tenha, buna karşılık en çetin katı bir an bile Zaman'ı unutmanın mümkün olmadığı kat olmalı.

*

"Günün birinde artık olmayacağıma göre, kim olduğumu bilmenizin hiçbir önemi yok." Kimliğimizi kafasına takan ve bizi mutlaka bir kategori ya da bir tanıma sıkıştırmaya heves edenlere hepimizin vereceği cevap bu olmalı.

*

Her şey hiçtir, hiçlik bilinci de dahil.

*

Bu gizemli, derin, karmaşık, kavraması güç, her şeyde üstün gelmiş ve düşüş de dahil bugün de her şeyde üstün olan bu toplum kendine layık bir sona nail olacak ve yüzünü kızartmayacak musibetler gelecektir başına.

*

Dolambaçlı yollara sapmadığı için, söz ettiği tanrılar da ölümlüler gibi tam manasıyla haydutça davrandığı için Homeros'a kızanlar olmuştu (hatta Herakleitos kırbacı hak ettiği görüşündeydi). Tanrıların gücünü kıracak, onları yatıştırıp daha efendi hale getirecek olan felsefe henüz gelmemişti. Genç, kanlı canlı ve yaşamın keyfini çıkarmaya düşkün tanrılar tutkuda ve ölümcül maceralarda insanlardan farklı değildi. Mitolojinin altın şafağı; tarihin de gösterdiği gibi, en korkulası olan da o. İdeal olan tanrıların *yorgun* ve ebedi olması. Ne yazık ki, azgınlığın ardından gelen bezginlik dönemine eriştiklerindeyse uzun süre dayanamıyorlar. Daha güçlüler, merhamet tanımayanlar çıkıp onların yerini alıyor. Böylece sükûnetten felakete, durgunluktan maceraya sürüklenip duruyoruz.

*

Korkunç Kleio!

*

Bir kazayız... kaza eseri varoluşumuzu kimsenin hatırlamayacak oluşu, hiçbir işkencecinin dahi hayal etmeye asla cesaret edemeyeceği azapların peşinden koşan bir *ben*'den geriye en ufak bir izin bile kalmayacak oluşu, kesinlikle acı veren bir düşünce değil.

*

Anda yaşamak mümkün değil, ya gelecekte ya geçmişte, ya endişe ya pişmanlık içinde yaşanıyor! Oysa ilahiyatçılar çok net; günahkâr olmanın şartı, hatta tanımı bu. Şimdisi olmayan bir insan.

*

Olup biten her şey hem doğal hem de tasavvur edilebilir gibi değil.

İster büyük, ister küçük hadiselere bakalım, çıkan tek sonuç bu.

*

Pharsalus muharebesinin sonrasında, her sabah bir cumhuriyetçi karakterinde uyanmak.

*

Bıkkınlık, sözü ve hatta aklı kullanmayı yitirecek denli bir bıkkınlık.

Hayattaki en büyük başarım hâlâ hayatta olmak.

*

Dalgalar düşünmeye başlayacak olsa, ileri doğru gittiklerine, bir maksatları olduğuna, geliştiklerine, Denizin iyiliği için çalıştıklarına inanırlar ve gayretleri kadar ahmakça bir felsefe geliştirmekten de geri durmazlardı.

*

Ne olduğumuzu tam olarak doğru bir şekilde idrak etseydik, yatacak kadar cesaretimiz belki olurdu ama, kalkacak cesareti kesinlikle bulamazdık.

*

Kendimi bildim bileli sırf çabalayıp durmaya son vermek için çabalayıp durdum. Sonuç: sıfır.

*

Olgunlaşmak denen şeyin, insanın tutarsızlıklarının daha da vahim hale gelişine tanık olması demek olduğunun farkında olmayanlara ne mutlu. Övünmenin serbest olduğu tek şey de bu olmalı.

*

Hayatım boyunca ele aldığım her konu, geliştirdiğim her düşünce yaşadıklarımla iç içedir. Hiçbir şey icat etmedim, bütün yaptığım hislerimin sekreterliğinden ibaret.

IV

EPİKTETOS: "Mutluluk, elde etmek ve haz duymakta değil, arzulamamaktadır." – Bilgeliğin Arzuya karşıt olarak tanımlanmasının nedeni, bizi gündelik hayal kırıklıklarına karşı olduğu gibi, dramatik hayal kırıklıklarına karşı da üstün kılmayı amaçlamasıdır. Hayal kırıklıklarının her ikisi de arzulamak, beklemek, ümit etmekten ayrı düşünülemez. Bilgelik "darbelere" karşı koyma ya da maruz kalma sanatında uzmanlaştığından özellikle de en büyük hayal kırıklıklarından korumak ister. Bütün antik filozoflar içinde bir tek Stoacılar bu sanatı daha da ileri götürmüştür. Onlara bakılırsa, bilge kişi evrende istisnai bir konuma sahiptir: Tanrılar kötülüklerden uzaktır, bilge ise *üstünde*dir, bütün arzularını yenmesini sağlayan bir kudretle donanmıştır. Tanrılar hâlâ arzularına tâbidir, onların kölesi olarak yaşarlar; bir tek bilge arzudan kurtulmuştur. Peki, bilge o olağanüstü mertebeye nasıl yükseliyor, nasıl bütün varlıklara üstünlük sağlıyor? Eriştiği mertebenin nüfuz alanını ilk başta fark etmez; insanların ve tanrıların çok üstündedir, ama bunun farkına varması zaman alır. Konumunu kavramakta zorlanmasının nedeni anlaşılır. İnsan ne zaman, nerede böyle şaşırtıcı bir olağandışılık, böyle bir erdem ve kibir abidesi gördüğünü düşünmeden edemez. Seneca, bilgenin bu dünyanın nimetlerine burun kıvırma ve onlardan yararlanmayı reddedebilme ayrıcalığını Jüpiter'in

elinden aldığını iddia eder. Jüpiter daha baştan bunlara hiç ihtiyaç duymadığı ve uzak durduğu için, övünülecek bir zafer kazanmasını gerektirecek bir fırsata da bir meziyete de sahip olmamıştır.

İnsan hiçbir zaman bu kadar yüksek bir konumda olmamıştı. Bu denli abartılı bir uzgörünün kaynağı nerede aranmalı? – Stoacılığın babası Kıbrıs doğumlu Zenon Helenleşmiş bir Fenikeliydi, hayatının sonuna kadar da yabancı olma özelliğini korudu. Sinizm ekolünün (Stoacılığın sinizmin gelişmiş ya da bozulmuş bir versiyonu olduğu söylenebilir) kurucusu Antisthenes Atina'da, Trakyalı bir annenin oğlu olarak doğar. Doktrininin Yunan olmayan bir yan, başka ufuklardan doğmuş bir yaşam ve düşünme tarzı barındırması gayet tabiidir. İleri bir uygarlıkta *şaşırtan* ve *aksayan* ne varsa, bunun sonradan gelenlerin, göçmenlerin, göz boyama heveslilerinin, mutena bir soyguncular sınıfının ürünü olduğu görüşü yaygındır.

Hıristiyanlığın yükselişiyle, bilge artık örnek olmaktan çıktı; onun yerine bilgenin ihtilaçlı bir muadili olan, böylece kitlelerin daha kolay erişebildiği azize itibar edilir oldu. Yaygınlaşmasına ve itibar görmesine rağmen Stoacılık imtiyazlı sınıflara has bir etik olarak seçkinlerin tekelinde kaldı. Onlar yok olunca, onlarla birlikte o da yok olacaktı. Bilgelik kültü çok uzun süreliğine, belki de ebediyen karanlığa gömülecekti. Her biri bir bilge-karşıtı tarafından olmasa da *bilge-olmayan* tarafından kurulan modern sistemlerde bilgeliğin karşımıza çıkmadığı ise kesin.

*

Eğer Iulianus Apostata 32 yaşında ölmek yerine uzun yıllar yaşamış olsaydı yeni doğmakta olan batıl inançları bastırabilir miydi? Şüpheli. Muhtemelen kendi de şüphe duyardı. Zira buna inansaydı Part'lara karşı savaşa girip hayatını tehlikeye atmaz ve kendisini bekleyen bu çok daha mühim mücadeleye sırtını

dönmezdi. Kuşkusuz çabasının sonuçsuz kalacağını hissediyordu. İmparatorluğun ücra bir köşesinde ölüp gitmeyi yeğledi.

*

Çehov hakkında yazılmış bir biyografide, üzerine en çok not aldığı kitabın Marcus Aurelius'un *Düşünceler*'i olduğunu okudum.

İşte büyük bir keşif kadar hoşuma giden bir ayrıntı.

*

Bize bağlı olan şeyler ve bizden bağımsız olan şeyler. – Nasıl birbirinden ayırabiliriz? Bilemiyorum.

Kimi zaman kendimi yaptığım her şeyden sorumlu hissediyorum. Halbuki biraz düşününce hiç de kontrol edemediğim bir dürtünün peşinden gittiğim açık; – kimi zaman ise kendimi tamamen şartlandırılmış ve esaret altındaymışım gibi görüyorum, fakat aslında rasyonel dahi olsa dışarıdan gelen en ufak bir zorlama olmadan, tamamen mantıklı bir akıl yürütmeye uydum sadece.

Ne zaman ve nasıl özgür olduğumuzu, ne zaman ve nasıl yönlendirildiğimizi bilmek mümkün değil. Eylemlerimizin hakiki mahiyetini tanımlamak için her defasında kendimizi didiklemeye kalksak bir sonuca ulaşmak yerine başımızı döndürürüz. Buradan yola çıkarak şunu görürüz: Özgür irade sorununun bir çözümü olsaydı felsefenin bir varoluş sebebi olmazdı.

*

Ebediyeti kavrayabilmemizin tek yolu ölümlü olan ve *değer verdiğimiz* her şeyi ortadan kaldırmaktır. Ebediyet yokluktur, varlığın hiçbir özelliğine sahip olmayan varlıktır, ne raddeye vardığı meçhul bir yoksunluktur, yani hiçtir, ya da olsa olsa hatırı sayılır bir kurgudur.

*

Hakiki bir vecd hali kadar olmasa da, hafif bir vecd olan neşe de doğal bir fenomen değil, bir sapma, bir sapkınlık, bir anormalliktir; öte yandan bedel ödenmesi gereken beklenmedik bir durumdur. Bu nedenle de ne zaman böyle bir hal yaşasak ya derhal ya da ileride bir gün, ama mutlaka bir "*kefaret*"inin olacağını beklemeliyiz. Hangi biçimde olursa olsun büyük bir *sevinç yaşamak*, mutlaka farklı düzeylerde migren, bulantı ya da aynı derecede perişan eden, aynı derecede küçük düşüren bir şeye yol açar.

*

Manevi açıdan kemale ermemişliğin su götürmez emaresi: Kınanmaya hiddetli tepki ve şu ya da bu şekilde hedef alındığımız anda duyduğumuz iç sızısı. İçimizdeki Âdem'in çığlığı bu; kökenlerimizin hâlâ üstesinden gelemediğimizin kanıtı. Aşağılanmayı arzulamadığımız sürece herkes gibiyizdir, tıpkı aşağıladıklarımız gibi...

*

Olup bitene dolambaçlı yollara sapmadan doğrudan bakmak yerine, hayatı boyunca kavramlarla hokkabazlık yapıp, somut bir referansa dayanmadan terimleri eğip bükerek istismar eden X. şimdi kendi ölümüne kafa yormak durumunda ve endişe içinde. Ne mutlu ona ki, âdeti olduğu üzere, yine soyutlamalara, jargon kuvvetiyle şişirilmiş beylik laflara sarıldı. Felsefe gibi itibarlı bir hokkabazlık. Fakat sonuçta *her şey hokkabazlık*; bir tek bu tez, doğrulanması mümkün olmayan ve sanki beynin görev başı yapmasının *öncesine* dayanan bir kesinlikten türediği için kimsenin sorgulamaya yeltenmediği bir önermeler düzenine dahil olan bu tez hariç.

*

Kış günü, açılış saatinden biraz sonra Luxembourg parkı. Tek bir çift dışında kimseler yok ortalıkta. Erkek yaşlı, zayıf, canlı; kadın genç, boylu poslu, sanki çiftçi gibi. Sis öylesine yoğun ki, iyice yakından bakınca bile iki gölge halinde görünüyorlar. Beş-on adımda bir duruyor, o güne kadar hiç rastlamadığım bir ateşlilikle birbirlerinin üzerine atılıp öpüşüyorlar. Sabahın köründe, insanın kanının kızışması için biraz fazla erken olan bu saatte, bu azgınlık neşeden mi, umutsuzluktan mı? Dışarda böyle kudurduklarına bakılırsa, mahrem halleri nasıldır acaba? Arkalarından yürürken, iki kişilik akrobasinin bir hata, kandırmaca, kandırmaca bir yana, kategori dışı bir hata olduğunu düşünüyorum.

*

Gecenin bir yarısı dönüp durmak, akla gelebilecek her yola başvurmak, hap içmek... Peki, niçin bütün bunlar? Bilinç denen şu muzır hayaletin, bu hadisenin karanlığa gömülüp kaybolması için. Sadece bilinci olan bir varlık, hastalıklı biri uykuya *dalmak* diye bir deyim uydurabilirdi. Evet, hakikaten de dalmak, ama nereye dalmak? Bir girdaba, içinde boğulmak için can atacağınız benzersiz bir girdaba, erişilmez, yasak, mühürlü bir girdaba dalmak!

*

Gençken her şeyi altüst etmenin hayalini kurardım. Şimdi artık devirmediğiniz, devrildiğiniz yaşa geldim. Bu iki uç arasında neler oldu? Hem hiçbir şey hem her şey olan bir şey: artık aynı olmadığınızın, bir daha asla aynı olamayacağınızın kelimelere dökülemez aşikârlığı.

*

Yitip giden her birey kendisiyle birlikte evreni de götürüyor: tek hamlede her şey siliniyor, her şey. Ölümü meşrulaştıran ve

ona itibarını iade eden ilahi adalet. Bilincimiz tek ve yegâne gerçeklik olduğuna göre, bizden sonra hiçbir şey hayatta kalmayacağı için hiç hayıflanmadan çekip gidelim öyleyse. Her ne kadar nesnel olarak bunun doğru olmadığını, aslında hiçbir şeyin peşimizden gelmeye razı olmadığını, hiçbir şeyin bizimle birlikte tarihe karışmaya tenezzül etmediğini *bilsek* de bilincimiz her şeyi ortadan kaldırıyor, her şey ortadan kalkıyor.

*

Parkta bir duyuru: "Ağaçların durumu (*yaşlı* ve *hasta*) nedeniyle yerlerine yenilerinin dikilmesine karar verilmiştir."

Al işte kuşak çatışması, burada bile! Bitki de olsa, sırf yaşıyor olmak, kaçınılmaz ortak paydadan nasıl etkileniyor. Keza ancak canlı olduğumuzu unuttuğumuzda nefes almaktan memnuniyet duymuyor muyuz?

*

Hiçbir şey ihtida hikâyeleri kadar şevk verici olamaz. Uyarıcı ilaç yerine reçete olarak *hidayete ermişler*in, doğru yolu bulanların itirafları yazılmalı: Ne biçim bir yaşama bağlılık, nasıl bir hayale kapılma açlığı, her yeni yalanda, hatta eskisinde bile nasıl bir yaygara! Buna karşılık hakikatle temasta, her şey karanlıklaşıyor ve her şey sizin aleyhinize dönüyor, sanki size bütün araçlarınızı kaybettirmekten başka bir işlevi yokmuş gibi.

*

Anladığım kadarıyla Çin'de, bütün dikkatini vererek saatin tik taklarını dinlemek kimi hassas insanlar için en ince zevklerin başında geliyor (ya da geliyormuş demek daha doğru herhalde, çünkü olayda bir geçmiş zaman hissi var). Zamana gösterilen bu ilk bakışta *maddi* dikkat, gerçekte yüksek bir felsefi tecrübe; insanın tam manasıyla kendini verdiğinde, o anda, ama sadece o anda, harikulade sonuçlar elde ettiği bir tecrübe.

*

Zaman takıntısının kemirici ürünü olan Sıkıntı, karşısında granit olsa çatlatır; bir de benim gibi bir çelimsizden onunla baş etmesi bekleniyor!

*

Hayatımın bir dönemi bugün bana öylesine yabancı geliyor ki, tahayyül etmekte dahi zorlanıyorum. O zaman hevesle peşinden koştuğum şeyler şimdi gözüme gülünç derecede anlamsız görünüyor. Tamamen boşa harcanan coşku.

Bu bakış açısını hayatımın tamamına doğru genişletirsem yaşadığım her şeyi bir aldatmaca ya da şarlatanlık ya da akıl almaz bulma noktasına gelmez miyim? Peki, ya insan son nefesini verirken böyle bir hisse kapılırsa? Ama o ânı beklemek şart değil; kimi uyanışlar sayesinde, varoluşun temellerinin, üzerlerini örten görüntüler kadar kırılgan olduğunu, ama bizim ne kadar çürük olduklarını fark edecek imkândan yoksun olduğumuzu kavrarız. Aslında zaten bizzat temellerdir yok olan.

*

Her şey bir yana, cesur insanlar Sonu düşünüp durmak istememekte haklılar, kendini buna kaptıranların halini görünce insan daha iyi anlıyor.

*

Biz vücudumuzu unutuyoruz, ama vücudumuz bizi unutmuyor. Lanet olsun organların hafızasına!

*

Razı geldiğim şeyler için de fobilerim için de hep teessüf etmişimdir.

Uzak durmanın konforlu kucağına atılmamak ne yazık!

*

Söylenebilen şeyler gerçeklikten yoksundur. Ancak kelimelere sığdırılamayacak şeyler gerçekten vardır ve kayda değerdir.

*

Yazarı hakkında zihnimizden sorular geçmeden okunan kitaba çok yazık!

*

"Sezgisiyle", "koku alma" yetisiyle övünen Nietzsche Dostoyevski'nin öneminin kokusunu almış almasına ama, ne kadar da çok ikinci ve üçüncü sınıf yazara bayılmış, ne kadar çok baltayı taşa vurmuştur! Şaşırtıcı olan, onun da Shakespeare'in arkasında şairliğe en uzak filozoflardan birinin, Bacon'ın gizli olduğuna inanmış olması.

Bütün aymazlıklarının bir listesini çıkarmaya kalksak, hem sayıca hem de vahamet bakımından Voltaire'den hiç aşağı kalmadığını görürüz. Yine de Nietzsche için şöyle bir hafifletici sebep var: O çoğu kez uçarı olma ya da öyle gözükme *arzusuyla* yanılgıya düştü, diğerininse bunun için çabalaması gerekmiyordu.

*

Düşünmek tekinsizliğin peşinden koşmak, görkemli hiçlikler için *dertlenmek*, çileci açlığıyla soyutlamalarla haşır neşir olmak, kiminin yıkımı, kiminin kârı kovaladığı gibi karmaşıklığı kovalamaktır. Düşünür, tanım gereği, *çileye doymaz*.

*

Ölüm bir çözüm yolu olmasaydı, faniler şöyle ya da böyle onu atlatmanın bir yolunu mutlaka bulurdu.

*

Pitagoras'ın çağdaşı Krotonlu Alkmaion'a göre hastalıklar bizi oluşturan karşıt unsurlar arasındaki, sıcak ile soğuk, yaş ile kuru arasındaki dengenin bozulmasından kaynaklanıyordu. Bunlardan biri ağır bastığında ve sözünü geçirdiğinde hastalık ortaya çıkıyordu. Onun deyişiyle, hastalık bu unsurlardan birinin "monarşisi", sağlık ise aralarındaki eşitlik haliydi.

Bu bakışta haklılık payı yok değil; hiçbir denge bozukluğu şu ya da bu organın diğerlerinin aleyhine üstünlük kurma, kendini dayatma, mevcudiyetini ilan etme, *haykırma hırsı* olmadan ortaya çıkmaz. Kendini göstermek için çırpındıkça bütün organizmayı rahatsız eder, geleceğini tehlikeye atar. Hasta bir organ vücuttan azat olan ve ona hükmeden, onu kaybeden ve kaybolan bir organdır. Ve bütün bunlar sırf gösteriş yapmak, yıldızlaşarak çalım atmak içindir.

*

Ölüm yaşamın gayesidir demek hiçbir anlama gelmiyor? Peki ama başka ne denebilir ki ki?

*

Son arzunun hakkından geleceğim anı tahayyül etmeye çalışıyorum.

*

Tanrı'nın "ben" tekelini elinde tutmayıp, bizlere kendi adımıza konuşma izni tanımış olması yazık olmuş. Bizi şu "ben" belasından kurtarmış olsa her şey ne kadar basit olurdu!

*

"Yolunu arayacağına, canının çektiği yere git." Talleyrand'ın bu sözü peşimi bırakmıyor. Yıllardır "canıma" karşı koyarak mizacıma ters bilgelik yollarına sapıp duruyorum, içimden gel-

diğince kendimi kendime vereceğim yerde, kötü eğilimlerimi bertaraf etmeye gayret ediyorum. Beni bir baştan çıkarıcı, *kurtarıcı* cin ayarttı ve zaman zaman da olsa ona kapılarak, olduğum ve aslında öyle kalmam gereken insanın güçsüzleşmesine elimden geldiğince katkıda bulunmuş oldum.

İnsan ancak bütün kusurlarını harekete geçirdiğinde, zaaflarıyla dayanıştığında, "canına" kulak verdiğinde kendisi olabilir. Kendine bir "yol" aramaya başladığı anda, soylu bir model benimsediğinde, kendi kendisini baltalıyor, yolunu kaybediyor...

*

Bir insanın özgünlüğü ile kendine has sürüklenme biçimi birbiriyle karıştırılıyor. Oluruna bırakmanın üstünlüğü: Herkes, sanki kimselere benzememe şansı varmış gibi ve mübarek bir ucubeymişçesine, gönlüne göre yaşasın ve ölsün. Öyleyse bırakın başkalarını oldukları gibi kalsınlar, size müteşekkir olacaklardır. Ne pahasına olursa olsun onların mutluluğunu mu istiyorsunuz? O zaman sizden bunun intikamını alırlar.

*

Herhangi bir yetenekle donanmadığımız takdirde ancak *sahici* oluruz.

*

Şu ya da bu kararı alma cesaretini göstermemiş olduğumuz için pişmanlık duyarız; ama asıl, hangisi olursa olsun bir karar aldığımızda daha çok pişmanlık çekeriz. Bir eylemin sonuçlarındansa, hiç eyleme kalkışmamak yeğdir!

*

Suriyeli Aziz İshak'ın sözü: "Kimin kemale erdiğini merak edenlere, anlamanın işareti: İnsanlık sevgisi uğruna günde on

kere kendilerini alevlere vermeleri gerekse, yine de bunun yetmeyeceğini düşünürler."

Kendilerini feda etmeye son derece hevesli bu keşişler herkes için ve her şey için, sürüngenler için bile dua ederlerdi. – Ne büyük bir yüce gönüllülük, nasıl bir sapkınlık! Ve ne büyük aylaklık! Kımıldayan her şeye acımak için insanın alabildiğine boş zamanı ve uçuk bir merakı olması lazım.

Çilecilik, – yüce bir sapkınlık.

*

Herhangi bir hasta bir düşünürden daha çok düşünür. Hastalık bir parçalara ayrılma halidir, dolayısıyla da tefekkürdür. Her halükârda bizi bir şeyden, bazen de her şeyden koparır. Şiddetli acı hissi duyan bir budala da olsa, bu yolla budalalığı aşar. Hissettiği şeyin bilincindedir ve o hissin dışına, acı çekenin kendisi olduğunu hissettiği andan itibaren belki kendisinin de dışına geçer. Aynı şekilde, hayvanlarda da çektikleri acının şiddetine bağlı olarak farklı bilinç dereceleri olmalı.

*

Vücudun kaderinden daha gizemli bir şey yoktur.

*

Zamanın bir tek şifa bulmaz hastalar için mutlak anlamı vardır.

*

Hiçbir şeyi tanımlamamak şüphecinin mecburiyetlerinden biridir. Peki ama bulduğumuz en basit tanımdan sonra bile koltuğumuzun kabarmasının yerine ne koyacağız? Tanımlamak en içimize işlemiş saplantılardan biridir ve muhtemelen de ilk sözle birlikte doğmuştur.

*

Son kertede felsefe o kadar da burun kıvırılacak bir şey değil. Şöyle ya da böyle nesnel hakikatlerin arkasına gizlenmek, görünürde sizi alakadar etmeyen dertleri ifşa etmek, anonim kaygılar yeşertmek, kederli sefalet çağrılarının üzerini sözün ihtişamıyla örtmek... Felsefe mi? İsimsiz çığlık...

*

Karşılıklı konuşma ancak kafa karışıklıklarını pekiştirmeyi amaçlayan zihinler arasında verimli olabilir.

*

"Bir gün eve gelmelisiniz, yoksa bir daha görüşemeden ölebiliriz." – "Her halükârda illa öleceksek... görüşmemizin ne manası var ki?"

*

Tarifi zor bir memnuniyet hissiyle uykuya geçeriz hep, kayar gibi uykuya dalarız ve ona sığınmaktan mutluluk duyarız. Hakiki ve yegâne cennet olan bilinçdışından içimiz sızlamadan ayrılmak mümkün olmadığı için de istemeye istemeye uyanırız. İnsan ancak insan olmayı bıraktığında mutlu mesut oluyor galiba.

*

"Dedikodu puta tapma, ensest ve cinayet kadar ağır bir günahtır," diye buyurur Talmud. Pekâlâ. Lakin, insanın kimseyi öldürmeden, annesiyle yatmadan, altın ineğe kurban bağışlamadan hayatını sürdürmesi mümkün diyelim, ama yakınlarından ve kendisinden nefret etmeden günlerini geçirebilmek için nasıl bir dolap çevirecek?

*

Tokat ya da kabalık; tokata katlanmak her zaman daha kolaydır.

*

Keyifsiz uyandığınızda, birtakım menfur keşiflerin arkadan gelmesi kaçınılmazdır; hiç yoksa kendi üzerinizde çıkarsınız keşfe.

*

Böcek sergisi. Tam girecekken, geri dönüyorum. Onları *hayran hayran* seyredecek havada değilim.

*

Asla kendinden söz ettirmeyecek bir toplumun içine doğmak korkunç onur kırıcı, yine de katlanılabilir ama.

*

Herkes yanılıyor, herkes hayal âleminde yaşıyor. En iyisi belki bir uydurmacalar merdivenini, gerçekdışılıklar hiyerarşisini kabul etmek, bazılarına öncelik vermek, ama asla ve asla hiçbirini *seçmemek*, kesinlikle seçim yapmamak.

*

Bir tek boşluğu idrak etmek ölümün üstesinden gelmeyi mümkün kılabilir. Her şey gerçeklikten yoksunsa, ölüm niçin gerçekliğe sahip olsun ki?

*

Şiirden de ziyade esas aforizmada sözcükler tanrıdır.

*

Bir gün önce meşgul olduğu bir fikir üzerine insan ertesi gün nasıl yine kafa yorar? – Herhangi bir gecenin ardından, artık aynı kişi değilizdir. Öyleyse, devamlılık farsını oynamak da hile yapmaktan başka bir şey değil. – *Fragmanlar,* hayal kırıklığı yaratan bir edebi tür elbette, ama tek dürüst olan da o.

*

Tek tek herkes yılların etkisiyle yıprana yıprana devre dışı bırakılmayı bekliyor, halbuki *bütün bunlara* bir son vermek hiç de zor değil. Bireyler de tıpkı imparatorluklar gibi, sonlarını utanç verecek kadar uzatmaya bayılırlar.

*

Yapmayı istediğimiz her şeyin, dahası, yaptığımız her şeyin bize çok önemli görünmesi nasıl açıklanabilir? Tanrıyı ilk tembelliğinden çıkaran körlük en ufak bir hareketimizde bile kendini gösteriyor – en büyük özrümüz de bu.

*

Sabahtan öğlene kadar "İnsan bir girdaptır, insan bir girdaptır," diye tekrarlayıp durdum. Daha iyisini bulamıyorum, çok yazık!

*

Yaşlılık, kısacası, yaşamış olmanın cezasından başka bir şey değildir.

*

Her şeyi derinleştiriyormuş gibi görünen sıkıntı aslında hiçbir şeyi derinleştirmez, çünkü sıkıntı sıkıntıdan doğar ve kendi boşluğunu kazar.

*

Umut hezeyanın *normal* halidir.

*

Varlık olarak eksiğim. Sağlam bir kaidenin üzerine oturmadan varlığını sürdürmek mümkün değil, bense onsuz çırpınıp duruyorum.

*

Ne yaparsam yapayım, olabilecek olan *şeyi* göremiyorum.

*

En zor olan, şu çözümsüz büyük sorulardan birine yanıt bulmaya kalkışmak değil; birine hiçbir şeyi ve her şeyi anlatan tek bir hassas kelimeyi sarf etmektir.

*

Üzerinde durmamayı tercih ettiğim tuhaf bir rüya. Birileri tahlil edebilirmiş. Ne büyük hata! Bırakalım geceler geceleri gömsün.

*

Bir dili görünür meziyetleri kadar örtük meziyetleri için de seviyorsa insan, dilbilimcilerin onu saygısızca ele alma biçimini gördükçe onlardan öylesine tiksinir ki, iplerini çekmeye kalkışacak ilk rejime canı gönülden katılacağı gelir.

*

Pascal Fransızcadan başka bir dilde alıntılanamaz. Kusursuz bir şekilde tercüme edilse dahi vurgusunu, özünü, özgünlüğünü

yitiren yegâne nesir yazarıdır o. Bunun nedeni de ağızlara sakız olan *Düşünceler*'in tekrarlana tekrarlana nakarata, klişeye dönüşmesidir. Ama eşi benzeri olmayan nakaratlar, şimşek gibi klişeler... Öte yandan, berbat ya da parlak klişelere dokunamazsınız, onları elleyip bozmadan özgün ve yıpranmış ifadelerinde kullanmak gerekir, tıpkı tekrar tekrar çakan şimşekler gibi.

*

Üretmek, "yaratmak" istiyorsanız "kendinizi kabul etmeniz şart" diye buyurmuşlar. Tam tersidir doğru olan. İnsan kendini kabul etmediği için başkalarına, ve her şeyden önce, kendisine yakından bakar. Her adımda karşınıza çıkan, kimliğini açık etmeyi reddeden ve ancak kutsiyetini bozarak, ihlal ederek sırlarına hâkim olursanız başınızdan atabileceğiniz bu yabancının kim olduğunu öğrenmek için yaratmaya koyulursunuz.

*

Her şeye teğet geçen, kimseye hitap etmeyen hafif ve soluk aldırmayan bir kitap.

*

Düşüncelerini toparlamak, ham hakikatleri cilalamak, kim olsa icabında yapabilir bunu; fakat nükteden yoksun kestirme bir anlatım olsa olsa bir cümlecik, sıradan bir özlü söz olur. Nükte ise bir tutam virtüözlük, hatta biraz şarlatanlık gerektirir. Aklı başında insanların kalkışmamasında fayda vardır.

*

Gelecek kuşaklar için yazdığı iddiasındaki bir yazar mutlaka kötü yazardır. İnsan kimin için yazdığını bilmemelidir.

*

Düşünüp taşınmak imkânsızlık tespiti yapmaktır. Tefekkür bu tespite soylu bir ad vermektir.

*

Hangisi daha iyi; edebiyat alanında mı, manevi alanda mı kendini gerçekleştirmek, yetenek sahibi mi yoksa içsel bir kudret sahibi mi olmak?

İkincisi, daha nadir ve daha zenginleştirici olduğundan tercihe şayan duruyor. Yetenek denen şey kurumaya mahkûm, buna karşılık içsel kudret yıllar içinde daha da artar, hatta insanın vadesi dolduğunda o doruğa ulaşır.

*

Biyografisini yazan Julius Capitolinus'un söylediğine göre Marcus Aurelius karısının âşıklarına "en büyük şerefleri" bahşetmiş.

Bilgelik ölçüsüzlükle buluşuyor, zaten bilge de bilge olarak anılmayı, özgünlüğü, bir *numara* olması hasebiyle hak ediyor.

*

Hangi biçimde olursa olsun denge hali zihni boğar, sağlık ise tamamen söndürür.

*

Son derece gayri-felsefi bazı anlar haricinde, *var olmak* nedir hiçbir zaman bilemedim.

*

Hiçbir şeye arzu duymadığımız ve sarhoş olana kadar bu hiçi içimize çektiğimizde ancak saadete ulaşırız.

*

Kör olsaydım, en çok canımı sıkan, bulutların geçişini alıklaşana kadar seyredemeyecek olmak olurdu.

*

Bir canlı sadece *tehdit altında*yken canlı olarak var oluyorsa ve sadece o zaman hakikaten gerçekse, hayatta olmak normal bir şey değil o halde. Dolayısıyla ölüm bir anormalliğin sona erdirilmesinden ibaret.

*

İki buçuk yaşında olup da gülümsemeyen çocuk endişe uyandırmalı anlaşılan. Gülümseme sağlıklı, dengeli olma belirtisi demek ki. Hakikaten de, deliler gülümsemekten ziyade güler.

*

Acı çekmediğimiz sürece sahte bir dünyada yaşarız. Acı çekmeye başladığımızdaysa hakikatin dünyasına gireriz, gireriz girmesine de hemen sahte olanı özleriz.

*

Bütün bu mezar yığınlarına bakınca, insanların ölmekten başka derdi yokmuş diyeceği geliyor.

*

X.'i hâlâ görüp görmediğimi soruyor tanımadığım bir adam. – Hayır diyorum ve ondan uzaklaşmamın nedenlerini öylesine ayrıntılarıyla anlatıyorum ki, uyandığımda aklıma takılıyor: Rüyanın anarşisi ve tuhaflığında her şey karmakarışıkken bir durum nasıl bu kadar eksiksiz ortaya konabilir? Her şeye, Kaosa bile kafa tutan bir şey, *garez mantığı* bu.

*

Fanatizme sürüklenmeden kararlı bir karakter sahibi olunabilir mi? Ne yazık ki *kararlılık* da hep bundan besleniyor. "Kahraman" denen, kılık değiştirmiş fanatikten başkası değildir.

*

Bütün sabah, öğlene kadar tuhaf duygular: Kendimi gösterme, birtakım projelere kalkışma, kararlar alma, *çalışma* hevesi... Hezeyan, taşkınlık, sarhoşluk, gemlenemez esenlik. Neyse ki, bitkinlik çöküyor da her dakikanın hiçliğinde aklımı başıma getiriyor, beni sakinleştiriyor.

*

En kötüsü ne iç sıkıntısı ne de umutsuzluk, ikisinin biraraya gelmesi, çarpışmaları. İkisi arasında ezilmek!

*

Şüpheci miyim? Çileci miyim? – Neyse ki, hiçbir zaman bilemeyeceğim.

*

Genç yaşta ölme talihine sahip olmayanlardan geriye kibirlerinin gülünç bir imgesinden başka bir şey kalmayacaktır.

*

Keder hissi o kadar içime işlemiş ki refleks halini almış.

*

"Canına kıymak" – Ne kadar doğru bir deyim. Gerçekten sahip olduğumuz şey bu: can. Ve sadece cana kıyabiliriz.

*

Sıradan sıkıntıda hiçbir şeye istek duymayız, ağlamak bile içimizden gelmez; aşırı sıkıntıda ise tersi olur, aşırılık eyleme yöneltir, ağlamak da bunlardan biridir.

*

Normandiya'da bir limanda, kocaman bir balık yakalamışlar. "Ay balığı" imiş adı, sıcak bir akıntıyla gelmiş olmalı, çünkü buralarda yaşamazmış. Mendireğin üzerinde boylu boyunca yatıyor, sarsılıyor, kasılıyor, sonra sakinleşiyor ve bir daha kımıldamıyor. Acısız bir can verme, örnek can veriş.

*

Ölüm karşısında duyulan bu rezil şaşkınlık olmasaydı, ölümün normal olarak gelişimini tamamlamış herkesi etkisi altına alan *cazibesine* sadece birkaç kaçık direnirdi.

*

İlahiyat esas şerefi arızi şereften ayırır. Biz sadece ikincisini biliyor ve anlıyoruz. Önemli olansa sadece diğeri.

*

Her *proje* üstü örtülü bir kölelik biçimidir.

*

Boyun eğmek ya da kellenin uçurulması; kimi dönüm noktalarında böyle bir seçimle karşı karşıya kalırız. Her halükârda tek hakiki onur ikisinin de dışında durana aittir.

*

Vecd hali artık bana uğramaz olduğundan beri, olağanüstülük hayatımdan çıktı çıkalı inişe geçmeye başladım. Onun yerine zamanla değersizleşecek, bozulacak, her şeyi, endişeyi dahi kaybedebilecek kısır ve endişeli bir hayret yerleşti.

*

Ölüm fikrinin bizi aşağılık düşüncelerden uzaklaştırdığı görüşü doğru değil; hatta bu tür düşünceler beslediğimiz için yüzümüzün kızarmasına bile neden olmuyor.

Hiçbir şey hiçbir kusurumuzu düzeltmiyor. İhtiraslı son nefesine kadar ihtiraslı kalıyor, dünya yerinden oynasa servet, şan şöhret peşinde koşmaktan vazgeçmiyor.

*

Şu aralar *yalnızım*. Daha ne dileyebilirdim ki? Bundan daha yoğun bir mutluluk olamaz. Yo var, sessizliğin etkisiyle yalnızlığımın giderek *büyüdüğünü* dinlemenin mutluluğu.

*

Sümer efsanesine göre, tufan çok ses çıkardıkları için tanrıların insanlara verdiği cezaymış. – Bugünkü gürültü patırtı için insanlara nasıl bir ödülü uygun görürlerdi acaba?

*

Ölüm fikri etrafında o kadar çok dönüp durdum ki, hangi noktaya geldiğimi söyleyecek olsam yalan söylemiş olurum. Kesin olan şu ki, bu konuyu bırakmam, başka bir şey üzerine kafa yormam mümkün değil.

*

Gündelik hayatta sonsuz bir bedbahtlık kaynağı olan çekingenlik, manevi zenginliğin de doğrudan ve hatta yegâne sebebidir.

*

Sabık-hayvan, ama hâlâ bir hayvan olarak insan, hayvandan daha iyi ve daha kötüdür. Üst-insan, eğer mümkün olsaydı, insandan daha iyi ve daha kötü olurdu. En endişe verici, *sakıncalı* da o olmalı. Onun ortaya çıkmasını umanlar, sonuçlarını hafife almasalar iyi ederler.

*

İnsanlara ve eşyalara bağlanmak ne büyük delilik, onlardan kopabileceğine inanmaksa deliliğin daha da büyüğü. Ne pahasına olursa olsun her şeyden vazgeçmeyi hep istemiş olmak ve bugün hâlâ ola ola vazgeçme *namzet*i olmak!

*

Bir tek metafiziğin sözel tertibatı –tabii şayet kullanmaya tenezzül edersek– varoluşu bir parça yükseltebilir.

Süsünden püsünden, şatafatından sıyırınca o da ânında gariban bir dehaya dönüşüverir.

*

Ölüm hayatın bugüne kadar icat ettiği en sağlam şeydir.

*

Tarihi dramın en önemli ânı kavrama gücümüzün ötesindedir. Bizler onun sadece habercileriyiz, Hâkimi olmayan Hüküm gününün *borazanları*.

*

İmhacıların suç ortağı zaman ahlakı yere çalıyor. Bugün kim Nebukadnezar'a kızabilir ki?

*

Bir ulusun kaale alınması için, ortalamasının iyi olması gerekir. *Uygarlık* ya da basitçe *toplum* denen şey, onu oluşturan vasatların üstün niteliğinden ibarettir.

*

Torquemada *samimi*ydi, dolayısıyla da katı yürekli ve insaniyetten uzaktı. Papalar –tefessüh etmiş olanları– merhametlidir, satın alabileceğiniz herkes gibi.

*

Kadim yasaları Yahudilere gelecekten haber vermeyi yasaklıyordu. Doğru bir savunma. Kendilerini neyin beklediğini öngörmüş olsalardı, ayakta duracak, kendileri olarak kalacak, böylesi bir kaderin sürprizlerine göğüs gerecek kuvveti bulabilirler miydi?

*

"Güçler aşağıdan yukarı değil, yukardan aşağı etki eder," diyordu hermetik bir yazar. Doğru bir tespit olabilir, ama *dibe batma*nın temel yasa olduğu tarihsel akışa hiçbir şekilde uymaz.

*

Hiçbir eylem doktrini, hiçbir sistem Epikür'ü kendine referans gösteremez; o her tür altüst oluşun, her vaadin, ileri doğru atılan en ufak adımdan duyulan azametin karşısındaydı. Barikatlarda hiçbir zaman hiç kimse onun adını anmadı. Onunki bir geri çekilme pozisyonuydu, insanların hayatına yeni bir biçim getirmek istediyse de maksadı onları izledikleri yolun *berisine* çekmekti. Şevkin iflah olmaz baş düşmanı, Ehven'in de Beter'in de baş belası.

*

Çin atasözü: "Eğer tek bir köpek gölgeye havlamaya başlarsa, on bin köpek bunu gerçeklik haline getirir."

İdeolojilere dair her yazıya epigraf olarak koymalık...

*

Bir dinin sona erişini seyredebiliyor olmak önemli bir ayrıcalık. Bir ulusun, hatta bir uygarlığın çöküşü bunun yanında nedir ki? Bir tanrının ve ona bağlı binlerce yıllık aşırılıkların yitip gidişine tanık olmak, zamanın akışı içinde, çok az neslin tatma şansına sahip olabileceği ya da sadece tahmin edebileceği büyük bir sevince neden oluyor.

*

Yolumuz önceden çizilmiş, ama otomat da değiliz. Bir kaderin, mükemmel olmayan bir kaderin sınırları içinde az çok özgürüz. Başkalarıyla ve kendimizle çatışmalarımız hapishanemizde gedik açıyor. Özgürlüğün de çürümenin olduğu gibi dereceleri var hakikaten.

*

Hayata sahip olduğundan daha fazla önem atfetmek çöken rejimlerde yapılan bir hatadır; bunun sonucunda, kimse o rejimleri savunmak için kendini feda etmeye yanaşmaz ve ilk darbede yıkılırlar. Bu durum, genel olarak halklar için daha da doğrudur. Hayatı *kutsal* olarak görmeye başladıkları andan itibaren, hayat onların yanında olmayı bırakır, terk eder onları.

*

Özgürlük bir sarfiyattır, dermansız bırakır. Halbuki baskı insanı güç toplamaya sürükler; özgür insanın içindeki *tüm iyiliği* dışa vurma yetisinden kaynaklanan enerji israfını engeller. Neden sonunda daima kölelerin galip geldiğini görüyoruz. Efendi-

lerin gafleti kendilerini dışa vurmaları, özlerini boşaltmaları ve kendilerini *ifade etmeleri*dir; yeteneklerinden ve her türlü ayrıcalıklarından hiçbir kısıtlama olmaksızın istifade etmeleri onları âdeta birer gölgeye çevirir. Özgürlük onları yutacaktır.

*

Bu halk köleyken katedraller inşa ediyordu; özgürleşti, dehşet inşa ediyor.

*

İnsan *kabul edilemez*.

*

Üçkâğıtçılardan kaçmak, asla *evet* kelimesini ağzına almamak.

*

Gerçekleşme yolundaki her ütopya sinik bir rüyayı andırır.

*

Bir dine –veya ideolojiye– ancak *yüzeyselse* tahammül edilebilir. Fakat maalesef tarihte bunun örnekleri pek yok.

*

İnsana şekil verirken Prometheus kili suyla değil, gözyaşıyla kardı.

... Ve bugün hâlâ, antikçağdan bahsederken, huzurdan söz ediliyor, hiçbir dönemde içerik kazanamamış, içi hiç dolmamış bir kelime.

*

Peşinen yitik davalara bağlana bağlana, bütün davaların öyle olduğuna inanır hale geliyor insan, aslında bu da tamamen yanlış değil.

*

"Delinin yaşamı neşeden yoksundur, çalkantılıdır, tamamen geleceğe yöneliktir." – Montaigne'in alıntıladığı Seneca'nın bu sözünden tarihin anlamını bir saplantı haline getirmenin bir düzensizlik kaynağı olduğunu göstermek için faydalanabiliriz. Hakikaten de öyledir. Bu durumda, akışın yönünü izlemek ya da akıntıya karşı gitmek aynı yere çıkar, iki halde de durmadan geleceğe bakan tarafta oluruz, ya kabullenmiş ya da ağlamaklı bir şekilde suratını sarkıtmış kurbanlar olarak.

*

En eski zamanlardan beri, insanlar her şeyi yutacak devasa bir yangın çıksa da tarihten ebediyen kurtulsalar diye umutlanmışlardır. İlginç olan, bu rüyanın çok erken bir döneme, aslında insanlığın başlangıcına, hadiselerin insanları henüz bu denli aşırı bunaltmadığı zamanlara uzanması. Anlaşılan, kendilerini bekleyen dehşet, önlerindeki yüzyılların onlara hazırladıkları öylesine şiddetli, öylesine netti ki, kısa sürede kesinlik, tasavvur, beklenti halini aldı...

*

"Mukadder sonun içgüdüsüne sahiptim." Saint Helena'da söylenmiş bu cümleyi* herkes dillendirebilir. Hatta insanlığın tümüne maledilebilir, zira tüm insanlığın çalkantılı özelliğini, muğlaklıklarını, bulanıklığını ve trajikliğini, nefes kesen ilerle-

* Sürgüne gönderildiği ve hayatını kaybettiği St. Helena adasında Napolyon Bonapart'ın söylediği cümle. *–ç.n.*

mesini ve son basamağa, yani larvaların ve hayaletlerin hüküm sürdüğü nihai menzile doğru yol alışını da anlatıyor.

*

Novalis: "Dünyanın bizim istemimize uygun olup olmaması bize bağlıdır."

Ömrünün sonuna doğru, hele hele tarihin sonunda, insan bunun tam tersini düşünüyor ve hissediyor...

—